

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

1. Βυζαντινή εποχή

1.1. Μετατροπή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Βυζαντινή

Η βυζαντινή εποχή άρχισε από τότε που ιδρύθηκε η Κωνσταντινούπολη, το 324 μ.Χ., και τελειώνει με την πτώση της, το 1453 μ.Χ. Μερικοί ορίζουν ως χρονολογία έναρξής της το 392 μ.Χ., όταν η Μακεδονία προσαρτήθηκε στο Ιλλυρικό και η λοιπή Ελλάδα στο Ανατολικό τμήμα της Λατινικής Αυτοκρατορίας. Άλλοι ισχυρίζονται ότι αρχίζει επί Αναστασίου Α' (491-518 μ.Χ.), όταν έπαψε να υπάρχει το Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος και μεταβλήθηκε ολόκληρο το σύστημά του σε Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Το ρωμαϊκό κράτος στα χρόνια του Μ. Κωνσταντίνου ήταν διαιρεμένο σε τέσσερις εξαρχές. Μία απ' αυτές ήταν το Ιλλυρικό, διαιρεμένο σε δύο τμήματα: το ένα περιλάμβανε τη Μακεδονία και νοτιότερα, έχοντας ως πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη, ανήκε δε στον Πάπα μέχρι τις αρχές του 8^{ου} αιώνα.

Η μεταφορά της ρωμαϊκής πρωτεύουσας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη έφερε στο Βυζάντιο το ρωμαϊκό διοικητικό σύστημα, το οποίο συνέχισε μέχρι τα χρόνια του Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ.). Τους πρώτους αιώνες το Βυζάντιο συνέχισε με τις δομές της παραδόσεως του ρωμαϊκού κράτους, το οποίο διαλύθηκε σιγά-σιγά από τις παρακάτω αιτίες: α) Οι Ρωμαίοι εγκατέλειψαν τη σκληραγωγημένη ζωή και ρίχτηκαν στην ευμάρεια και την ανηθικότητα. Παραβίασαν τα ήθη και τα έθιμα του Ρωμαίου πολίτη και μιμήθηκαν τους ξένους λαούς. β) Έλαβαν χώρα πολλοί πολιτικοί εμφύλιοι πόλεμοι. γ) Οι Ρωμαίοι κακομεταχειρίστηκαν τους ετερογενείς λαούς, οι οποίοι άρχισαν να αφυπνίζονται και να αντιδρούν στις καταπιέσεις. Οι σφαγές στις εκάστοτε αντιδράσεις μείωσαν τους πληθυσμούς, την παραγωγή και την οικονομία. δ) Εξαθλιώθηκαν οι γεωργοί και οι αστικές τάξεις του κράτους με το σύστημα των δουλοπάροικων. ε) Προκλήθηκε αναστάτωση στον ειδωλολατρικό κόσμο με το συγκριτισμό που εξίσωνε όλες τις θεότητες και εισήγαγε τη λατρεία του αυτοκράτορα. Πολλοί αυτοκράτορες έκαναν αλληπάλληλους σκληρούς διωγμούς με εκατοντάδες χιλιάδες θύματα.

Για να σταματήσει η μεγάλη κατάπτωση των Ρωμαίων ήταν αναγκαία μία μεταμόρφωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ο ελληνικός πολιτισμός επέδρα-

σε πάρα πολύ σ' αυτό, μεταμορφώνοντας τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε ελληνική. Ότι δεν κατόρθωσαν οι σιδηρόφρακτες ρωμαϊκές λεγεώνες και η φημισμένη Σύγκλητος της Ρώμης, το κατόρθωσε το ελληνικό πνεύμα και οι διχοτομήσεις της αυτοκρατορίας σε Ανατολική και Δυτική.

Η Ανατολική αυτοκρατορία απαρτιζόμενη από Έλληνες αποτέλεσε το βυζαντινό κράτος και επιβλήθηκε και στη Δυτική αυτοκρατορία. Μετά το θάνατο του Διοκλητιανού το 305 μ.Χ. η γερασμένη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αναγεννάται σε νέα Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Παύουν οι διωγμοί κατά των αθών χριστιανών και το νέο κράτος δέχεται στους κόλπους του τη νέα θρησκεία. Η εκκλησία της γίνεται στενός σύμμαχος του κράτους. Ο αφελληνισμός σταματά πλέον και επανέρχεται ο Ελληνισμός στην καθημερινή ζωή των κατοίκων. Η ελληνική γλώσσα αναβιώνει σε όλες τις εκδηλώσεις του κράτους. Η λατινική γλώσσα διατηρείται εν μέρει μέχρι τον 8^ο αιώνα μ.Χ. στη νομοθεσία, τη διοίκηση και το στρατό. Τον 4^ο αιώνα μ.Χ. οι δικαστικές αποφάσεις των δικαστηρίων εκδίδονται στην ελληνική γλώσσα. Τον 5^ο αιώνα θεωρούνται έγκυρες οι διαθήκες που συντάσσονται στα ελληνικά. Επανέρχεται και συνεχίζει ο Ελληνισμός και η παράδοσή του όπως ήταν στην ελληνιστική εποχή.

Ο τίτλος του βυζαντινού αυτοκράτορα από *imperator* έγινε ελληνικός: «ο πιστός εν Χριστώ Βασιλεύς». Ασημένια νομίσματα κόπηκαν το 75 μ.Χ. με ανάμεικτα γράμματα ελληνικά και λατινικά, ενώ τα χρυσά νομίσματα κυκλοφόρησαν μόνο με ελληνικά γράμματα. Χάλκινα νομίσματα εκτυπώνονται από το 610 μ.Χ. με την ελληνική επιγραφή «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ». Οι Έλληνες συνέχισαν την ανάπτυξη του ελληνικού πολιτισμού για χίλια ακόμη χρόνια.

1.2. Η διοίκηση του βυζαντινού κράτους

Στα χρόνια της βασιλείας του Μ. Κωνσταντίνου καθιερώθηκε η απόλυτη αυτοκρατορική ηγεμονία και ο διαχωρισμός της στρατιωτικής από την πολιτική εξουσία. Κέντρο της διοικήσεως του κράτους ήταν η Κωνσταντινούπολη. Όλα λειτουργούσαν με αυστηρή υπαλληλική ιεραρχία. Όλες οι στρατιωτικές και πολιτικές διοικητικές αρχές ήταν κάτω από τις αυστηρές διαταγές του αυτοκράτορα. Τούτος αναγνωριζόταν ως η ανωτέρα ελεγκτική εξουσία του κράτους, ως ιερό πρόσωπο, ως αντιπρόσωπος του Θεού στη γη. Τον θεωρούσαν «Θεόπεμπτο» και τον αποκαλούσαν «Θεοφιλέστατο».

Υποσχόταν ενόρκως κατά τη στέψη του ότι θα τηρούσε τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων, τα δόγματα, τους κανόνες της Εκκλησίας και θα κυβερνούσε δίκαια και με πραότητα. Η ανεξιθρησκία θα ήταν το πρώτο μέλημά του και οι σχέσεις του κράτους με την Εκκλησία θα ρυθμιζόνταν σύμφωνα με την Ορθοδοξία. Η θέληση του αυτοκράτορα επηρέαζε την εκλογή του Πατριάρχη και των επισκόπων όλων των πόλεων της αυτοκρατορίας, διότι γινόταν με την έγκρισή του. Ο Μέγας Κωνσταντίνος θεωρήθηκε ως καθιερωμένος από το Θεό γενικός επίσκοπος όλων των επισκόπων. Η αντίληψη αυτή του χάριζε

την εικόνα ότι έπαιρνε από το Θεό την εξουσία κατά την ώρα της στέψευς και της ενθρονίσεώς του. Ήταν μια θεωρία της εποχής του. Κανονικά τον εξέλεξαν η Σύγκλητος, ο στρατός και ο λαός, διότι αυτοί ενέκριναν την εκλογή του, όπως και την καθαίρεσή του. Αργότερα οι αυτοκράτορες εκλέγονταν και καθαιρούνταν κυρίως από το στρατό.

Η Σύγκλητος αποτελούνταν από 2.000 μέλη, αλλά οι περισσότεροι έμεναν στις επαρχίες και απουσίαζαν από τις συνελεύσεις. Δεν είχε τις παλαιές δικαιοδοσίες (νομοθεσίας κ.λπ.), διότι όλες τις ανέλαβε ο αυτοκράτορας με το αυτοκρατορικό συμβούλιο.

Ο Μέγας Κωνσταντίνος έδωσε διαφόρους τίτλους ευγενείας στους συγγενείς του, μεταξύ άλλων τον τίτλο νοβελίσσιμος=ευγενέστατος. Στα μέλη του ανώτερου συμβουλίου του έδωσε τον μεγαλύτερο για όλους τους αιώνες τίτλο του πατρικίου. Στους ανώτερους δημοσίους υπαλλήλους του έδωσε τους τίτλους: α) ιλλούστριος=ενδοξότατος, β) κλαρίσιμος=λαμπρότατος συγκλητικός, γ) περρεκτίσιμος=τελειότατος.

Δόθηκαν και άλλοι τίτλοι από τους μεταγενέστερους αυτοκράτορες (τον Αλέξιο κ.λπ.), όπως σεβαστός, πρωτοσέβαστος και πανυπερσέβαστος. Διακρίνονταν οι τίτλοι του σπαθαρίου με τη χρυσή λαβή στο σπαθί του, του πατρικίου με ενεπίγραφη πλακέτα από ελεφαντοστόν και του μάγιστρου που φορούσε άσπρο χιτώνα με χρυσά κεντήματα. Στον επικεφαλής της διοίκησης δινόταν ο τίτλος του μέγα λογοθέτη, με βοηθό τον υπουργό των στρατιωτικών, το δομέστιχο, και των ναυτικών, τον μέγα δούκα. Ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός απαγόρευσε την πώληση των τίτλων.

1.3. Διαίρεση και οργάνωση του ανατολικού κράτους του Βυζαντίου

Στην αρχή η Ανατολική και η Δυτική αυτοκρατορία παρέμειναν ενωμένες και αδιαίρετες. Ήταν χωρισμένες διοικητικά σε τέσσερα τμήματα και 96 επαρχίες.

Κατά τον 5^ο αιώνα μ.Χ. δημιουργήθηκαν 120 επαρχίες. Υπάγονταν σε 12 διοικήσεις. Η Μακεδονία, στα παλαιά της όρια, αποτελούσε τμήμα της διοικήσεως Μοισών. Αποτελούνταν από το Ιλλυρικό, τη διοίκηση Μακεδονίας-Δακίας-Παιονίων.

Το 395 μ.Χ. ο Θεοδόσιος διαίρεσε την αυτοκρατορία σε Ανατολικό και Δυτικό κράτος. Τη Μακεδονία με το Ιλλυρικό τα παραχώρησε στο Ανατολικό κράτος.

Τα όρια της Μακεδονίας την εποχή εκείνη εκτείνονταν βορειοανατολικά μέχρι τον Νέστο ποταμό, βόρεια μέχρι τα Βελεσά, βορειοδυτικά μέχρι την Ηράκλεια Λυγκιστίδα (Νέα Ήπειρος), δυτικά μέχρι την Πίνδο και νότια μέχρι τη Θεσσαλία. Συμπεριλάμβανε και τα νησιά Θάσο και Σαμοθράκη. Δεν ήταν σταθερά τα όριά της. Πρωτεύουσά της αρχικά ήταν η Θεσσαλονίκη και αργότερα για λίγο το Σίρμιο.

Τον 6^ο μ.Χ. αιώνα χωρίστηκε η Μακεδονία σε δύο μέρη, στην Πρώτη με έδρα τη Θεσσαλονίκη, που διοικούνταν από κονσουλάριο, και στη Δεύτερη με έδρα τους Στόβους. Τον 6^ο αιώνα μ.Χ. το βυζαντινό κράτος είχε 912 πόλεις και διαιρέθηκε σε 64 επαρχίες. Στην ιεράρχηση των 32 πόλεων του Ιλλυρικού, οι Σέρρες ήταν δέκατη. Ο Ιεροκλής, τον 6ο μ.Χ. αιώνα, χαρακτηρίζει τις Σέρρες την πιο σημαντική πόλη της 7ης επαρχίας του Ιλλυρικού¹.

Ο έπαρχος του πραιτωρίου ήταν ο επικεφαλής στις επαρχίες. Στην περιφερειακή διοίκηση επικεφαλής ήταν ο βικάριος, ως αναπληρωτής εκπρόσωπος του αυτοκράτορα. Σε κάθε επαρχία άρχων ηγεμών ήταν πολιτικός αξιωματούχος.

Οι εξωτερικές επιδρομές και οι δύσκολες συνθήκες της εποχής επέβαλαν την οργάνωση της άμυνας της χώρας από κάθε άποψη. Αντικατέστησαν τη διαίρεση του κράτους από επαρχίες σε θέματα, σε στρατιωτικές διοικήσεις. Τα θέματα διέφεραν στα όρια και στην έκτασή τους από τις επαρχίες.

Το θέμα της Ελλάδας ιδρύθηκε στο τέλος του 7^{ου} αιώνα. Μετά από έναν αιώνα ιδρύθηκε το θέμα της Μακεδονίας που συμπεριλάμβανε και τη δυτική Θράκη. Το 824 μ.Χ. ιδρύθηκε το θέμα της Θεσσαλονίκης και στο τέλος του 9^{ου} αιώνα το θέμα του Στρυμόνα μεταξύ των ποταμών Στρυμόνα και Νέστου με έδρα τις Σέρρες². Το θέμα της Κλεισούρας αναφέρεται από τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο στο *Περί θεμάτων* βιβλίο. Από το 801 μ.Χ. υπήρχε θέμα Μακεδονίας με έδρα την Αδριανούπολη. Συμπεριλάμβανε και την Κλεισούρα του Στρυμόνος, δηλαδή το στενό του Κλειδίου, που ήταν μεγάλης στρατιωτικής σημασίας πέρασμα από βορρά προς νότο για την Ελλάδα και από το νότο προς βορρά.

Αναπτύχθηκαν τον 9^ο αιώνα δέκα θέματα στην Ευρώπη. Τον 11^ο αιώνα έφθασαν στα 38, αλλά η μείωση της έκτασης του Βυζαντίου επέφερε και τη μείωση αυτών. Στο τέλος της πρώτης χιλιετίας οι Σέρρες υπάγονταν στο πρώτο θέμα της δεύτερης επαρχίας της Ροδόπης με άλλες έξι πόλεις, την Ηράκλεια του Στρυμόνα, τους Φιλίππους και άλλες³.

Η αυτοκράτειρα Ειρήνη η Αθηναία συμπεριέλαβε στα θέματα της αυτοκρατορίας και το θέμα της Κλεισούρας, δηλαδή τα στενά της Κλεισούρας-Στρυμόνα (το Κλειδί) που ήταν στα συνοριακά οχυρά των Στενών μεταξύ Ελλάδος και Βαλκανίων. Στην Κλεισούρα έμεινε η στρατιωτική διοίκηση με τον κλεισουριάρχη (στρατηγό). Από αυτή τη στρατιωτική μονάδα αναπτύχθηκε το θέμα του Στρυμόνα με έδρα τις Σέρρες. Επεκτεινόταν ανατολικά του Στρυμόνα μέχρι και τους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης. Είχε μεγάλη γεωγραφική και στρατηγική σημασία, διότι ήταν καίριο γεωγραφικό σημείο. Από αυτό διερχόταν η Εγνατία οδός που συνέδεε τη Ρώμη με την Κωνσταντινούπολη. Ήταν

¹ Ιεροκλή, *Συνέκδημος*, Honigmonn, Brussels 1939, E.14-15.

² Ιεροκλή, *ό.π.*

³ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου, *Περί θεμάτων*.

το πέρασμα από νότο προς βορρά. Η έδρα του στρατηγού του θέματος ήταν στις Σέρρες, όπου και σώθηκαν οι σφραγίδες του. Ο στρατηγός του θέματος Σερρών Βασίλειος Κλάδων το 926 μ.Χ. ανοικοδόμησε τα τείχη της Χριστουπόλεως (Καβάλας) και ο Νικηφόρος Φωκάς ενίσχυσε τα τείχη των Φιλίππων το 963-969 μ.Χ.

Το 1014 μ.Χ. ο Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος κατέλαβε το Μελένικο και το έκανε πρωτεύουσα του θέματος των Ζαγορίων. Ο Ιωάννης Βατάτζης αργότερα ένωσε το θέμα των Σερρών με άλλα θέματα και χώρισε το θέμα των Ζαγορίων⁴.

Η διοικητική και δικαστική διάρθρωση της Μακεδονίας έγινε τον 11^ο αι., όταν ενώθηκαν οι περιοχές Στρυμόνα, Θεσσαλονίκης και Βολερού σε μία. Σε πρακτικό της Μονής Ιβήρων αναφέρεται το 1040 μ.Χ. ως στρατηγός σπαθάριος και κριτής του θέματος Βολερού, Στρυμόνα και Θεσσαλονίκης ο Ιωάννης, του οποίου η σαρκοφάγος βρίσκεται στο βόρειο μακρυναρίκι του ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών με την επιγραφή «Εκοιμήθη ο δούλος του Θεού Ιωάννης (πρωτοσπαθάριος και στρατηγός Ινδικτίωνος) γ' έτος ρφνη'» (=1050)⁵.

Το θέμα του Βολερού ήταν η περιοχή της Θράκης με πρωτεύουσα τη Μοσυνόπολη (Κομοτηνή). Εσφαλμένα ο Παπαγεωργίου τοποθετεί το Βολερό κοντά στην Αμφίπολη. Το Βολερό αναφέρεται το 1198 μ.Χ. σε χρυσόβουλο του Αλεξίου Γ' Αγγέλου σε λατινική γραφή, επειδή παραχωρούνταν με αυτό πρόνοια της περιοχής του Βολερού στους Βενετούς. Κάθε θέμα είχε τρεις τούρμες με επικεφαλής τους τουρμαρχες. Η κάθε τούρμα είχε τρεις δρούγκους με τους δρουγκάριους και ο κάθε δρούγκος απροσδιόριστο αριθμό από βάνδους. Στα θέματα υπηρετούσαν και μισθοφόροι εθελοντές, λόγω ελλείψεως ανδρών. Τους έδιναν κλήρο γης που, σύμφωνα με το νόμο του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, δεν ξεπερνούσε στην αξία τις τέσσερις λίβρες χρυσού. Αργότερα ανέβηκε στις δώδεκα λίβρες στο θέμα του Στρυμόνα. Το θέμα του Στρυμόνα στην ιεράρχηση των θεμάτων κατά τον 15^ο αιώνα ήταν το 24ο, της δε Θεσσαλονίκης το 26ο.

Η ιεραρχία της διοικήσεως του θέματος ήταν η εξής: Ο στρατηγός με τον τίτλο του πρωτοσπαθαρίου ήταν η ανώτερη στρατιωτική και πολιτική εξουσία, ελεγχόμενη από την Κωνσταντινούπολη. Οι απολαβές του στρατηγού του Στρυμόνα και της Θεσσαλονίκης προέρχονταν από τα θέματά τους. Οι διοικητές των θεμάτων διακρίνονταν τον 10^ο αιώνα ιεραρχικά σε δούκες, κατεπάνω και στρατηγούς. Πολιτικοί αξιωματούχοι ήταν: α) ο πρωτονοτάριος, που είχε δικαστική εξουσία, β) ο διοικητής, πράκτορας ή αναγραφέας, που ήταν ο επικεφαλής των εισπράξεων των άμεσων φόρων και γ) ο κομμερκιάριος, που ήταν ο υπεύθυνος εισπράξεως των έμμεσων φόρων και των δασμών της

⁴ Κυριακίδου Στ., *Βυζαντινές μελέτες*, σ. 139.

⁵ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 115, αρ. 50.

κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Τούτος εξαρτιόταν από τον γενικό ταμία του κράτους.

Από τον 11^ο αιώνα ο θεσμός των θεμάτων υποβαθμίστηκε. Τα θέματα και τα καπετανίκια από διοικητικές μονάδες στρατού κατάντησαν γεωγραφικοί προσδιορισμοί δικαστικής και οικονομικής φορολογικής περιοχής.

Ο θεματικός στρατός παρήκμασε και αντικαταστάθηκε από ξένους μισθοφόρους, Σλάβους, Άγγλους, Ρώσους κ.λπ. Ο στόλος μειώθηκε. Χρησιμοποιήθηκε ξένος στόλος των ιταλικών πόλεων, στις οποίες παραχωρήθηκαν απαλλαγές φόρων και ειδικά προνόμια. Αντί των στρατιωτικών μονάδων των θεμάτων αυξήθηκε ο αριθμός και η αυτονομία των κάστρων. Σε πολλές πόλεις παραχωρήθηκαν περισσότερες δικαιοδοσίες. Τα κάστρα τα διοικούσαν «αι κεφαλαί», που ήταν υφιστάμενοι των δουκών και αργότερα αντικαταστάτες αυτών. Από τα τελευταία μνημονευόμενα το 1321 μ.Χ. θέματα της Μακεδονίας ήταν αυτά των Σερρών και Στρυμόνος και μετά του Βολερού και Μοσυνουπόλεως. Τα ενωμένα θέματα χωρίστηκαν προσωρινά το 1325 μ.Χ. στον δυναστικό εμφύλιο πόλεμο, διότι ο Ανδρόνικος Γ' κατείχε την Αδριανούπολη μέχρι τη Χριστούπολη (Καβάλα), ενώ ο παππούς Ανδρόνικος Β' κατείχε τις Σέρρες. Βρίσκονταν σε άλλη επικράτεια και γι' αυτό χώρισαν το θέμα Στρυμόνος-Σερρών μέχρι την Καβάλα από το θέμα Βολερού-Μοσυνουπόλεως ανατολικότερα.

1.4. Η νομοθεσία στη βυζαντινή εποχή

Με την ίδρυση του βυζαντινού κράτους η ρωμαϊκή νομοθεσία και παράδοση συνέχισε σε πολλά σημεία, αλλά μειώθηκαν πολλές σκληρές ποινές. Διατηρήθηκε εν μέρει η δουλεία και παρέμενε ατιμώρητος ο οικοδεσπότης που σκότωνε το δούλο του. Η απόδραση του δούλου τιμωρούνταν με σκληρά βασανιστήρια, μαστίγωμα κ.λπ. Η ελεύθερη γυναίκα που συνδεόταν ερωτικά με δούλο τιμωρείτο στην πυρά. Απαγορευόταν επίσης ο γάμος δούλου με ελεύθερη.

Η νομοθεσία του Βυζαντίου κωδικοποιήθηκε από τους αυτοκράτορες Θεοδόσιο και Ιουστινιανό. Υπήρξε επέμβαση στον έλεγχο των εμπορευμάτων και προβλέφθηκαν βαρύτερες ποινές για το φόνο και το βιασμό, όπως ο θάνατος με αποκεφαλισμό, με σταύρωση και με ακρωτηριασμό μελών του σώματος. Προβλέφθηκαν επίσης ως ποινές τα βασανιστήρια και η δήμευση της περιουσίας.

Συγχρόνως με νομοθετήματα των Νεαρών του Πορφυρογέννητου θεσπίστηκαν διατάξεις που προστάτευαν τη μικρή ιδιοκτησία του λαού. Ο Λέων Γ' Ίσαυρος προσέδωσε στη νομοθεσία πιο φιλάνθρωπα χαρακτηριστικά, επιβάλλοντας κατά το δυνατόν ισοπολιτεία. Κατάργησε τους δουλοπάροικους, κατάργησε την αναγκαστική εργασία και εισηγήθηκε την ελευθερία.

Ο Βασίλειος Α' (867-886 μ.Χ.) επανέφερε το δίκαιο του Ιουστινιανού

ιδρύοντας δικαστήρια από κληρικούς και λαϊκούς στις επαρχιακές μεγάλες πόλεις. Αν οι διάδικοι ήταν κληρικοί ή μοναστήρια, τότε δικάζονταν μόνον από κληρικούς. Στα χρόνια του Αλεξίου τα δικαστήρια αυτά δίκαιζαν και υποθέσεις γάμων και κληροδοτημάτων για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Αργότερα στα χρόνια του Μιχαήλ Παλαιολόγου όλα τα επαρχιακά δικαστήρια ήταν μικτά από κληρικούς και λαϊκούς. Επειδή παρατηρήθηκε κάποια διαφθορά στους δικαστές της Κωνσταντινούπολης συστήθηκε το 1296 μ.Χ. 12μελές δικαστήριο που δίκαιζε όλες τις υποθέσεις. Αυτό αντικαταστάθηκε το 1329 μ.Χ. από τέσσερις ανώτατους δικαστές, δύο κληρικούς και δύο λαϊκούς, των οποίων οι αποφάσεις ήταν τελεσίδικες⁶.

1.5. Οι Σέρρες και η περιφέρειά τους στη βυζαντινή εποχή

Η πόλη των Σερρών στη βυζαντινή εποχή ήταν η πιο επίσημα οχυρωμένη πόλη μεταξύ όλων των πόλεων ανάμεσα στον Νέστο και τον Στρυμόνα. Κατείχαν εξέχουσα θέση.

Λόγω των πολλών της πλεονεκτημάτων εγκωμιαζόταν από όλους τους βυζαντινούς συγγραφείς ως πόλη οχυρή και μεγάλη, πλούσια και θαυμαστή, ως μέγα και θαυμαστόν άστυ, ως μητρόπολη.

Ο Νικηφόρος Γρηγοράς (2.746) γράφει: «Μεταξύ άλλων πόλεων υπάρχει και η πόλη των Σερρών το μεγάλο και θαυμαστό αυτό άστυ». Όσο άγνωστη ήταν στους αρχαίους συγγραφείς τόσο γνωστή έγινε στους βυζαντινούς.

Στη βυζαντινή εποχή οι Σέρρες υπήρξαν ο στόχος των Σλάβων, αλλά και το κέντρο των εξορμήσεων των βυζαντινών αυτοκρατόρων εναντίον αυτών. Ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β' (επνομαζόμενος Βουλγαροκτόνος) επισκέφθηκε τρεις φορές τις Σέρρες για να εξοντώσει εξ ολοκλήρου τα βουλγαρικά στρατεύματα του Σαμουήλ το 1014 μ.Χ. στα στενά του Κλειδίου⁷. Οι αυτοκράτορες ενδιαφέρονταν πολύ για την οχύρωση και τη διοίκηση της πόλεως και της περιοχής των Σερρών. Διόριζαν ως πολιτικούς και στρατιωτικούς διοικητές αυτής κατά το πλείστον διακεκριμένα πρόσωπα, όπως π.χ. τον Μιχαήλ Παλαιολόγο, τον μετέπειτα αυτοκράτορα του Βυζαντίου (1259-1282 μ.Χ.) και το θείο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ', τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο.

Η εξέχουσα θέση της φαίνεται από την ίδρυση επισκοπής σ' αυτή από τον 5^ο αιώνα μ.Χ. και από την προαγωγή της σε μητρόπολη υπαγομένη απ' ευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, πράγμα που γινόταν μόνο με μεγάλες πόλεις του Βυζαντίου άνω των δέκα χιλιάδων κατοίκων.

⁶ Σχετικά με το δικαστήριο των Σερρών βλ. παρακάτω, ενότητα 9.3.

⁷ Κομνηνή Άννα, *Αλεξιάς*, Ε.Ε.Ο., Αθήναι 1972, τ. 5, XII.4. Κεδρηνός Γ., *Σύνοψις ιστοριών*, Im. Bekker, Bonn 1838, τ. 2, σ. 458, 4.

1.6. Η Εκκλησία των Σερρών

Η επισκοπή των Σερρών μέχρι το 732 μ.Χ. υπαγόταν διοικητικά στη μοναδική αρχιεπισκοπή της Μακεδονίας, τη Θεσσαλονίκη, που περιλαμβανόταν εκκλησιαστικά στο Ιλλυρικό, το οποίο ανήκε στη δικαιοδοσία του Πάπα. Η ως άνω αρχιεπισκοπή διευθυνόταν από έξαρχο (βικάριο) του Πάπα που έδρευε στη Θεσσαλονίκη. Το 732/3 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Λέων Γ΄ Ίσαυρος αφαίρεσε το Ιλλυρικό από τον Πάπα και το προσάρτησε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Κατά το δεύτερο μισό του 9^{ου} αιώνα, επί αυτοκράτορος Λέοντος του Σοφού (886-912 μ.Χ.), μετά από τοπική Σύνοδο και συνεννόηση με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Νικόλαο Μυστικό η επισκοπή Σερρών προάχθηκε σε αρχιεπισκοπή. Ο επίσκοπος των Σερρών έγινε αρχιεπίσκοπος και ανεξαρτητοποιήθηκε από τη Θεσσαλονίκη. Υπαγόταν διοικητικά και πνευματικά άμεσα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Αλληλογραφούσε απευθείας με τον Πατριάρχη⁸.

Τούτο επιβεβαιώνεται και από μολυβδόβουλο του πρώτου μισού του 9^{ου} αιώνα που στο εμπροσθότυπό του έχει σταυροειδές μονογράφημα «Θεοτόκε βοήθει» και στο οπισθότυπό του ένα φυτικό κόσμημα στο επάνω μέρος και τετράστιχη επιγραφή «Γεωργίου Αρχιεπισκόπου Σέρρες»⁹. Στο δεύτερο μισό του 9^{ου} αιώνα υπήρχε και επισκοπή Στρυμόνα στην περιοχή της Κλεισούρας, που αντιπροσωπεύθηκε από τον επίσκοπό της στην κατά του Φωτίου Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως το 879 μ.Χ. Τότε δημιουργήθηκε και το θέμα του Στρυμόνα με πρωτεύουσα τις Σέρρες.

Σύμφωνα με τα σιγίλλια του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄, την εποχή που συστήθηκε η αρχιεπισκοπή της Αχρίδος προάχθηκε πριν το 997 μ.Χ. η αρχιεπισκοπή Σερρών σε μητρόπολη. Τούτο συνάγεται και από τη συμμετοχή του ιεράρχου Σερρών Λεοντίου στην ενιαύσια τακτική σύνοδο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως το 997 μ.Χ. Στις ενιαύσιες συνόδους του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, σύμφωνα με τη νομοθεσία της 137ης Νεαράς του έτους 565 μ.Χ., εκαλούντο από τις επαρχίες μόνο οι μητροπολίτες. Για να κληθεί από τον Πατριάρχη και ο Σερρών Λεόντιος σημαίνει ότι ήταν μητροπολίτης πριν το 997 μ.Χ. Την 21η Φεβρουαρίου 997 μ.Χ. ο Λεόντιος υπογράφει ως μητροπολίτης Σερρών εικοστός δεύτερος ανάμεσα σε τριάκοντα αρχιερείς τον συνοδικό τόμο «Περί του μη λαμβάνειν δύο αδελφούς αδελφάς δύο». Ο

⁸ Κονιδάρη Γ., *Μητροπόλεις και αρχιεπισκοπαί του Οικουμενικού Πατριαρχείου και οι Τάξεις*, Αθήνα 1934, τ. Α, σ. 94 και 71-85. *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 22, σ. 756.

⁹ Πέννα Β., «Η εκκλησία των Σερρών (11ος-12ος αιώνας). Η μαρτυρία των μολυβδόβουλλων», στο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου-3 Οκτωβρίου 1993, τ. Β, σ. 492.

τόμος αυτός δημοσιεύτηκε στον 5ο τόμο (σ. 19 κ.επ.) του συντάγματος των ιερών κανόνων των Γ.Α. Ράλλη-Μ. Ποτλή.

Στη Φραγκοκρατία (1204-1224) δημιουργήθηκε αρχιεπισκοπή των καθολικών στις Σέρρες με τον Λατίνο αρχιεπίσκοπο Αρνούλφο. Οι Σερραίοι δεν επηρεάστηκαν από τον προσηλυτισμό των καθολικών και γι' αυτό μόλις απελευθερώθηκαν οι Σέρρες διαλύθηκε η παπική αρχιεπισκοπή.

1.7. Η θέση της μητροπόλεως Σερρών στο Οικουμενικό Πατριαρχείο

Λόγω της αξιόλογης γεωγραφικής και στρατιωτικής θέσεως της πόλεως των Σερρών και της ιδρύσεως του θέματος του Στρυμόνα με πρωτεύουσα και έδρα στρατηγού τις Σέρρες, ο εκκλησιαστικός θρόνος των Σερρών ευνοήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και άλλαξε θέση πολλές φορές ως προς την «τάξη της πρωτοκαθεδρίας». Στις αρχές του 10^{ου} αιώνα κατείχε στο «Τακτικό» του Λέοντα ΣΤ' Σοφού (886-912 μ.Χ.) την 24η θέση μεταξύ των υποκειμένων στο θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως αρχιεπισκοπών¹⁰. Επί Ι. Τσιμισκή (969-976 μ.Χ.) κατείχε την 27η θέση.

Ο Βασίλειος Β' εφάρμοσε νέα εκκλησιαστική πολιτική ανατρέποντας την αρχαία τάξη. Στις νοτίσιες 12, 13 και 16 η εκκλησία των Σερρών αναφέρεται ως 58η μεταξύ των μητροπόλεων του οικουμενικού θρόνου. Στα μέσα του 12^{ου} αιώνα ο Νείλος Δοξαπατρής στο έργο του *Τάξις των πατριαρχικών θρόνων* την τοποθετεί στην 56η θέση. Η μητρόπολη Σερρών στην εποχή του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (1260-1282 μ.Χ.) κατείχε τη 17η θέση¹¹, ενώ στη 17η έκθεση του Ανδρονίκου Παλαιολόγου του Γέροντος τοποθετήθηκε στην αρχή στην 58η και μετά στην 46η θέση.

Σε ένα «τακτικό» καταχωρημένο στον 209 χειρόγραφο κώδικα της Μονής Εικοσιφοινίσσης, η μητρόπολη Σερρών κατέχει την 44η θέση¹². Από τα μέσα του 15^{ου} μέχρι τον 16^ο αιώνα ο θρόνος των Σερρών ήταν 28ος στην τάξη των μητροπόλεων του Οικουμενικού Πατριαρχείου και στον 17^ο αιώνα ήταν στην 27η θέση¹³.

Στα Συνταγμάτια του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα η μητρόπολη Σερρών καταλάμβανε την 24η και αργότερα την 28η θέση¹⁴.

¹⁰ Ζησίου Γ.Κ., *Μακεδονίας χριστιανικά μνημεία*. (Απόσπασμα εκ των πρακτικών του 1913 της εν Αθήναις αρχαιολογικής Εταιρείας), Αθήναι 1914, σ. 127. Στράτη Ευ., *Η Δράμα και η Δράβησκος*, Σέρραι 1923, σ. 30.

¹¹ Gelzer H., *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der notitiae episcopatuun*, Abh. Bayer. AW. 21, München 1901, σ. 554.

¹² Ζησίου, *ό.π.*, σ. 133.

¹³ Ζησίου, *ό.π.*, σ. 129, 133. Στράτη, *ό.π.*, σ. 30.

¹⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Γ, σ. 378-379.

Ο μητροπολίτης Σερρών, σύμφωνα με το νομοκανόνα που καθόριζε τους τίτλους, προσφωνείτο στην αρχή «πάσης Μακεδονίας» και από τον 17^ο αιώνα «υπέρτιμος και έξαρχος πάσης Μακεδονίας».

Από τη σύγκριση της ετησίας εισφοράς που επέβαλλε το Πατριαρχείο στις μητροπόλεις και τις επισκοπές της δικαιοδοσίας του ανάλογα με την οικονομική τους δυνατότητα φαίνονται ανθηρά τα οικονομικά της εκκλησίας των Σερρών: π.χ. στη συνοδική απόφαση του 1324 μ.Χ. η εισφορά της μητρόπολης Σερρών είναι 150 υπέρπυρα, κατά 50 λιγότερα από τη μητρόπολη Θεσσαλονίκης και εξαπλάσια από τη μητρόπολη Δράμας. Τούτο τεκμηριώνεται έμμεσα και από το μεγάλο χρηματικό ποσό (πεσκέτσι) πού κατέβαλλαν οι μητροπολίτες Σερρών στις τουρκικές αρχές για να πάρουν το βεράτι του διορισμού τους. Ήταν μεγαλύτερο από τις μητροπόλεις Φιλιππουπόλεως, Τραπεζούντος κ.λπ. και επταπλάσιο από το πεσκέτσι των Ζιχνών¹⁵.

Στις Σέρρες από το 800 μ.Χ. και εξής τοποθετούντο διακεκριμένοι για τα προσόντα και τη δράση τους αρχιερείς, άνδρες μεγάλης μορφώσεως, ικανότητας και ήθους, διότι η πόλη των Σερρών θεωρούνταν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο «Τιμία, μεγάλη και αρχόντων ευγενών ευπορούσα πολλών και χρησίμων»¹⁶. Την πρόσεχε ιδιαίτερα το Πατριαρχείο στη βυζαντινή εποχή και στην Τουρκοκρατία. Έχει λεχθεί μάλιστα από τον πατριαρχικό κύκλο ότι φρόντιζαν για λόγους διπλωματικούς, πολιτικούς, γεωγραφικούς και στρατηγικούς να στέλνουν στις Σέρρες τους καλύτερους, δυναμικότερους, πιο δραστήριους και με ηγετικές ικανότητες μητροπολίτες.

Το 9^ο αιώνα, όταν έγινε το θέμα του Στρυμόνα, πρωτεύουσα είχε τις Σέρρες. Περιλάμβανε την περιοχή των ορεινών διαβάσεων του Στρυμόνα και ολόκληρη την σημερινή Ανατολική Μακεδονία μέχρι την κοιλάδα του Νέστου. Ως πρωτεύουσα του βυζαντινού αυτού θέματος οι Σέρρες ήταν αξιόλογη, με πολύ πληθυσμό, καλή οχύρωση, με όλες τις ανώτερες διοικητικές αρχές. Στις Σέρρες ήταν η έδρα του στρατηγού του θέματος. Όταν καταλαμβάνονταν οι Σέρρες από κάποιον εχθρό, η έδρα της πρωτεύουσας του βυζαντινού αυτού θέματος μεταφερόταν στη Χριστούπολη, τη σημερινή Καβάλα.

Ο Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος (912-959 μ.Χ.), στο Συνταγμάτιο για τα 12 θέματα του βυζαντινού κράτους κατατάσσει την πόλη των Σερρών μαζί με τις μεγάλες γειτονικές πόλεις της επαρχίας Ροδόπης, τους Φιλίππους και την Ηράκλεια του Στρυμόνα. Η μεγάλη αξία της στρατηγικής θέσεως των Σερρών έκανε να την προσέξουν όλοι οι βυζαντινοί αυτοκράτορες και να την καταστήσουν το προπύργιο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ασάλευτο προμάχωνα εναντίον των επιδρομών από βορρά¹⁷.

¹⁵ Χρυσοχοϊδη Κ., «Ο μητροπολίτης Σερρών Γεννάδιος», στο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, τ. Β, σ. 550-553.

¹⁶ Αρχείο Μονής Βατοπεδίου, τετράγωνο Ε, έγγρ. (ανέκδοτο) αρ. 4, στ. 7-9.

¹⁷ Καφταντζή, ό.π., τ. Γ, σ. 151-165. Καντακουζηνός, Ι.52-53, σ. 262, ΙΙ.39, σ. 542, 8.

Ο Πούκβιλ, στηριζόμενος στον Λούκαρι, μας πληροφορεί ότι ο αυτοκράτορας Νικηφόρος το 803 μ.Χ. φρόντισε πάρα πολύ για την πόλη των Σερρών. Την ανακαίνισε από την αρχή και της αύξησε τον πληθυσμό διά της εγκαταστάσεως στρατιωτικών οικογενειών σ' αυτήν. Συνηθιζόταν τότε να δίνεται αγροτικός δημόσιος κλήρος σε εθελοντές στρατιώτες για να εγκατασταθούν στις ακριτικές περιοχές με τις οικογένειές τους. Είχαν την υποχρέωση να υπηρετούν μόνιμα στο στρατό στην έδρα της εγκαταστάσεώς τους για να φρουρούν την περιοχή από εξωτερικούς επιδρομείς. Αυτό γινόταν σε όλα τα επίκαιρα σημεία των συνόρων της χώρας. Ήταν ένα σύστημα κληρονομικών στρατιωτικών αποικιών, όπου οι στρατιώτες αντί για μισθοδοσία έπαιρναν από το δημόσιο γεωργικό κλήρο που ονομαζόταν τότε στρατιωτόπι. Με αυτό τον τρόπο δημιούργησαν εθνικό στρατό και αντικατέστησαν το μισθοφορικό. Αλλάζαν το κράτος από τις μεγάλες στρατιωτικές δαπάνες της μισθοδοσίας των μισθοφόρων. Δημιούργησαν εθνικό στρατό και ανέπτυξαν την τάξη των μικρογαιοκτημόνων.

Εκτός από αυτούς τους μόνιμους εγκατεστημένους μικρογαιοκτήμονες στρατιώτες στην πεδιάδα των Σερρών, λόγω της επίκαιρης θέσης της, ήταν εγκατεστημένα και αρκετά άλλα τάγματα στρατού.

Ο ρόλος της Μακεδονίας στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία υπήρξε τριπλός. Αποτελούσε προμαχώνα της προχωρημένης θέσης του Ελληνισμού στη βαλκανική χερσόνησο. Ήταν ο χώρος της εξορμήσεως των Βυζαντινών κατά των Σλάβων. Η περιοχή των Σερρών έδιδε τη δυνατότητα γενικά στους Έλληνες να διεισδύσουν στον σλαβικό κόσμο για να τον αφομοιώσουν σε μεγάλη κλίμακα. Η ανατολική Μακεδονία υπήρξε ο σύνδεσμος ανάμεσα στις δύο μεγάλες πόλεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, της Κωνσταντινουπόλεως και της Θεσσαλονίκης¹⁸.

1.8. Η οχύρωση των Σερρών

Η γεωγραφική και στρατηγική της θέση από αρχαιοτάτων χρόνων την κατέστησε προμαχώνα και προπύργιο του Ελληνισμού και κέντρο εξορμήσεων των βυζαντινών αυτοκρατόρων και μεταγενέστερα των Τούρκων σουλτάνων κατά των Σλάβων. Λόγω της πλεονεκτικής της θέσης, που συνδέει την κεντρική Ευρώπη με το Αιγαίο πέλαγος, υπήρξε το μήλον της έριδος όλων των γειτονικών λαών. Γι' αυτό την οχύρωσαν πολύ καλά. Από την αποκάλυψη, σε σωστική αρχαιολογική ανασκαφή στη διασταύρωση των οδών Μητροπολίτου Κωνσταντίνου-Παπάζογλου και Αναστασίου Χρυσάφη, ενός τμήματος τείχους της ρωμαϊκής εποχής φαίνεται ότι η πόλη των Σερρών ήταν οχυρωμένη από τούς αρχαίους χρόνους.

---

¹⁸ Βακαλόπουλου Απ., *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 11-24.

Η οχύρωσή της ενισχύθηκε ιδιαίτερα στους βυζαντινούς χρόνους, την εποχή των αυτοκρατόρων Νικηφόρου Φωκά, Βασιλείου Β΄ Βουλγαροκτόνου, Ανδρονίκου Β΄ και άλλων. Σαν άλλη Κωνσταντινούπολη είχε τρία τείχη. Το πρώτο τείχος γύρω από την πόλη ήταν το λεγόμενο βαρόσι. Λόγω των υδάτων του υπεδάφους ήταν θεμελιωμένο σε πολλά μέρη πάνω σε μηγμένους στη γη επεξεργασμένους στη φωτιά πασσάλους. Το δεύτερο τείχος ήταν και είναι στις απόκρημνες πλευρές του λόφου της Ακροπόλεως και στις παρυφές του λόφου Μηχανικού. Το τρίτο τείχος ήταν –και σώζεται ένα μέρος του– επάνω στην κορυφή του λόφου της Ακροπόλεως με πολλούς πύργους¹⁹, εκεί όπου σήμερα είναι το τουριστικό περίπτερο. Αν καταλαμβάνονταν το πρώτο τείχος θα αμύνονταν από το δεύτερο που περιλάμβανε ολόκληρο το λόφο της Ακροπόλεως. Και αν πάλι καταλαμβάνονταν το δεύτερο θα αμύνονταν μέχρι τελευταίας ρανίδας του αίματος στην κορυφή του λόφου.

Το τείχος υπήρχε, όπως αναφέρθηκε σε άλλα σημεία, από τους προϊστορικούς ακόμη χρόνους και μάλιστα κράτησε πολλές φορές σε διάφορες μακρόχρονες σκληρές πολιορκίες. Τα βυζαντινά τείχη είχαν κτισθεί από τον Νικηφόρο Φωκά το 803 μ.Χ., αλλά ο Βασίλειος Βουλγαροκτόνος τα ενίσχυσε περισσότερο με ισχυρούς πύργους. Εξ αυτού μάλιστα ορμώμενος ο Ζησίου δημοσίευσε ότι ανέγνωσε την επιγραφή που βρίσκεται επάνω στον Πύργο, δίπλα από το τουριστικό περίπτερο της Ακροπόλεως, «Πύργος κηρού Βασιλείου ον Ορέστης έκτισε έτος 989 μ.Χ.» και διατύπωσε τη θεωρία ότι ο πύργος που στέκεται ακόμη κτίσθηκε στα χρόνια του Βασιλείου Β΄ μετά από την πρώτη αποτυχία που είχε εναντίον του Σαμουήλ²⁰. Οχύρωσε την πόλη των Σερρών για να την έχει ως ορμητήριο στις εκστρατείες εναντίον του Σαμουήλ. Και πράγματι, όπως αναφέρει ο Θεοχαρίδης, «ο Βασίλειος Β΄ κατά τον Κεδρηνόν και κατά τον *Βίον Νίκωνος του 'Μετανοείτε'* εισέβαλε κατ' έτος και ελεηλάτη τας χώρας του Σαμουήλ, αναφέρεται μάλιστα αποφασιστική νίκη των Βυζαντινών εις θέσιν Κυμβάλογγος προφανώς στη στενόμακρο κοιλάδα του Στρυμόνος διά της οποίας ο Βασίλειος Β΄ εισήρχετο κατ' έτος εκείνων από Σερρών διά του Στενού του Ρούπελ εις την Βουλγαρίαν»²¹. Άρα η πόλη των Σερρών ήταν πράγματι το ορμητήριο του σκληρού αυτού αγώνα του Βασιλείου. Όσον αφορά τον πύργο «ον έκτισε Ορέστης», το αποδίδει ο Ζησίου σε κάποιο στρατηγό του αυτοκράτορα με το όνομα Ορέστης, που έδρασε και διέπρεψε στα χρόνια εκείνα και μάλιστα έπεσε σε ενέδρα στο τέλος του

¹⁹ Δαδάκη Στ., «Η βυζαντινή οχύρωση των Σερρών», στο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου, Σέρρες 1998, τ. Α, σ. 175-196. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 116-118, αρ. 51-52, τ. Γ, σ. 106-108.

²⁰ Ζησίου, *ό.π.*, σ. 42.

²¹ Θεοχαρίδου Γ., *Ιστορία της Μακεδονίας κατά τους μέσους χρόνους (285-1354)*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 267.

Βουλγαρικού πολέμου και σκοτώθηκε²². Η αλήθεια είναι όμως ότι ο πύργος αυτός δεν σώζεται από τα χρόνια εκείνα, διότι όλα τα τείχη των Σερρών καταστράφηκαν εκ θεμελίων στα χρόνια της Φραγκοκρατίας το 1206 μ.Χ. από τον Ιωαννίτση.

2. Οι επιθέσεις και οι λεηλασίες των Βουλγάρων στη Μακεδονία

2.1. Εισβολές και λεηλασίες των Βουλγάρων στη Μακεδονία

Πριν τον 6^ο αιώνα μ.Χ. δεν υπήρχε ούτε ίχνος σλαβικής φυλής και γλώσσας στα Βαλκάνια. Οι πρόγονοι των σημερινών Σλάβων ζούσαν πριν τον 6^ο αιώνα στις στέπες της Λευκής Ρωσίας και της ανατολικής Πολωνίας. Από τον 6^ο αιώνα μ.Χ. άρχισαν να κατέρχονται νοτιότερα προς εξεύρεση τροφής, κάνοντας

Επιγραφή του πύργου της Ακροπόλεως Σερρών

ληστρικές επιδρομές στο Βυζάντιο. Κατατάχθηκαν ως μισθοφόροι στο στρατό των Αβάρων στην πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά μετά από την ήττα αυτών εγκαταστάθηκαν με τη συγκατάθεση του Βυζαντίου ανάμεσα στον Δούναβη και τον Αίμο ως φιλειρηνικοί αγρότες, για να αφομοιωθούν με τους πολιτισμένους λαούς. Αργότερα διασκορπίστηκαν στα Βαλκάνια προκαλώντας πολλά προβλήματα στο βυζαντινό κράτος.

Κατά τις περιόδους που το Βυζάντιο ήταν απασχολημένο σε άλλα πολεμικά μέτωπα, οι πρόγονοι των σημερινών Σλάβων επιδίιδονταν σε ληστρικές επιδρομές. Προέλαυαν νοτιότερα, λεηλατώντας βυζαντινά εδάφη, πυρπολώντας πόλεις και εξανδραποδίζοντας ή σφάζοντας τους κατοίκους στη Θράκη, στη Μακεδονία και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Λόγω της υπεροχής του ελληνικού πληθυσμού δεν επέδρασαν οι Σλάβοι

²² Παπαρρηγόπουλου Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Ελευθερουδάκη, Αθήνα 1925, τ. 4, σ. 196.

στους Έλληνες πολιτισμικά, αλλά οι Έλληνες σ' αυτούς. Με τις αλλεπάλληλες επιδρομές τους εξασθένησαν ακόμη περισσότερο το βυζαντινό κράτος και επιτάχυναν την υποδούλωσή του. Σχημάτισαν εχθρικά κράτη κατά του Βυζαντίου και διέσπασαν την ενότητα των χριστιανών την εποχή που αυτοί αγωνίζονταν κατά της προελάσεως των μωαμεθανών. Εξάντλησαν την άμυνα του Βυζαντίου και συντέλεσαν στη διαδοχική υποδούλωση των βαλκανικών λαών στους Τούρκους.

Την άνοιξη του 809 μ.Χ. ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Νικηφόρος Φωκάς έστειλε αξιόλογο χρηματικό ποσό 1.100 λίτρων χρυσού για την πληρωμή της μισθοδοσίας των ταγμάτων που στάθμευαν στην περιοχή του Στρυμόνα. Την ώρα όμως που γινόταν η πληρωμή του ποσού στο στρατό, κατά την πληροφορία του χρονογράφου Θεοφάνη, επιτέθηκαν οι Βούλγαροι και αφού φόνευσαν αρκετούς φρουρούς του ταμείου άρπαξαν τις 1.100 λίτρες χρυσού και όλη την αποσκευή. Σκότωσαν συγχρόνως το στρατηγό και πολλούς άρχοντες όχι μόνο του θέματος Στρυμόνος αλλά και άλλων θεμάτων που παραβρέθηκαν εκεί για την πληρωμή.

Αυτό και πολλά άλλα γεγονότα ανάγκασαν τον Νικηφόρο Φωκά να εκστρατεύσει στο εσωτερικό της Βουλγαρίας και να περάσει το χειμώνα εκεί, αλλά οι αντιμεταρρυθμιστές στην πρωτεύουσα του επέβαλαν να γυρίσει στην Κωνσταντινούπολη.

Το 811 μ.Χ. επανέλαβε την εκστρατεία στη Βουλγαρία και κυριέυσε στις 20 Ιουλίου το στρατόπεδο του Κρούμου. Μετά από πέντε ημέρες, στις 25 Ιουλίου, ο Νικηφόρος Φωκάς περικυκλώθηκε από το στρατό του Κρούμου. Πολέμησε ηρωικά στη μάχη αυτή μαζί με τους μεγιστάνες, τους πατρικούς και πολλούς γενναίους αξιωματικούς και στρατιώτες. Νικήθηκε και σκοτώθηκε. Ο Κρούμος έκοψε το κεφάλι του Νικηφόρου Φωκά και το έδωσε σε πάσσαλο για να το επιδεικνύει ως τρόπαιο στους υπηκόους και τους συμμάχους του. Απογύμνωσε τις σάρκες από τα οστά του κρανίου, το επαργύρωσε και το έκανε ποτήρι. Αγέρωχα έπινε με αυτό κρασί στις συνεσιώσεις²³.

Το 811 μ.Χ. έγινε αυτοκράτορας του Βυζαντίου ο Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβές, ο οποίος ενώ εκστράτευσε κατά του Κρούμου διέκοψε την εκστρατεία και γύρισε στην Κωνσταντινούπολη. Ο Κρούμος βρήκε την ευκαιρία και λεηλάτησε την Αγχίαλο, τη Φιλιπούπολη, τη Βέροια, τους Φιλίππους και ολόκληρη την περιοχή του Στρυμόνα. Έγιναν νέες καταστροφές και αρπαγές στην περιοχή των Σερρών. Η περιοχή της Μακεδονίας λόγω των πολλών πλεονεκτημάτων αυτής έγινε το μήλον της έριδος μεταξύ Βουλγάρων και Σέρβων αφενός και των Βυζαντινών αφετέρου. Οι πόλεμοι υπήρξαν πολλοί και αιματηροί.

Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Τσιμισκής υπέταξε ολόκληρη τη Βουλγαρία και την έκανε επαρχία του βυζαντινού κράτους. Οδήγησε ως αιχμαλώτους στην Κωνσταντινούπολη τα παιδιά του βασιλιά Πέτρου, τον Βόρι Β΄ και τον Ρωμανό.

²³ Παπαρρηγόπουλου, *ό.π.*, τ. 4, σ. 178-180.

2.2. Η πολιορκία των Σερρών από τον Μωυσή

Ο Ιωάννης Τιμισκής δεν έλαβε αυστηρά μέτρα στρατιωτικής κατοχής σε ένα μέρος της δυτικής Βουλγαρίας και η οικογένεια του βοεβόδα Τυρνόβου Νικολάου Σισμάν με τα τέσσερα παιδιά της, οι λεγόμενοι Κομητόπουλοι, βρήκαν την ευκαιρία, να προετοιμάσουν εξέγερση. Ο Σισμάν με τους τέσσερις γιους του, Δαβίδ, Μωυσή, Ααρών και Σαμουήλ, διεκδίκησε τον βουλγαρικό θρόνο. Τα παιδιά τού αποβίωσαντος τον Ιανουάριο 969 μ.Χ. βασιλιά Πέτρου, Βόρις Β΄ και Ρωμανός, ήταν πολιτικοί κρατούμενοι στην Κωνσταντινούπολη²⁴. Οι Βυζαντινοί άφησαν το 976 μ.Χ. τους νόμιμους διαδόχους, τον Βόρι και τον Ρωμανό, να δραπετεύσουν για να οργανώσουν αντιστασιακό κίνημα κατά των διεκδικητών του θρόνου. Δυστυχώς στο δρόμο της επιστροφής σκοτώθηκε ο Βόρις Β΄ από κάποιον Βούλγαρο φρουρό που τον παραγνώρισε. Ο Ρωμανός έχασε το θρόνο και ενώθηκε με την οικογένεια των Σισμάν.

Ο βοεβόδας του Τυρνόβου Σισμάν μαζί με τους τέσσερις γιους του επωφελήθηκαν από τη στάση του στρατηγού Βάρδα Σκληρού, επαναστάτησαν στη Βουλγαρία και αναστάτωσαν ολόκληρη τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Από τους τέσσερις γιους του Σισμάν, ο Δαβίδ σκοτώθηκε στην αρχή της δράσης του²⁵.

Την άνοιξη του 976 μ.Χ. ο Μωυσής εκστράτευσε με πολύ στρατό στη Μακεδονία και πολιορκήσε την πόλη των Σερρών στενά. Η πόλη αντιστάθηκε, διότι ήταν πολύ καλά οχυρωμένη. Υπερασπιστής αυτής ήταν ο δούκας Μελισσηνός. Η πολιορκία διήρκησε μερικούς μήνες. Δεν γνωρίζουμε λεπτομερώς τι διαδραματίσθηκε γύρω από τα τείχη. Το μόνο που μας πληροφορεί ο Κεδρηνός είναι ότι ενώ ο Μωυσής περιεφέρετο γύρω από τα τείχη της πολιορκουμένης πόλεως των Σερρών «λίθω από του τείχους βληθείς ετελεύτησε», δηλαδή χτυπήθηκε και σκοτώθηκε με μια πέτρα που έριξαν οι αμυνόμενοι από τα τείχη. Άλλοι λένουν ότι ενώ περιφερόταν με το άλογο του γύρω από τα τείχη της πόλεως έπεσε από το άλογο και σκοτώθηκε. Μετά το θάνατό του ο στρατός του έλυσε την πολιορκία και έφυγε. Η πόλη των Σερρών απαλλάχθηκε προσωρινά από τον εχθρό.

2.3. Οι πολεμικές επιχειρήσεις του Σαμουήλ κατά του Βυζαντίου

Ο τρίτος αδελφός της οικογένειας, ο Ααρών, φιλονίκησε με τον αδελφό του Σαμουήλ. Ο Σαμουήλ σκότωσε τον αδελφό του και ολόκληρη την οικογένεια αυτού, εκτός από το μικρό Βλαδίμηρο. Έγινε μονάρχης της Βουλγαρίας. Επωφελούμενος από την ανώμαλη εσωτερική κατάσταση του Βυζαντίου άρχισε αδυσώπητο πόλεμο με σκοπό να επεκτείνει το κράτος του σ' ολόκληρη τη βαλκανική χερσόνησο.

²⁴ Παπαρρηγόπουλου, *ό.π.*, τ. 4, σ. 173.

²⁵ Θεοχαρίδου, *ό.π.*, σ. 260, σημ.

Ο πόλεμος μεταξύ του Σαμουήλ και του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ υπήρξε ανένδοτος, μακροχρόνιος, πεισματώδης και καταστρεπτικός, διότι ήταν πόλεμος ζωής και θανάτου. Ο Σαμουήλ επωφελούμενος από τις στάσεις δύο στρατηγών του Βυζαντίου, του Σκληρού και του Βάρδα Φωκά, άρχισε τον πόλεμο. Οι Βούλγαροι μετέτρεψαν τον απελευθερωτικό τους αγώνα σε κατακτητικό, με σκοπό να καταλάβουν ολόκληρη τη βαλκανική χερσόνησο. Με ορμητήριο αρχικά την Πρέσπα και έπειτα την Αχρίδα ο Σαμουήλ κατέλαβε τη δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο και μετά όλη την περιοχή μεταξύ Δουνάβεως και Αίμου. Έκανε πρωτεύουσα την Αχρίδα και επανίδρυσε το Βουλγαρικό Πατριαρχείο, που το είχε καταργήσει παλαιότερα ο Ιωάννης Τσιμισκής. Επέξέκτεινε το κράτος του από τον Εύξεινο Πόντο μέχρι την Αδριατική και από τον Αίμο μέχρι τη Θεσσαλία. Κατά τον Κεδρηνό: «Ο Σαμουήλ έγινε μονάρχης ολόκληρης της Βουλγαρίας. Ήταν άνθρωπος πολεμικός και επειδή είδε ότι τα βυζαντινά στρατεύματα ήταν απασχολημένα εναντίον της στάσεως του στρατηγού Βάρδα, βρήκε την ευκαιρία και προήλασε σε ολόκληρη τη δυτική περιοχή του Βυζαντίου στη Θράκη, στη Μακεδονία στα πλησίον της Θεσσαλονίκης μέρη, αλλά και στη Θεσσαλία, στην Ελλάδα και την Πελοπόννησο»²⁶.

Το 980 μ.Χ. ο Σαμουήλ στράφηκε προς νότο. Κατά την πορεία του επετέθη εναντίον της πόλεως των Σερρών. Δεν μπόρεσε να την κυριεύσει, διότι ήταν πολύ καλά οχυρωμένη και άριστα οργανωμένη. Η οχύρωση της πόλεως ματαίωσε τα σχέδια του κατακτητή. Στο πέρασμά του λεηλατήθηκε και πάλι η περιοχή του νομού Σερρών. Πρόσβαλε τη Θεσσαλονίκη ανεπιτυχώς και πολιορκήσε τη Λάρισα πολύ στενά. Ο Κεκαυμένος στο *Στρατηγικό* γράφει ότι «οι πολιορκημένοι της Λάρισας έφθασαν στο σημείο να τρώγουν σκυλιά και όνους. Κατέλαβε την πόλη και οδήγησε όλους τους κατοίκους αιχμαλώτους στο εσωτερικό της Βουλγαρίας». Απειλήσε και την Πελοπόννησο προελαύνοντας με λεηλασίες και καταστροφές μέχρι την Κόρινθο. Αγωνίστηκε ο στρατηγός Βασίλειος Απόκαυκος να σώσει την Κόρινθο, αλλά ήταν βαριά άρρωστος. Ζήτησε τη βοήθεια της προσευχής του οσίου Νίκωνα που βρισκόταν τότε στη Σπάρτη και με τη βοήθεια του Θεού ανάρρωσε και συνέχισε την άμυνα κατά του Σαμουήλ. Ο Σαμουήλ όταν έμαθε ότι ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ εισέβαλε στη Βουλγαρία από τα στενά της Ροδόπης κατευθυνόμενος με το στρατό του προς τη Σόφια, πήρε το δρόμο της επιστροφής. Ο αυτοκράτορας επέστρεψε επειγόντως στην Κωνσταντινούπολη, επειδή εκδηλώθηκε επανάσταση εναντίον του. Κατά την οπισθοχώρησή του οι Βούλγαροι του έστησαν ενέδρα. Μετά δυσκολίας διασώθηκε στη Φιλιππούπολη τον Αύγουστο του 986 μ.Χ.

Ευτυχώς απαλλάχθηκε το 990 μ.Χ. από τις εσωτερικές στάσεις και επανέλαβε την εκστρατεία κατά των Βουλγάρων από τη Θράκη και τη Μακεδονία. Για πρώτη φορά ήρθε στις Σέρρες και οχύρωσε την πόλη για να αντέχει σε

²⁶ Κεδρηνός, *Σύνοψις ιστοριών*, τ. Β, σ. 435.

οποιαδήποτε επίθεση του εχθρού. Ενίσχυσε τα τείχη της με ισχυρούς πύργους. Οχύρωσε την πόλη των Σερρών για να την έχει ως ορμητήριο στις εκστρατείες κατά του Σαμουήλ.

Κατά τον Κεδρηνό και τον *Βίον Νίκωνος του 'Μετανοείτε'*, ο Βασίλειος Β' «εισέβαλε κατ' έτος και ελεηλάτη τας χώρας του Σαμουήλ». Αποφασιστική ήταν η νίκη των Βυζαντινών εις θέσιν Κυμβάλογγος, προφανώς στη στενόμακρη κοιλάδα του Στρυμόνα, διά της οποίας ο Βασίλειος Β' εισήρχετο κατ' έτος εξορμώντας από Σέρρες διά των Στενών του Ρούπελ εις την Βουλγαρίαν²⁷. Η πόλη των Σερρών ήταν το ορμητήριο του σκληρού αυτού αγώνος του Βασιλείου.

Ο Βασίλειος Β' κατέβηκε στη Θεσσαλονίκη για να αποδώσει τα ευχαριστήρια στον Άγιο Δημήτριο²⁸. Εκεί άφησε ισχυρή στρατιωτική φρουρά με το μάγιστρο Γρηγόριο Ταρωνίτη για να ανακόπτει τις επιδρομές του Σαμουήλ και επέστρεψε το 994 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη διερχόμενος και πάλι από τις Σέρρες.

Κατά το διάστημα αυτό και πάλι εισέβαλε ο Σαμουήλ στη Μακεδονία. Ο Ταρωνίτης με το γιο του βγήκε με στρατό από τη Θεσσαλονίκη για να αντιμετωπίσει τα στρατεύματα του Σαμουήλ, αλλά ο μεν πατέρας σκοτώθηκε, ο δε γιος αιχμαλωτίστηκε. Ανενόχλητος ο Σαμουήλ προχώρησε και πάλι στη νότιο Ελλάδα μέχρι τον ισθμό της Κορίνθου λεηλατώντας τα πάντα. Όταν πληροφορήθηκε ο αυτοκράτορας την προέλαση του Σαμουήλ διόρισε το μάγιστρο Νικηφόρο Ουρανό άρχοντα πάσης θέσεως. Ο Νικηφόρος από την Κωνσταντινούπολη έφθασε στη Θεσσαλονίκη. Κατέβηκε στην Πελοπόννησο και στρατοπέδευσε στην όχθη του πλημμυρισμένου Σπερχειού ποταμού.

Ο στρατός του Σαμουήλ ήταν στρατοπεδευμένος στην απέναντι όχθη του ποταμού. Ήταν ήσυχος διότι, λόγω της μεγάλης πλημμύρας, καθίστατο αδύνατη η διάβαση του ποταμού. Ο Νικηφόρος Ουρανός ανίχνευσε τον ποταμό και βρήκε κατάλληλο πέρασμα. Την ίδια νύχτα επιτέθηκε απροσδόκητα με τα στρατεύματά του στο στρατόπεδο των αντιπάλων και το κατέλαβε ολόκληρο. Χιλιάδες εχθροί σκοτώθηκαν και χιλιάδες αιχμαλωτίστηκαν. Ο Σαμουήλ πληγώθηκε και παρά λίγο θα συλλαμβανόταν αιχμάλωτος, αν δεν κρυβόταν μια ολόκληρη μέρα μέσα στα πτώματα των σκοτωμένων. Το άλλο βράδυ με τη βοήθεια του γιου του Ρωμανού κατόρθωσε, κατόπιν μεγάλης περιπέτειας πολλών ημερών, να γυρίσει στη Βουλγαρία, το 997 μ.Χ.

Ξαναεμφανίστηκε στη Μακεδονία το 1001 μ.Χ. Βρήκε την ευκαιρία και αναζωπύρωσε τον πόλεμο. Ο αυτοκράτορας Βασίλειος ανέλαβε προσωπικά τον πόλεμο με κέντρο εξορμήσεως την Μοσυνόπολη (Κομοτηνή) και τις Σέρρες. Οι Σέρρες ήταν κατάλληλο σημείο για την αντιμετώπιση του Σαμουήλ. Ερχόταν τακτικά στις Σέρρες και έμενε πολύ χρόνο. Ήταν το κέντρο εξορ-

²⁷ Θεοχαρίδου, *ό.π.*, σ. 267.

²⁸ Κεδρηνός, *ό.π.*, τ. Β, σ. 447.

μήσεως του Βασιλείου.

Ο Ευάγγελος Στράτης, στηριζόμενος στην παράδοση και τις τακτικές επισκέψεις του Βασιλείου Β΄ στις Σέρρες, υποστηρίζει ότι την εποχή εκείνη κτίστηκε ναός προς τιμήν του Αγίου Βασιλείου απέναντι από την εξωτερική θύρα του Αγίου Αντωνίου Σερρών κατ' εντολή του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ για να τιμήσει τον έχοντα το όνομά του, τον Μέγα Βασίλειο. Άλλοι ισχυρίζονται ότι τον έκτισαν οι κάτοικοι της πόλεως Σερρών την εποχή εκείνη, επειδή έμεινε ο αυτοκράτορας Βασίλειος στις Σέρρες. Ένα χρυσόβουλο του Ανδρονίκου του Πρεσβυτέρου του 1321 μ.Χ. αναφέρει ότι υπήρχε ένα «οίκημα εις την γειτονιάν την λεγομένην του Αγίου Βασιλείου», δηλαδή υπήρχε ναός και ενορία του Αγίου Βασιλείου στις Σέρρες. Οι ναοί προς τιμήν του Αγίου Βασιλείου σπανίζουν στην Ελλάδα. Επομένως κατά την άποψη μερικών για να υπήρχε ναός του Αγίου Βασιλείου στις Σέρρες από τη βυζαντινή εποχή θα κτίστηκε λόγω των συχνών επισκέψεων του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ στις Σέρρες. Ο ναός αυτός καταστράφηκε από τον Ιωαννίτση. Βρέθηκαν μάλιστα και κεραμίδια στο μέρος εκείνο από το ναό του Αγίου Βασιλείου.

Εξορμώντας από τις Σέρρες ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ απελευθέρωσε τη Βέροια, την Έδεσσα και καταδίωξε τον Σαμουήλ μέχρι τα Σκόπια. Ο Σαμουήλ ήταν στρατοπεδευμένος πέραν του Αξιού ποταμού. Έπαθε μεγάλη καταστροφή, αλλά δεν έλαβε τα μέτρα του όταν στρατοπέδευσε στην όχθη του Σπερχειού ποταμού. Ο αυτοκράτορας με το στρατό του πέρασε τον ποταμό και επέπεσε απροσδόκητα στο στρατόπεδο του Σαμουήλ. Τον νίκησε ολοκληρωτικά.

Για έντεκα χρόνια ο πόλεμος Βουλγάρων και Βυζαντινών ήταν ατελέσφορος. Οι ιστορικές πηγές στη δεκαετία 1004-1014 μ.Χ. αποσιωπούν τι έγινε μεταξύ Σαμουήλ και αυτοκράτορα Βασιλείου. Δεν έχουμε πληροφορίες από τους ιστορικούς για την εξέλιξη του πολέμου εκείνο το διάστημα. Ο Σαμουήλ άρχισε και πάλι τον κλεφτοπόλεμο το 1014 μ.Χ. στήνοντας ενέδρες σε στενά μονοπάτια. Απέφευγε να αγωνισθεί εκ παρατάξεως με τον Βασίλειο Β΄, παρότι ο τελευταίος τον ενοχλούσε εισβάλλοντας κάθε χρόνο στη Βουλγαρία εξορμώντας από τις Σέρρες. Ο Κεδρηνός γράφει: «ο δε βασιλεύς ου διέλειπε καθ' έκαστον ενιαυτόν εισιών εν Βουλγαρία και τα εν ποσί κείρω και δυών» (δηλαδή: ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ δεν παρέλειπε κάθε χρόνο να εισβάλει στη Βουλγαρία καταστρέφοντας και κόπτοντας ό,τι συναντούσε στο διάβα του λεηλατώντας τη χώρα του Σαμουήλ).

Επέμειναν αμφότεροι πεισματωδώς στον εναγώνιο αυτό πόλεμο που ήταν μακροχρόνιος και καταστρεπτικός. Ήταν πόλεμος ζωής και θανάτου μεταξύ των δύο κρατών. Ο Σαμουήλ έβαλε ως σκοπό να αφαιρέσει από το Βυζάντιο τα εδάφη της Ευρώπης. Θα το πραγματοποιούσε οπωσδήποτε, αν εκείνη την εποχή δεν ήταν αυτοκράτορας ο Βασίλειος Β΄.

Ο Σαμουήλ αποφάσισε να χτυπήσει τον Βασίλειο Β΄ για τελευταία φορά στο Κλειδί, το 1014 μ.Χ. Κατασκεύασε τείχος στη στενωπό του Στρυμόνα, στο

Κλειδί του Σιδηροκάστρου. Εμπόδιζε τη διάβαση του Βασιλείου προς βορρά με 15.000 και πλέον στρατού οχυρωμένος καλά πίσω από το τείχος και τα γύρω υψώματα. Για δημιουργήσει αντιπερισπασμό στον βυζαντινό στρατό έστειλε άνδρες με το στρατηγό Δαβίδ Νεστορίτση από τα βουνά της Δοϊράνης στη Θεσσαλονίκη. Ο στρατηγός της Θεσσαλονίκης Θεοφύλακτος Βοτανειάτης νίκησε τους Βουλγάρους και τους έτρεψε σε φυγή. Προχώρησε και ενώθηκε με τον υπόλοιπο βυζαντινό στρατό. Από κοινού προσπαθούσαν να εκπορθήσουν τα στενά του Στρυμόνα. Οι Βούλγαροι οχυρώθηκαν καλά πίσω από το τείχος, από δε τα γύρω υψώματα αποδεκάτιζαν τον βυζαντινό στρατό. Οι μήνες περνούσαν και ο αυτοκράτορας αδημονούσε. Απελπίζοταν ημέρα με την ημέρα.

Κατά τον Κεδρηνό, ο στρατηγός Νικηφόρος Ξιφίας περιόδευε το όρος Βαλαθίστα νοτίως του Κλειδίου με μια μοίρα στρατού και «παρέκαμψε όρος Βαλαθίστα, ο κατονομάζουσι» και από δύσβατο μονοπάτι στην περιοχή του Αγγίστρου βρέθηκε στις 29 Ιουλίου 1014 στα νώτα των αμυνομένων Βουλγάρων²⁹.

Εξεπλάγησαν οι Βούλγαροι από την απροσδόκητη περικύκλωση και πανικοβλήθηκαν όταν βρέθηκαν ανάμεσα στα δύο τμήματα του βυζαντινού στρατού, βαλλόμενοι συγχρόνως από τον αυτοκράτορα Βασίλειο και το στρατηγό Ξιφία. Ετράπησαν σε φυγή. Αρκετοί σφαγιάσθηκαν και πολλοί συνελήφθηκαν αιχμάλωτοι.

Ο Σαμουήλ σώθηκε από την αιχμαλωσία με πολλή δυσκολία. Κατόρθωσε με τη βοήθεια του γιου του να ανέβει σε ένα άλογο και να καταφύγει στο φρούριο Πρίλαπος, στον Περλεπέ.

Προς εκδίκηση για τα δεινά και τις καταστροφές που προκάλεσαν στο Βυζάντιο, ο Βασίλειος Β΄ τιμώρησε τους Βουλγάρους αυστηρά. Λέγεται ότι παρέταξε τους αιχμαλώτους ανά εκατό και διέταξε να τυφλώσουν τους 99. Από τους εκατό άφησαν μόνο έναν μονόφθαλμο για να τους οδηγήσει στη Βουλγαρία, στον Πρίλαπο όπου βρισκόταν ο Σαμουήλ. Θεωρήθηκε αναληθές το φρικτό αυτό γεγονός από πολλούς. Ο Κεδρηνός και ο Κεκαυμένος αναφέρουν ξεκάθαρα ότι τυφλώθηκαν 14.000 με 15.000 αιχμάλωτοι. Ο αριθμός είναι υπερβολικός, διότι όλοι οι αμυνόμενοι ήταν 15.000. Οι περισσότεροι εξ αυτών σκοτώθηκαν στη μάχη και πολλοί μαζί με τον Σαμουήλ δραπέτευσαν³⁰.

Η πράξη της τύφλωσης, αν και φαίνεται σήμερα πολύ σκληρή, για την εποχή εκείνη ήταν μια συνηθισμένη πράξη του πολέμου. Πολλοί ιστορικοί βρίσκουν πολλά ελαφρυντικά. Κατά τον Κ. Παπαρρηγόπουλο «η τύφλωση, παρ' ότι είναι αποτρόπαιος ποινή, ήταν αναγνωρισμένη τότε από το ποινικό δίκαιο των εμπολέμων, όπως ήταν και ο θάνατος με τη φωτιά καθώς και μύρια άλλα βασανιστήρια αναγνωρισμένα ως ποινές πολλών κρατών της Δύσης

²⁹ Κεδρηνός, *ό.π.*, τ. Β, σ. 455.

³⁰ Τολουόδη, *Σιντική*, σ. 27-28.

μέχρι τα τελευταία χρόνια»³¹.

Το γεγονός προκαλεί πολύ κακή εντύπωση διότι εφαρμόστηκε σε πολλούς ανθρώπους. Δεν εφαρμόστηκαν όμως ανάλογα μέτρα και κατά την αρχαία και νεότερη ιστορία; Από τους αρχαίους αναφέρεται η σφαγή των Μυτιληναίων και από τους νεότερους η σφαγή των καθολικών Ιρλανδών. Η πράξη του Βασιλείου έγινε χωρίς δίκη, χωρίς συζήτηση, μέσα στα πλαίσια της αγριότητας ενός μακρού καταστρεπτικού πεισματώδους πολέμου 40 ετών ζωής και θανάτου. Όπως δείχνει η ιστορία, συνέβησαν πολλές φορές και χειρότερα κατόπιν μακράς δίκης, πολλών συζητήσεων και ήρεμης αποφάσεως σε πολλά κράτη σε

Το μνημείο του Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου στην τοποθεσία Κλειδί

καιρό πολέμου στην Αγγλία, στη Γερμανία και αλλού. Ο Θεοχαρίδης αναφέρει: «Αι φρικαλεότητες του τελευταίου πολέμου της πολιτισμένης εποχής μας, διαπραχθείσαι κατόπιν αποφάσεως ληφθείσης εν ψυχρώ, μας αφαιρούν το δικαίωμα να κρίνωμεν την πράξιν του Βασιλείου Β', την γενομένην εις παλαιάν εποχήν, κατά μακρόν αγώνα περί ζωής και θανάτου και υπό το κράτος αγριού πάθους. Απλώς ήτο σκληρά πράξις έχουσα τον πολιτικόν σκοπόν να τερματίσει ένα μακρόν και ανηλεή πόλεμον»³².

Ο Σαμουήλ όταν είδε τη στρατιά των αναπήρων τυφλών Βουλγάρων στρατιωτών έπαθε εγκεφαλική συμφόρηση και πέθανε στις 6 Οκτωβρίου 1014.

Με την κατάληψη των στενών του Κλειδίου άνοιξε διάπλατα ο δρόμος από το Σιδηρόκαστρο προς το εσωτερικό της Βουλγαρίας. Διατάχθηκε ο στρατηγός Θεοφύλακτος Βοτανειάτης να προχωρήσει με τα βυζαντινά στρατεύματα στη

³¹ Παπαρρηγόπουλου, *ό.π.*, τ. 5, σ. 194.

³² Θεοχαρίδου, *ό.π.*, σ. 268.

Βουλγαρία για να καταστρέψει τα οχυρωματικά έργα των Βουλγάρων στη Στρώμνιτσα και στο Βαρδάρι για να ανοίξει και ο δρόμος προς τη Θεσσαλονίκη. Οι Βούλγαροι άφησαν τον βυζαντινό στρατό να περάσει τα στενά, αλλά κατά την επιστροφή του έστησαν ενέδρα και τον αποδεκάτισαν τρομερά.

2.4. Η δράση των διαδόχων του Σαμουήλ κατά του Βυζαντίου

Ο Βασίλειος Β΄ έμαθε το θάνατο του Σαμουήλ και την άνοδο του γιου του Γαβριήλ στο θρόνο της Βουλγαρίας στις 24 Οκτωβρίου 1014 μ.Χ. στην Κομοτηνή. Ο νέος τσάρος ήταν δυνατότερος από τον πατέρα του κατά το σώμα, αλλά κατώτερος στο νου και τη φρόνηση. Ο Βασίλειος Β΄ διερχόμενος από τις Σέρρες πήγε στη Θεσσαλονίκη. Σε καιρό χειμώνα εκστράτευσε κατά της Βουλγαρίας. Έκαψε τα ανάκτορα του βασιλιά και κατέλαβε τον Πρίλαπο και το Στυπείον. Έπειτα επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη. Ο Γαβριήλ επαναστάτησε στα Βοδενά. Ο αυτοκράτορας του επιτέθηκε αμέσως και κατέλαβε την πόλη των Βοδενών και μετέφερε τους κατοίκους της στο Βολερό.

Δολοφονήθηκε ο Γαβριήλ με τη σύζυγό του και τον γαμπρό του Βλαδίμηρο από τον Ιωάννην Βλαντισλάβ, απόγονο της παλαιάς νόμιμης βασιλικής οικογένειας της Βουλγαρίας, από την οποία ο Σισμάν αφαίρεσε το θρόνο. Ο νέος τσάρος των Βουλγάρων με τα λόγια υποτασσόταν στο Βυζάντιο, ενώ στην πράξη ετοίμαζε νέα επανάσταση.

Αγανάκτησε ο αυτοκράτορας από την τακτική των Βουλγάρων και εκστράτευσε ο ίδιος και πάλι στην πρωτεύουσα των Βουλγάρων, την Αχρίδα. Κατέλαβε την πόλη και προχώρησε στο Δυρράχιο εναντίον του Ιωάννου Βλαντισλάβ και του Κρακρά του Περνίκ. Έστειλε εναντίον τους το στρατηγό Κωνσταντίνο Διογένη. Αυτοί όμως του έστησαν ενέδρα σε στενωπό και τον περίμεναν. Θα κατέστρεφαν το βυζαντινό στράτευμα εξ ολοκλήρου. Ο αυτοκράτορας φοβήθηκε όταν το πληροφορήθηκε. Χωρίς καμιά ανακοίνωση καβάλησε το άλογό του και πήγε μπροστά από το στράτευμά του. Χωρίς άλλες εξηγήσεις, είπε: «όστις πολεμιστής ακολουθήτω μοι», δηλαδή όποιος από εσάς είναι πραγματικός πολεμιστής ας με ακολουθήσει. Κι έφυγε καλπάζοντας ορμητικά στον τόπο της ενέδρας. Τον ακολούθησαν πολλοί στην εξόρμησή του και επιτέθηκαν όλοι μαζί. Η εμφάνισή του προκάλεσε τόσο μεγάλο πανικό στους Βουλγάρους ώστε οι φρουροί, όταν τον είδαν από μακριά, φώναξαν προς στο στρατό των Βουλγάρων: «Βεζήτε τσέζαρ», δηλαδή: φύγετε έρχεται ο αυτοκράτορας. Τράπηκαν όλοι σε φυγή. Έφυγαν πανικόβλητοι για να γλιτώσουν από το σπαθί του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄, του επονομαζομένου Βουλγαροκτόνου.

Έπεσαν στον τόπο της μάχης 200 νεκροί Βούλγαροι και συνελήφθησαν με τις αποσκευές τους πολλοί αιχμάλωτοι. Ο αυτοκράτορας γύρισε στην Κωνσταντινούπολη και ο Βλαντισλάβ βρήκε την ευκαιρία να πολιορκήσει το Δυρράχιο. Στη πολιορκία φονεύθηκε ο Βλαντισλάβ και οι φρούραρχοι των στρατοπέδων παρέδωσαν τα φρούριά τους στον αυτοκράτορα. Πρώτος απ' όλους

παραδόθηκε ο περίφημος φρούραρχος του Περνίκ, Κρακράς.

Ο Κεδρηνός αναφέρει για την παράδοση των φρουρίων στην πόλη των Σερρών τα εξής: Όταν έφθασε ο αυτοκράτορας Βασίλειος στην Αδριανούπολη, τον συνάντησαν ο αδελφός τού περίφημου Κρακρά και ο γιος του για να του αναγγείλουν ότι θα του παραδώσουν το φρούριο του Περνίκ μαζί με άλλα τριάντα πέντε κάστρα. Έφθασαν στις Σέρρες ο Κρακράς με τους 35 άρχοντες των κάστρων και τα παρέδωσαν στον αυτοκράτορα. Ο αυτοκράτορας τους υποδέχθηκε με τιμές και έδωσε σε όλους αξιώματα και τίτλους ευγενείας».

Στις Σέρρες ήλθε και ο ηγεμόνας της Στρωμνίτης Δραγομούζ, προσφέροντας τα κλειδιά του φρουρίου του με όλη την περιοχή του φρουρίου. Έφερε συγχρόνως και τον πατρίκιο Ιωάννη Χαλδία, ο οποίος είχε αιχμαλωτισθεί πριν από 22 χρόνια από τον Σαμουήλ και βρισκόταν στις φυλακές από το 996 έως το 1018 μ.Χ.

Ο Βασίλειος τίμησε τον Κρακρά και τον Δραγομούζ με το αξίωμα του πατρικίου. Πήγε ο αυτοκράτωρ στη Στρώμνιτσα, στα Σκόπια και την Αχρίδα όπου του παραδόθηκαν οι θησαυροί του Σαμουήλ. Πήγε ακόμη στο Δυρράχιο, στην Καστοριά και γύρισε από τα Σέρβια στη Θεσσαλονίκη. Συνέχισε το δρόμο προς τη Λαμία και επισκέφθηκε το πεδίο της μάχης στις όχθες του Σπερχειού ποταμού. Εξεπλάγη όταν είδε σε σωρούς τα οστά των στρατιωτών του Σαμουήλ που σκοτώθηκαν προ 24 ετών μέσα σε μια νύχτα.

Επισκέφθηκε την Αθήνα και ανέβηκε με λαμπρή παράταξη του στρατού στην Ακρόπολη. Στον μετατραπέντα σε ναό της Παναγίας Παρθενώνα απέδωσε στην υπέρμαχο στρατηγό τα νικητήρια ευχαριστήρια. Μετά κατέβηκε και πάλι. Με ίδια παράταξη του στρατού επισκέφθηκε και τον Πειραιά και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη. Τέλεσε το θρίαμβο των νικών του κατά των Βουλγάρων στη Χρυσή Πύλη της πόλεως, στεφανωμένος με χρυσό στεφάνι. Προπορεύονταν του άρματός του πεζές οι θυγατέρες του Σαμουήλ με τη βασίλισσα Μαρία και πολλοί επιφανείς των Βουλγάρων³³.

Ο λαός τού απέδωσε την προσωνυμία Βουλγαροκτόνος.

Με αυτόν τον τρόπον έληξε ο μακροχρόνιος εναγώνιος, πεισματώδης, ανένδοτος αγώνας. Η πόλη των Σερρών έπαιξε σημαντικό ρόλο στον πόλεμο αυτό.

Σε ανάμνηση της μάχης του Κλειδίου, με πρωτοβουλία του αιμινήστου συναδέλφου θεολόγου καθηγητή Ηλία Ρεντίνα, επιτροπή καθηγητών των Σερρών με εράνους από τα σχολεία μέσης εκπαιδευσεως ανήγειραν το 1962 μνημείο στην τοποθεσία Κλειδί εις μνήμην των πεσόντων Ελλήνων στους μακροχρόνιους εκείνους πολέμους του βυζαντινού αυτοκράτορα Βασιλείου Β' κατά του τσάρου των Βουλγάρων Σαμουήλ.

³³ Κεδρηνός, *ό.π.*, τ. Β, σ. 456.

2.5. Οι διάδοχοι του Βασιλείου Β΄ Βουλγαροκτόνου

Ο Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος άφησε στο θρόνο το 1025 μ.Χ. τον ηλικίας 67 χρονών αδελφό του Κωνσταντίνο, ο οποίος, όπως γράφει ο Παπαρρηγόπουλος, όλα του τα χρόνια τα πέρασε στους ιπποδρόμους, στους μίμους, στους γελωτοποιούς και στα διάφορα τυχερά παιχνίδια, κύβους κ.λπ. Αυτός δεν είχε άρρενα παιδιά, αλλά μόνο τρεις κόρες, την Ευσεβεία, που ασπάστηκε τον μοναχικό βίο, τη Ζωή και τη Θεοδώρα, που έμειναν ανύπανδρες μέχρι τα 45 χρόνια της ζωής τους. Πριν το θάνατο του Κωνσταντίνου πάντρεψαν την Ζωή με τον πατρίκιο Ρωμανό Γ΄ Αργυρό για να τον διαδεχθεί στο θρόνο.

Επί των ημερών του αναδείχθηκε ο Γεώργιος Μανιάκης ως διοικητής σε μια μικρή πόλη της Ασίας, την οποία όχι μόνο δεν παρέδωσε στους 800 Άραβες αλλά, αφού τους κατέσφαξε όλους την ώρα της μάχης, κυρίευσε και 280 καμήλες φορτωμένες με λάφυρα. Ο αυτοκράτορας Αργυρός Ρωμανός τον διόρισε Κατεπάνω της Κάτω Μηδίας.

Ο Ρωμανός Γ΄ Αργυρός δηλητηριάστηκε το 1034 μ.Χ. και τον διαδέχτηκε ο δεύτερος άνδρας της Ζωής, ο Μιχαήλ Δ΄, ο οποίος αποδείχθηκε πιο ανίκανος του προηγούμενου.

Στην εποχή του οι Σαρακηνοί της Σικελίας με τη βοήθεια των Αράβων από την Αφρική απειλούσαν τη Μεγάλη Ελλάδα στην Κάτω Ιταλία. Στη δύσκολη εκείνη στιγμή του 1038 μ.Χ. κάλεσαν από τη Μηδία τον κατεπάνω Γεώργιο Μανιάκη και τον έστειλαν με στόλο και στρατό στη Σικελία. Οι Άραβες Σαρακηνοί με περισσότερες δυνάμεις αποβιβάστηκαν στην πεδιάδα του Ρηγίου, στα νότια παράλια της Σικελίας. Ο στρατός του στρατηγού Μανιάκη έδωσε εκ παρατάξεως μάχη και νίκησε κατά κράτος τους Άραβες. Λέγεται ότι στη μάχη αυτή ο παραπλήσιος ποταμός κοκκίνισε από το αίμα, διότι σχεδόν όλος ο στρατός των Σαρακηνών μαζί με τους 50.000 Αφρικανούς που ήρθαν προς βοήθεια των Σαρακηνών εξολοθρεύθηκαν από το στρατό του Γεωργίου Μανιάκη.

Επειδή ο Μανιάκης ήλεγξε το ναύαρχο Στέφανο για τη μεγάλη αδιαφορία και την αδράνειά του, ο τελευταίος για να τον εκδικηθεί έγραψε γράμμα σε συγγενή τού αυτοκράτορα και συκοφάντησε τον Μανιάκη στον Μιχαήλ ως στασιαστή. Ο Μανιάκης, μετά από τόσες νίκες, οδηγήθηκε αλυσοδεμένος στην Κωνσταντινούπολη. Οι Άραβες βρήκαν την ευκαιρία και κατέλαβαν το 1041 όλα τα μέρη όπου είχε αμυνθεί δίνοντας τρομερές μάχες ο στρατηγός Μανιάκης.

Μετά το θάνατο του Μιχαήλ Δ΄ ανέβηκε στο θρόνο ο Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος, που οδήγησε την κατάσταση σε χειρότερο σημείο. Η αυτοκράτειρα Ζωή αναγνώρισε την αδικία που έγινε στον ηρωικό Γεώργιο Μανιάκη και γι' αυτό τον έστειλε και πάλι στην Ιταλία ως στρατηγό αυτοκράτορα για να διορθώσει την κατάσταση που είχε επιδεινωθεί μετά την αναχώρησή του.

Στο Β΄ τόμο της *Χρονογραφίας* του, ο Μιχαήλ Ψελλός χαρακτηρίζει ως εξής

τον Γεώργιο Μανιάκη: «Τούτον εγώ τον άνδρα [Μανιάκη] και τεθέαμαι και τεθαύμακα, συνήνοχε γαρ αυτού η φύσις οπόσα συμπρέπει τω στρατηγή-σονται. Ην γαρ την ηλικίαν εις δέκατον ανεστηκώς πόδα και οι προς αυτόν ορώντες, ώσπερ εις κολωνόν η κορυφήν όρους ανέβλεπον. Το δε είδος αυτού ου τρυφερόν και επιτερπές αλλ' οión ... πρηστήρι, εβρόντα δι' εν τω φθέγματι, αι τε χείρες οίας διασεΐσαι τείχη και πύλες συντρίψας χαλκάς, το δε όρμημα τούτω οπόιον λέοντα και το επισκύμιον βλοσυρού και τα' άλλα δε τω ανδρί συνωδά τούτους και σύνδρομα και η φήμη πλειών των ορομένων και πας εδε-δίει τον άνδρα βάρβαρος, ο μεν και ιδών και θαυμάσας, ο δε των ιστορούντων εκείνον ακούσαν και εκπλαγείς»³⁴. Δηλαδή: Αυτόν τον άνδρα, τον Μανιάκη, τον έχω δει και τον θαύμασα διότι η φύση τού έδωσε όσα πρέπει να υπάρ-χουν σε ένα στρατηγό. Ήταν πάρα πολύ ψηλός και αυτοί που έβλεπαν προς αυτόν τον αντίκριζαν σαν κορυφή βουνού. Είχε βροντώδη φωνή και πολύ δυνατά χέρια που μπορούσε να κουνήσει ολόκληρα τείχη και να σπάσει τις χάλκινες πύλες των τειχών. Η ορμητικότητα του στη μάχη ήταν σαν του λιονταριού. Κάθε βάρβαρος λαός φοβόταν αυτόν τον άνδρα. Όποιος τον είδε τον θαύμασε και όποιος άκουσε να εξιστορούν τα προσόντα του εξεπλάγη. Ήταν κολοσσός με βροντερή φωνή, με τεράστια χέρια και με ψυχή λιονταριού. Η επιτυχία του ήταν εξασφαλισμένη. Είχε σκοπό να απαλλάξει τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία από τον ανίκανο Μονομάχο αυτοκράτορα.

Ο προσωπικός του όμως εχθρός, ο ανάξιος μάγιστρος Σκληρός με τον αδελ-φό του, άρπαξε κτήματα του Μανιάκη στην Ασία και περιύβρισε την οικογε-νειακή του τιμή. Επί πλέον, παρακίνησε τον Κωνσταντίνο Μονομάχο να τον αντικαταστήσει από τη θέση του με έναν ανίκανο πρωτοσπαθάριο. Όλες αυ-τές οι κατ' επανάληψη αδικίες εξόργισαν το στρατηγό Γεώργιο Μανιάκη και γι' αυτό αποφάσισε να μεταβεί με όλο το στρατό του στην Κωνσταντινούπολη για να διορθώσει την άθλια κατάσταση. Ήταν ένας από τους σπουδαιότερους στρατιωτικούς άνδρες της εποχής, ο τελευταίος αντιπρόσωπος της ένδοξης εποχής.

Στις αρχές του 1043 μ.Χ. πέρασε με το στρατό του στο Δυρράχιο και ακο-λουθώντας την Εγνατία οδό βάδιζε προς την Κωνσταντινούπολη. Ο Κωνστα-ντίνος Μονομάχος όταν το έμαθε έπεσε σε μεγάλη ταραχή και έγγραψε σ' αυτόν παρακαλώντας τον να αποθέσει το όπλα υποσχόμενος κάθε είδους ευεργεσία. Ο Μανιάκης υπήρξε αμετάπειστος και ο Κωνσταντίνος έστειλε αυτοκρατορικά στρατεύματα με στρατηγό τον ευνούχο Στέφανο Περγαμηνό. Ο Κεδρηνός γράφει³⁵ ότι συναντήθηκαν τα δύο στρατεύματα στο Μαρμάριο, δηλαδή στο λιοντάρι της Αμφιπόλεως, στην παλαιά σιδερένια γέφυρα του Στρυμόνα. Σε αυτό το μέρος συνεπλάκησαν. Αυτοί που ήταν με τον στρατηγό Στέφανο Περγαμηνό τράπηκαν σε φυγή, επειδή ήταν μπροστά ο ίδιος ο Μα-

³⁴ Ψελλός Μ., *Χρονογραφία*, τ. 2, σ. 1.

³⁵ Κεδρηνός, *ό.π.*, τ. Β, σ. 548.

νιάκης και κατέκοπτε τις φάλαγγες. Ο Μανιάκης προπορευόταν των δικών του ταγμάτων και αγωνιζόταν, όπως πάντα, γενναία. Έτρεψε σε φυγή το στρατό του Περγαμηνού. Ο στρατός του άρχισε να τον επευφημεί ως βασιλιά. Τη στιγμή εκείνη εκτοξεύθηκε ένα βέλος από άγνωστο και τον χτύπησε στο στήθος και έπεσε από το άλογό του νεκρός.

Μετά από αυτό ο στρατός διασκορπίστηκε, οι νικημένοι έγιναν νικητές και οι νικητές νικημένοι. Οι νικητές παραδόθηκαν στους νικηθέντες διότι η συνέχεια του αγώνα θα ήταν χωρίς σκοπό³⁶. Οι αυτοκρατορικοί έκοψαν το κεφάλι του ήρωα στρατηγού Μανιάκη και το τοποθέτησαν σε ένα δόρυ. Ο δειλός νικημένος στρατηγός Στέφανος Περγαμηνός γύρισε στην Κωνσταντινούπολη θριαμβευτής και τροπαιούχος με το κεφάλι του Γεωργίου Μανιάκη επάνω σε ένα δόρυ.

Ο ασυνείδητος αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Μονομάχος ανακουφίστηκε όταν είδε το κεφάλι και διέταξε να το τοποθετήσουν στον ιππόδρομο και να το διαπομπεύσουν. Επίσης ο ανάξιος Κωνσταντίνος Μονομάχος έφτασε μέχρι το σημείο να διαπομπεύσει και τους ήρωες στρατιώτες του Μανιάκη που πολέμησαν τόσα χρόνια και τόσο γενναία στη μακρινή Σικελία για την αυτοκρατορία. Τους ξύρισε το κεφάλι και τους έβαλε ανάποδα καβάλα σε γαϊδουράκια να βλέπουν προς την ουρά: «επ' όνων προς ουράν αντεστραμμένοι και εξυρημένοι τας κεφαλάς». Ο Κωνσταντίνος Μονομάχος «λαμπρός πάνω και υψηλός», όπως μας πληροφορεί ο Ψελλός, από τα ανάκτορα της Χάλκης παρακολουθούσε το θέαμα της διαπόμπευσης.

Τα μίση της εποχής εκείνης αδίκησαν κατ' επανάληψη έναν ήρωα άνδρα και στέρησαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία από έναν μέλλοντα αυτοκράτορα που θα άλλαζε την εξέλιξη της Ιστορίας της αυτοκρατορίας του Βυζαντίου.

Η αμερόληπτη όμως ιστορία με το πέρασμα του χρόνου τοποθετεί τον καθένα στη θέση που του ανήκει. Αν ο Μιχαήλ Ψελλός δεν έγραφε για τον Μανιάκη και δεν στιγμάτιζε τον ελεεινό θρίαμβο του αυτοκράτορα Μονομάχου, ο πανύψηλος με τη βροντώδη φωνή και τη λεονταρίσια ψυχή Μανιάκης, που προκαλούσε το φόβο σε όσους τον έβλεπαν, δεν θα έμενε στην ιστορία ως γενναίος βυζαντινός ήρωας που έπεσε στην περιοχή των Σερρών και ετάφη το ακέφαλο σώμα του στη σερραϊκή γη.

Ο Χριστόφορος Μυτιληναίος, θέλοντας να τονίσει ότι η ανδρεία του Μανιάκη δεν ευρίσκετο σε άλλο στρατιώτη του στρατού του, γράφει σε ένα ποίημά του³⁷:

*«Μανιάκης λαλέω από τύμβου ανδράσι πάσιν
Ου λίπον ηγορέην επί γης αλλ' υπό γαίαν*

³⁶ Παπαρηγόπουλου, *ό.π.*, τ. Δ, σ. 219-220 και 232-233. Άμαντου Κ., *Ιστορία του βυζαντινού κράτους*, Αθήνα 1963, τ. Β, σ. 190 κ.εξ. Θεοχαρίδου, *ό.π.*, σ. 280-281.

³⁷ «Ανέκδοτοι στίχοι εις Μανιάκην, δημοσιευμένοι υπό Σπύρου Λάμπρου», *Ιστορικά Μελετήματα*, σ. 162.

Οιχόμενος κατέχωσα, εμοί δ' άμα συγκατέθαψα»

Δεν γνωρίζουμε πού ακριβώς τάφηκε, αλλά το μέρος όπου έγινε η μάχη αυτή μάλλον ήταν το Μαρμάριο του Στρυμόνα. Στην τοποθεσία του λέοντος της Αμφιπόλεως υπήρχε άλλοτε μαρμαρίνη γέφυρα, από την οποία πήρε το όνομα ο τόπος. Μερικοί υπέθεσαν ότι ο Μανιάκης φονεύθηκε κοντά στη λίμνη του Οστρόβου της Μακεδονίας, όπου δόθηκε και το όνομά του σε κάποιο χωριό. Όμως ο καθηγητής Στίλπων Π. Κυριακίδης³⁸ έχει τη γνώμη ότι το Μαρμάριο είναι κοντά στην Αμφίπολη, στη γέφυρα του Στρυμόνα³⁹.

Μετά το θάνατο του Μανιάκη οι Νορμανδοί άρχισαν τις αποβάσεις τους στην Ήπειρο και την Ελλάδα καταλαμβάνοντας και τις Σέρρες.

Όταν πέθανε ο Κωνσταντίνος Μονομάχος ανέλαβε το θρόνο στο Βυζάντιο ο Μιχαήλ ΣΤ, ο οποίος προκάλεσε την αντίδραση των στρατιωτικών και αντί αυτού πρότειναν ως αυτοκράτορα τον Ισαάκιο Κομνηνό το 1057 μ.Χ. Τούτος βασίλευσε δύο χρόνια και παρέδωσε το θρόνο στον Κωνσταντίνο Ι΄ Δούκα (1059-1067 μ.Χ.) λόγω ασθένειας. Πριν το θάνατό του παρήγγειλε να μην παντρευτεί η γυναίκα του Ευδοκία για να εξασφαλίσει το θρόνο στα παιδιά του. Ήταν πολύ δύσκολες και κρίσιμες οι περιστάσεις της αυτοκρατορίας. Η Ευδοκία πιέστηκε και παντρεύτηκε τον Ρωμανό Δ΄ Διογένη. Αυτός νικήθηκε και τυφλώθηκε από τους Τούρκους στο Ματζικέρτ.

Από τότε άρχισε να επέρχεται ταχύτερα η φθορά του Βυζαντίου. Τον διαδέχθηκε στο θρόνο ο Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας. Στην εποχή του άρχισε εντονότερη η ανάμειξη των Νορμανδών και Βενετών στα πράγματα του Βυζαντίου. Ο διάδοχός του Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης κατά τα έτη 1078-1081 μ.Χ. ήταν μέτριος αυτοκράτορας και σπάταλος στο χρήμα. Τον διαδέχθηκε ο Αλέξιος Κομνηνός.

3. Νορμανδοί

3.1. Η προέλαση των Νορμανδών

Οι Νορμανδοί, από τα μέσα του 8^{ου} μ.Χ. αιώνα ζούσαν στην αρχή στη Σκανδιναβία ως πειρατές στις βόρειες θάλασσες. Ήταν τολμηροί ναυτικοί και θεωρούσαν την πειρατεία ως νόμιμο τρόπο απόκτησης αγαθών και εξεύρεσης πόρων ζωής. Αυτό ήταν στην αρχή το επάγγελμά τους. Έβγαιναν για αρπαγές το καλοκαίρι και γύριζαν με πολλά λάφυρα το φθινόπωρο. Επιτέθηκαν κατά καιρούς σε πολλές χώρες, στην Αγγλία, τη Γαλλία, τη Φλάνδρα, τη νότια Ιταλία και την Ισπανία.

Ο Κάρολος Γ΄ ο Απλός της Γαλλίας για να απαλλαγεί από τις λεηλασίες τους τους επέτρεψε το 912 μ.Χ. να εγκατασταθούν στο βασίλειό του με τον όρο να

³⁸ Κυριακίδου, *ό.π.*, τ. Ε, σ. 520-524.

³⁹ Κωνσταντοπούλου Κ., «Η σφραγίς του στρατηγού Γεωργίου Μανιάκη», *ΕΕΒΣ* 9 (1932), 123 κ.εξ.

τον αναγνωρίσουν ως κυρίαρχό τους.

Στην Κάτω Ιταλία ήρθαν για να βοηθήσουν τον πρόκριτο του Μπάρι, αλλά μετά από λίγο έγιναν φίλοι με το στρατηγό Γεώργιο Μανιάκη και τον βοήθησαν στον πόλεμο κατά των Σαρακηνών Αράβων. Δυστυχώς μετά το θάνατο του Μανιάκη στο λέοντα της Αμφιπόλεως του Στρυμόνα, ο νέος βυζαντινός διοικητής της Κάτω Ιταλίας τους συμπεριφέρθηκε άσχημα και από φίλοι που ήταν έγιναν άσπονδοι εχθροί του Βυζαντίου. Ονειρεύτηκαν και αποφάσισαν με αρχηγό τον Ροβέρτο Γυισκάρδο να καταλάβουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

3.2. Κατάληψη της Μακεδονίας από τους Νορμανδούς

Από το 1043 μ.Χ. και εξής, στα χρόνια της βασιλείας του Μιχαήλ Ζ', ολοκληρώθηκε η κατάκτηση της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας από τους Νορμανδούς. Οι σύμβουλοι του αυτοκράτορα για να συνάψουν φιλικές σχέσεις με τους Νορμανδούς πρότειναν να παντρευτεί ο υιός του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ', Κωνσταντίνος, τη θυγατέρα του βασιλιά της Ιταλίας Ροβέρτου Γυισκάρδου, Ελένη. Η ανήλικη Ελένη ήλθε στην Κωνσταντινούπολη για να ανατραφεί. Η καθαίρεση του Μιχαήλ Ζ' και η άνοδος του Βοτανειάτη στο θρόνο ανέτρεψαν τα σχέδια του γάμου. Ο Γυισκάρδος για να εκδικηθεί τον άρπαγα του θρόνου του συμπέθερού του, τον Βοτανειάτη, οργάνωσε στρατό και στόλο, αποβιβάστηκε στην Κέρκυρα και την κατέλαβε. Έπειτα αποβίβασε το στρατό στο Βουθρωτό της Ηπείρου και έδωσε την πρώτη μάχη με το βυζαντινό στράτευμα του Αλεξίου Α' Κομνηνού και τον νίκησε. Ο Γυισκάρδος συνεννοήθηκε με τον Πάπα Γρηγόριο Ζ' να υποτάξουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και την Ανατολική Εκκλησία στη Δύση.

Ο Αλέξιος Α' Κομνηνός παρακίνησε το βασιλιά της Γερμανίας Ερρίκο και τους Βενετούς να φέρουν αντιπερισπασμό στην Ιταλία, στο κράτος του εχθρού. Ο Ροβέρτος Γυισκάρδος γύρισε στην Ιταλία, αφήνοντας το γιο του Βοημούνδο να προελάσει μέχρι την Άρτα. Ο βυζαντινός στρατός συγκρούστηκε άλλες δύο φορές, αλλά νικήθηκε. Ο Βοημούνδος προήλασε μέχρι τη Λάρισα και την πολιορκήσε. Ο Αλέξιος βρέθηκε σε δύσκολη οικονομική θέση, αλλά δεν απογοητεύθηκε. Ζήτησε οικονομική βοήθεια από την Εκκλησία και αναδιοργάνωσε το στρατό του. Σε μάχη, νότια της εισόδου των Τεμν, νίκησε τον Βοημούνδο και κατέλαβε τη Θεσσαλία. Ο Ροβέρτος Γυισκάρδος το φθινόπωρο του 1084 ξαναγύρισε στην Ήπειρο με τους τρεις γιους του, 150 πλοία και πολύ στρατό για να πολιορκήσει το Δυρράχιο. Ο συμμαχικός στόλος των Βενετών όμως τους νίκησε δύο φορές και ματαίωσε την εισβολή των Νορμανδών. Ο Γυισκάρδος κατά την επιστροφή του στην Ιταλία πέθανε στην Κεφαλονιά από επιδημία. Με το θάνατό του τελείωσε ο πρώτος Νορμανδικός πόλεμος το 1085 μ.Χ.

Ο γιος του Βοημούνδος συνέχισε τον πόλεμο μετά από είκοσι και πλέον

χρόνια. Πολιορκήθηκε το 1108 μ.Χ. από τον Αλέξιο Κομνηνό και αναγκάστηκε, λόγω της πείνας, να υπογράψει ειρήνη με πολύ δυσμενείς όρους. Πέρασε ένας αιώνας σχεδόν με την πρώτη και τη δεύτερη σταυροφορία των Νορμανδών. Το Μάιο του 1182 μ.Χ. οι Κωνσταντινουπολίτες έσφαξαν τους διαμένοντες στη Κωνσταντινούπολη Λατίνους και εξήγειραν το μίσος των καθολικών της Δύσεως.

3.3. Η πολιορκία και η κατάληψη της Θεσσαλονίκης

Οι Νορμανδοί και οι Σικελοί με 200 πλοία και 80.000 στρατό και αρχηγούς τους κόμητες Ριχάρδο Αλδουίνο και Ταγκρέδο κατέλαβαν το Δυρράχιο χωρίς μάχη και άνευ ουδεμίας άλλης αντιστάσεως έφτασαν στη Θεσσαλονίκη την 6^η Αυγούστου του 1185 μ.Χ.

Αυτοκράτορας του Βυζαντίου ήταν ο Ανδρόνικος Α΄ Κομνηνός, ο οποίος είχε μεν πολλά εξωτερικά προσόντα, ήταν όμως πορωμένος και ασυνείδητος εγκληματίας. Διοικητής της Θεσσαλονίκης ήταν ο ανίκανος και δειλός συγγενής του, Δαβίδ Κομνηνός, που έγραψε από φόβο ψέματα στον αυτοκράτορα ότι δήθεν τα πράγματα στη Θεσσαλονίκη είχαν καλώς. Η πολιορκία άρχισε στις 16 Αυγούστου 1185 και συνεχίστηκε μέχρι τις 24 Αυγούστου. Τα γεγονότα της πολιορκίας και της καταλήψεως της Θεσσαλονίκης τα περιγράφει ο πολύς εν λόγω και αρετή επίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος, σε ένα από τα καλύτερα ιστορικά έργα του Βυζαντίου.

Στην αρχή από απερισκεψία του Δαβίδ καταστράφηκε η δεξαμενή νερού της Ακροπόλεως. Τα στρατιωτικά αποσπάσματα που στάλθηκαν από την Κωνσταντινούπολη δεν μπήκαν στη Θεσσαλονίκη ούτε και κατέστη δυνατό να δώσουν χωριστή μάχη. Η βοήθεια που έστειλαν από την Πελοπόννησο στη Θεσσαλονίκη αποτελούνταν από Αλανούς, οι οποίοι δραπέτευσαν στον εχθρό. Οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης αμύνθηκαν μόνοι τους. Έπραξαν γενναία το καθήκον τους κατά την άμυνα της πόλεως. Οι γυναίκες κουβαλούσαν στους πολεμιστές πέτρες, όπλα, νερό και τρόφιμα. Μερικές πολέμησαν. Πολλοί και πολλές εξ αυτών ανδραγάθησαν. Ο Βολέας σε μια ηρωική εξόρμηση θα έκαιγε το ναύσταθμο του εχθρού.

Αμύνθηκαν 9 μέρες. Στις 24 Αυγούστου 1185 έσπασε το ανατολικό τείχος της Θεσσαλονίκης από μια μεγάλη πετροβόλο πολιορκητική μηχανή και οι εχθροί μπήκαν στην πόλη. Επακολούθησε φοβερή οδομαχία. Στην πολιορκία και στην οδομαχία σκοτώθηκαν 3.000 Νορμανδοί. Ο Δαβίδ Κομνηνός δραπέτευσε και η πόλη έπεσε στα χέρια του εχθρού. Το τι έγινε δεν περιγράφεται. Οι Νορμανδοί για να εκδικηθούν το θάνατο των δικών τους έσφαξαν 7.000 Θεσσαλονικείς και επιδόθηκαν στη συστηματική ληστεία και αιχμαλωσία. Γέμισαν οι δρόμοι από πτώματα. Οι εναπομείναντες Θεσσαλονικείς δεν είχαν ρούχα να φορέσουν διότι τους τα λήστεψαν οι Νορμανδοί. Ήταν σπάνιο πράγμα να κυκλοφορεί ενδεδυμένος κάτοικος. Οι πολίτες περιφέρονταν άστεγοι,

πεινώντας, διψώντας και ριγώντας, διότι κατάντησαν γυμνοί.

Οι Νορμανδοί δεν σεβάστηκαν τίποτε. Ληλάτησαν ναούς, κατακρεούργησαν ιερείς, βίασαν μοναχές και έσφαξαν και τους ασθενείς των νοσοκομείων. Στο ναύσταθμο συσώρευαν τους αιχμαλώτους. Τον επίσκοπο Ευστάθιο τον οδήγησαν με κλωτσιές από τον Άγιο Δημήτριο στο Ιπποδρόμιο και μετά στην παραλία σε ένα πλοίο. Με επέμβαση των κομήτων τον άφησαν ελεύθερο.

Όταν χόρτασαν από εκδίκηση και ερήμωσαν την πόλη, μας πληροφορεί ο Νικήτας Χωνιάτης, στα τέλη Σεπτεμβρίου 1185 «το Σικελικόν στράτευμα τριχή διαιρεθέν, ον μεν τη Θεσσαλονίκη προσέμενε, των δε αυ έτερων δύο μερίδων, η μεν εισβάλλει κατά Σέρρας και τα εκείσε πάντα χειρούσθαι και πορθείν έγκνωκεν, η δε ως διά λείας οδού φερομένη και μηδένα τον εις χειρός ιόντα ή αντιπίπτοντα έχουσα εις αυτήν την Μοσινόπολιν κατεσκήνωσε και το κύκλω υποχείριον έθετο». Δηλαδή: το Νορμανδικό στράτευμα διαιρέθηκε σε τρία μέρη και το μεν ένα παρέμεινε στη Θεσσαλονίκη, από δε τα άλλα δύο μέρη το ένα εισβάλλει στην περιοχή των Σερρών και το άλλο προχωρά για να υποτάξει και να εκπορθήσει όλα τα άλλα μέρη⁴⁰. Αντιλαμβάνεται κανείς πόσες λεηλασίες και καταστροφές επέφεραν Νορμανδοί στην περιοχή των Σερρών. Το τρίτο μέρος του στρατού των Νορμανδών διά της ομαλής οδού, χωρίς να συναντήσει καμιά αντίσταση, κατασκήνωσε στη Μοσινόπολη, τη σημερινή Κομοτηνή, και υπέταξε όλα τα γύρω μέρη.

Όταν ο λαός της Κωνσταντινουπόλεως έμαθε την προέλαση των Νορμανδών στασίασε, ανέτρεψε και συνέλαβε τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Α΄. Τον υπέβαλε σε πολλά βασανιστήρια, τον διαπόμπευσε στον ιππόδρομο και τον αποτελείωσε, διότι αποδείχθηκε ασυνείδητος. Στη συνέχεια ο λαός ανακήρυξε αυτοκράτορα τον Ισαάκιο Β΄ Άγγελο.

3.4. Η μάχη Νορμανδών-Βυζαντινών στο Δημητρίτσι

Ο αυτοκράτορας Ισαάκιος Άγγελος, μετά τη στέψη του, ευτύχησε να πλαισιωθεί από όλους τους στρατηγούς και στρατιώτες που δήλωσαν αφοσίωση σε αυτόν. Στη συγκροτηθείσα αυτή δύναμη, ο αυτοκράτορας διόρισε αρχηγό του στρατού το γενναίο Αλέξιο Βρανά, απόγονο μιας από τις λίγες σωζόμενες στρατιωτικές αριστοκρατικές οικογένειες της Κωνσταντινουπόλεως.

Οι Νορμανδοί διαίρεσαν το στράτευμά τους σε τρία μέρη: το ένα έμεινε στη Θεσσαλονίκη και τα δύο προχώρησαν στην ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Το ένα εκ των δύο κατέλαβε την περιοχή των Σερρών και κατασκήνωσε νοτίως του Στρυμόνα, στο Δημητρίτσι και γύρω από τα μέρη της Αμφιπόλεως, αρπάζοντας και καταστρέφοντας τα πάντα. Λούζονταν στον Στρυμόνα και έπιναν από τα εντόπια κρασιά της Βισαλτίας. Το άλλο τμήμα των Νορμανδών, χωρίς να συναντήσει καμιά αντίσταση, προχώρησε στη Μοσου-

⁴⁰ Χωνιάτης Ν., *Ιστοριών βιβλία*, Imm. Bekker, Βόννη 1835, τ. Β, σ. 411-413 κ.εξ.

νόπολη (Κομοτηνή), ληστεύοντας την περιοχή της.

Ο στρατηγός Αλέξιος Βρανάς τους παρακολουθούσε από τα γύρω βουνά και όταν βρήκε την κατάλληλη στιγμή τους επιτέθηκε αιφνιδιαστικά. Τους καταδίωξε και πρόλαβε τις πύλες της Μοσυνουπόλεως ανοιχτές. Μπήκε μέσα και τους κατέσφαξε. Οι Νορμανδοί δεν μπόρεσαν να αντισταθούν διότι από την πολλή καλοφαγία πάχαιναν, χαλάρωσαν τα νεύρα τους, έχασαν την πολεμική τους ικανότητα.

Οι παραμείναντες στον Στρυμόνα Νορμανδοί ήταν καυχησιάρηδες και πολύ υπερήφανοι για τον εαυτό τους. Θεωρούσαν τους εαυτούς τους λιοντάρια και έλεγαν ότι θα νικήσουν τον βυζαντινό στρατό στην πρώτη μάχη. Όταν όμως πληροφορήθηκαν την ήττα των δικών τους στη Μοσυνόπολη θόλωσε το μυαλό τους, δεν ήθελαν να το πιστέψουν και καθυστερούσαν να προχωρήσουν σε μάχη. Οι βυζαντινοί στρατιώτες πήραν θάρρος και αυτοπεποίθηση με τη νίκη τους στη Μοσυνόπολη. Θεωρούσαν πλέον τους Νορμανδούς ως όρνια και τους εαυτούς τους σαν υψιπετείς αετούς που επιτίθεντο στις κότες. Αντιστράφηκαν τα φρονήματα των δύο στρατευμάτων, Νορμανδών και Βυζαντινών.

Τα δύο στρατεύματα συναντήθηκαν στο χωριό στο Δημητρίτσι των Σερρών στις 7 Νοεμβρίου 1185. Οι Νορμανδοί ζήτησαν να διαπραγματευτούν συνθήκη. Τα αιτήματά τους άρεσαν στους Βυζαντινούς, αλλά η ενέργειά τους ήταν δόλωμα από φόβο για να αναβάλουν τη μάχη. Οι Βυζαντινοί χωρίς να περιμένουν να δοθεί διαταγή και να σημάνει η σάλπιγγα για πόλεμο, έβγαλαν τα ξίφη από τις θήκες και όρμησαν εναντίον των Νορμανδών με όλο τους τον ενθουσιασμό. Οι Νορμανδοί στην αρχή τους αντιμετώπισαν με θάρρος. Ο πόλεμος ήταν αμφίροπος, έκλινε τότε υπέρ των Νορμανδών και τότε υπέρ των Βυζαντινών. Στο τέλος όμως μπροστά στη μεγάλη ορμή και τον ένθερμο εθνικό ενθουσιασμό των Βυζαντινών οι Νορμανδοί υποχώρησαν και τράπηκαν ατάκτως σε φυγή. Οι Βυζαντινοί όσους έπιαναν τους έπαιρναν τα όπλα και τους αιχμαλώτιζαν. Το υπόλοιπο στράτευμα των Νορμανδών το έσπρωξαν μέσα στον Στρυμόνα. Συνελήφθησαν αιχμάλωτοι και δύο στρατηγοί των Νορμανδών, ο Ριτζάρδος, κουνιάδος του αρχηγού του νορμανδικού στόλου Ταγκρέ, και ο Αλδουίνος Κόντος, ο μεγάλος καυχησιάρης που θεωρούσε τον εαυτό του ανώτερο από τον Μέγα Αλέξανδρο.

3.5. Οπισθοχώρηση των Νορμανδών

Οι Νορμανδοί έπαθαν μεγάλη πανωλεθρία στο Δημητρίτσι. Ήταν το τέλος τους στη Μακεδονία. Όσοι ξέφυγαν έτρεξαν το γρηγορότερο στη Θεσσαλονίκη και δεν τόλμησαν να καθίσουν εκεί αλλά πήγαν αμέσως στα πλοία τους για να φύγουν. Συνάντησαν τρομερές δυσκολίες, διότι φυσούσε δυνατός άνεμος, θύελλα, που τους ετοιμάζε το θάνατο. Γύρισαν στη Θεσσαλονίκη στενοχωρημένοι.

Οι Αλανοί, που είχε στείλει άλλοτε ο Μοροζίνης από την Πελοπόννησο για βοήθεια των Θεσσαλονικέων και είχαν προσχωρήσει στους Νορμανδούς τις ημέρες της πολιορκίας, τώρα έγιναν και πάλι εχθροί των Νορμανδών. Δεν λυπήθηκαν κανέναν από αυτούς. Γέμισαν τους δρόμους από τα πτώματα αυτών. Τους ρωτούσαν: «εδώ σκοτώσατε τον τάδε συνάδελφο;» και αμέσως τους έμπηγαν το σπαθί στο σώμα.

Κατά τον Χωνιάτη η όρεξη των σκυλιών της Θεσσαλονίκης ήταν παράξενη, διότι κατά την άλωση της Θεσσαλονίκης δεν άγγιξαν κανένα νεκρό σώμα των Θεσσαλονικέων, παρότι ήταν ακρωτηριασμένα τα σώματα στους δρόμους, τώρα όμως που σκοτώθηκαν Νορμανδοί, ίσως από έλλειψη τροφής, έπεσαν με μανία επάνω στα πτώματα των σφαγμένων Νορμανδών και έτρωγαν τις σάρκες τους χωρίς να χορταίνουν. Έσκαβαν ακόμη και τους τάφους των Νορμανδών, σαν ύαινες, για να ανακαλύψουν τα πτώματά τους. Μερικοί μόνο σώθηκαν στο Δυρράχιο και στην Κέρκυρα⁴¹.

4. Φραγκοκρατία

4.1. Η κατάσταση του Βυζαντίου στις παραμονές της Φραγκοκρατίας

Δεν ήταν εύκολο να διορθωθεί η κατάσταση στο Βυζάντιο, διότι το περιέβαλλαν πολλοί εχθροί. Με τη νίκη στο Δημητρίτσι των Σερρών επιτεύχθηκε μεν η εκδίωξη των Νορμανδών, η ανατροπή όμως από το θρόνο και η τύφλωση του Ισαακίου Β΄ Αγγέλου (1185-1195 μ.Χ.) από τον αδελφό του Αλέξιο Γ΄ Άγγελο, ο οποίος κατασπατάλησε το χρήμα του δημοσίου και διέλυσε το στρατό, έδωσαν αφορμή για νέες εσωτερικές αναταραχές και επαναστάσεις, με απώτερη συνέπεια την οικονομική και στρατιωτική εξάντληση της αυτοκρατορίας του Βυζαντίου. Βρήκαν ευκαιρία οι αρχηγοί των Βουλγάρων Ασάν και Πέτρος να εισβάλουν στη Θράκη και τη Μακεδονία, να προκαλέσουν τόσες πολλές φρικώδεις καταστροφές, ώστε να γράφει κατά λέξη ο Νικήτας Χωνιάτης: «Τις δ' αν και αριθμείν δύναται όσαι και ότε του έτους Σκυθών και Βλάχων εγίνοντο έφοδοι, και οία έργα έδρων ανόσια; Μαρτυρούσι δήπου τα πεπραγμένα η των προς Αίμον χωρών ερημία Μακεδονίας τε και Θράκης, οι ληισμοί στηλών και κύρβεων ακριβέστερον και ξυμπάσης ιστορίας τρανότερον» (ποιος μπορεί να απαριθμήσει πόσοι έφοδοι έγιναν από τους Σκύθες και τους Βλάχους και πόσα ανίερα, ασυνείδητα έργα έπραξαν. Το μαρτυρούν οπωσδήποτε η ερήμωση της περιοχής του Αίμου, της Μακεδονίας και της Θράκης. Το μαρτυρούν πιο πολύ από όλη την ιστορία οι λεηλασίες των διαφόρων στηλών με επιγραφές παλαιών θεσμών και εθίμων)⁴². Τότε λεηλάτησαν οι Βούλγαροι και την περιφέρεια Σερρών, χωρίς να μπορεί ο Αλέξιος Γ΄ Άγγελος

⁴¹ Χωνιάτης, *ό.π.*, τ. Β. *Βασιλεία Ανδρονίκου του Κομνηνού* βιβλίο II, σ. 411-465 και *Βασιλεία Ισαακίου του Αγγέλου* βιβλίο I, σ. 464-471.

⁴² Χωνιάτης, *ό.π.*, τ. Β, σ. 624.

να αντιδράσει με άλλο τρόπο, διότι είχε διαλύσει πολλά τάγματα του στρατού.

Στο εσωτερικό της Βουλγαρίας έλαβαν χώρα πολλές ανακατατάξεις. Ο Ιβραγκός φόνευσε τον Ασάν και στη συνέχεια φονεύθηκε και ο Πέτρος. Η εξουσία περιήλθε στον Ιωάννη ή Ιωαννίτζη (1197-1207 μ.Χ.) που προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στη Θράκη και τη Μακεδονία. Το Βυζάντιο απώλεσε την επίδρασή του στη Σερβία, διότι βοήθησε τον Στέφαν να διατηρηθεί στο θρόνο. Αναγκάστηκε να πληρώνει τον Αλαμανικό φόρο υποτέλειας στον Ερρίκο ΣΤ΄, υιό του Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα, βασιλέα του γερμανικού κράτους. Αναγκάστηκε να ανανεώσει τα οικονομικά προνόμια των Βενετών, επιτρέποντάς τους να εκμεταλλεύονται τα περισσότερα λιμάνια του Βυζαντίου χωρίς να πληρώνουν φόρους⁴³.

4.2. Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους Φράγκους

Ενώ συνέβαιναν όλα αυτά στο Βυζάντιο, στη Δύση ετοίμαζαν την τέταρτη σταυροφορία και διαπραγματεύονταν με τους Βενετούς και το δόγη Ερρίκο Δάνδολο για να τους μεταφέρουν με το στόλο τους στην Παλαιστίνη. Ο υιός τού έκπτωτου αυτοκράτορα Ισαάκιου Β΄ Αγγέλου, Αλέξιος, δραπέτευσε τότε από τη φυλακή και πήγε στη Δύση προς αναζήτηση βοήθειας για να επανακτήσει το θρόνο του πατέρα του. Υποσχέθηκε πολλά χρήματα, «θάλασσα χρημάτων» στους σταυροφόρους για να τον βοηθήσουν να αποκατασταθεί στο θρόνο. Οι σταυροφόροι άλλαξαν το πρόγραμμά τους και εκστράτευσαν εναντίον της Κωνσταντινούπολης το Μάιο του 1203. Κατέλαβαν εύκολα τον Κεράτιο κόλπο και ευκολότερα μπήκαν μέσα στην πόλη τον Ιούλιο.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Γ΄ Άγγελος πήρε όσα χρήματα μπόρεσε και έφυγε στη Μοσυνόπολη. Οι Φράγκοι ανέβασαν στο θρόνο τον τυφλό Ισαάκιο και συμβασιλέα τον υιό του ως Αλέξιο Δ΄. Ζήτησαν τα συμφωνηθέντα χρήματα, αλλά επειδή δεν μπορούσαν να βρεθούν τόσα πολλά, οι Φράγκοι πολιόρκησαν την Πόλη και την κατέλαβαν εντός τριών ημερών (9-12 Απριλίου 1204). Την λεηλάτησαν για τρεις ημέρες χωρίς να σεβαστούν τίποτε, ούτε και το ναό της Αγίας Σοφίας. Οδήγησαν μέσα στο ναό μουλάρια και φόρτωσαν τα ιερά σκεύη αυτού. Τα μετέφεραν στη Δύση, όπου σώζονται ακόμη στο ναό του Αγίου Μάρκου της Βενετίας.

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους απέμειναν στο βυζαντινό κράτος οι ακόλουθες εστίες:

α) Ο γαμπρός από θυγατέρα του αυτοκράτορα Αλέξιου Γ΄, Θεόδωρος Λάσκαρης, αναγορεύθηκε αυτοκράτορας και την ημέρα που καταλήφθηκε η Κωνσταντινούπολη από τους Φράγκους έφυγε στη Μικρά Ασία. Εκεί ίδρυσε το

⁴³ Άμαντου, *ό.π.*, τ. Β, σ. 367.

βασιλείο τη Νίκαιας. Στην αρχή ήταν μικρό βασίλειο, αλλά σιγά-σιγά με τη σύνεση και τη δραστηριότητα του Θεόδωρου Λάσκαρη μεγάλωσε και αργότερα, στην εποχή του Ιωάννη Γ΄ Δούκα Βατάτζη, έγινε το κέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και της Ορθοδοξίας.

β) Ο συγγενής της αυτοκρατορικής οικογενείας των Κομνηνών Μιχαήλ Κομνηνός ίδρυσε στην Ήπειρο και στην Αιτωλία αξιόλογη ηγεμονία.

γ) Ο εγγονός του Ανδρονίκου Α΄, Αλέξιος Κομνηνός, έλαβε τον τίτλο του αυτοκράτορα και ίδρυσε στην Τραπεζούντα το ομώνυμο βυζαντινό κράτος της Τραπεζούντας.

4.3. Διανομή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τους Φράγκους

Πριν ακόμη καταλάβουν την Πόλη οι Φράγκοι, μοίρασαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία μεταξύ τους. Καθόρισαν εκ των προτέρων πού θα έδιναν τα αξιώματα.

Υποψήφιοι για τον βυζαντινό θρόνο ήταν ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός και ο Βαλδουίνος κόμης της Φλάνδρας, αλλά με την επέμβαση του δόγη της Βενετίας Δάνδολου εξελέγη ο Βαλδουίνος πρώτος Φράγκος αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης. Στον Βονιφάτιο έδωσαν ως μερίδιο τη Μ. Ασία, αλλά αυτός δεν το δέχτηκε. Ήθελε να γίνει βασιλιάς στη δεύτερη πόλη του βυζαντινού κράτους, τη Θεσσαλονίκη, με όλη τη Μακεδονία, που θεωρούσε ότι ανήκε στην οικογένειά του διότι ο Μανουήλ Α΄ Κομνηνός την είχε δώσει ως προίκα στην κόρη του Μαρία που παντρεύτηκε τον αδελφό του Βονιφάτιου, τον Ρενιέ.

Ο Βαλδουίνος δεν δέχθηκε την ανταλλαγή της περιοχής της Θεσσαλονίκης και γι' αυτό, καταδιώκοντας τον φυγάδα βυζαντινό αυτοκράτορα Αλέξιο Γ΄ Άγγελο, διήλθε από τις Σέρρες και υπέταξε τη Θεσσαλονίκη. Ο Βονιφάτιος το θεώρησε ως εισβολή στο φέουδό του και κατέφυγε στα όπλα με σκοπό να χτυπηθεί με τον Βαλδουίνο. Επενέβησαν οι σταυροφόροι και παρέπεμψαν το θέμα στην κρίση του Συμβουλίου των κομήτων και βαρόνων, οι οποίοι τον διακαίωσαν και ο Βονιφάτιος στέφθηκε επίσημα βασιλιάς του κράτους της Θεσσαλονίκης, που περιλάμβανε τη σημερινή Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και μέρος της Δυτικής Θράκης μέχρι τη Μοσυνόπολη.

Ο Βονιφάτιος είχε συνάψει συγγενικές σχέσεις με τους χριστιανούς της Ανατολής γιατί α) ήταν αδελφός του Ρενιέ, του μαρκήσιου του Μομφερατικού που παντρεύτηκε το 1179 τη θυγατέρα του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Μανουήλ Κομνηνού, την πανέμορφη Μαρία, β) ήταν αδελφός του Κονράδου, που παντρεύτηκε την αδελφή του Ισαακίου Αγγέλου και γ) ο ίδιος παντρεύτηκε την αυτοκράτειρα του Βυζαντίου, τη χήρα του αυτοκράτορα Ισαακίου Αγγέλου Μαργαρίτα την Ουγγρική και προστάτευσε το παιδί αυτής, τον Μανουήλ Άγγελο, που ήταν νόμιμος διάδοχος του βυζαντινού θρόνου.

Ο Βονιφάτιος αφήνοντας τη Μαργαρίτα ως επίτροπο της αρχής στη Θεσ-

σαλονίκη και έχοντας μαζί του τον πρόγονό του Μανουήλ Άγγελο περνώντας από τις Σέρρες με πολλούς ιππότες και ηγεμόνες επιχείρησε να καταλάβει την περιοχή που δόθηκε στο κράτος του. Καταλάμβανε τις πόλεις χωρίς αντίσταση διότι φέρθηκε πολύ διπλωματικά με μεγάλη συμπάθεια και ανεπιθρησκία στους Έλληνες. Τον συμπάθησαν οι Έλληνες λόγω της συγγένειάς του με τη βυζαντινή αυτοκρατορική οικογένεια. Τον θεωρούσαν δικό τους σε σύγκριση με τους άλλους Λατίνους.

Στα μετά την άλωση της Πόλης συμβάντα ο Νικήτας Χωνιάτης γράφει ότι ο Βονιφάτιος, αφού άφησε στη Θεσσαλονίκη τη σύζυγό του Μαρία και μια μοίρα στρατού, εκστράτευσε στις πόλεις και καταλάμβανε όσες ήταν γύρω από τις Σέρρες και στα σύνορα, στα όρια της Βέροιας και όσες είναι πιο μακριά από τα θεσσαλικά Τέμπη: «εκ δε τούτου την σύλλεκτρον Μαριάν και μοίραν της στρατιάς εκεί δε καταλιπώς έξεισιν αυτός και τας πόλεις μέτασιν, όσαι τε περί Σέρρας καθυπτιάζουσι και τους όρους της Βεροίας προσήνυνται και όσαι προς τα Τέμπη των θετταλών παρατεινουσι»⁴⁴.

Διευθύνθηκε κατά πρώτον προς τις Σέρρες το 1205 μ.Χ. και κατέλαβε την πόλη με ειρηνικό τρόπο χωρίς μάχη. Οι Σερραίοι θεώρησαν τον Βονιφάτιο ως προστάτη του νόμιμου βυζαντινού αυτοκράτορα. Αναφέρεται στην ιστορική συγγραφή των χρόνων εκείνων⁴⁵ ότι ο Βονιφάτιος εγκατέστησε ισχυρή λατινική φρουρά στις Σέρρες από ικανούς πολεμιστές. Άφησε το στρατάρχη του, τον ευγενή Γουλιέλμο ντε Ονούα και τον τέλειο ιππότη Ουγκό ντε Κολινί ως αρχηγούς, καθώς και μεγάλο πλήθος από τους καλύτερους οπαδούς του. Το παράδειγμα των Σερρών το μιμήθηκαν και άλλες πόλεις των περιοχών της Θεσσαλονίκης και της ανατολικής Ελλάδας. Δέχθηκαν τον ευγενή μαρκήσιο χωρίς μάχες. Οι Φράγκοι συγγραφείς αναφέρουν τις Σέρρες με παραμορφωμένο το όνομά της, ως Σάρρα, Σέρρα ή Σέρτα.

4.4. Ο Λατίνος επίσκοπος Αρνούλφος στις Σέρρες

Ως αρχιεπίσκοπος των Φράγκων στην πόλη των Σερρών διορίστηκε ο Αρνούλφος. Ο δε πάπας Ιννοκέντιος Γ΄ στις επιστολές που έστειλε στον Λατίνο επίσκοπο Σερρών αρχίζει με την προσφώνηση «Αρνούλφω τω Σαρραίω Αρχιεπισκόπω» και ονομάζει την εδώ εκκλησία και μητρόπολη «Σαρραϊαν Εκκλησίαν και Σαρραϊόν Μητρόπολη», «Sarrensens Ecclesia, Sarrensens metropolin». Από την εποχή της Φραγκοκρατίας βρέθηκε ένα σπασμένο στρογγυλό κεραμίδι με τη λατινική επιγραφή Dominus=Κύριος, που δημοσιεύθηκε από τον Παπαγεωργίου στον πίνακα ΙΙΙ του έργου *Αι Σέρραι και τα προάστεια τα περί*

⁴⁴ Χωνιάτης, *ό.π.*, σ. 792-795.

⁴⁵ Βιλλαρδουίνος Γουλιέλμος, *Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης*, Χατζηνικολή, Αθήνα 1985, σ. 116.

τας Σέρρας⁴⁶.

4.5. Συμμαχία Θρακών και Ιωαννίτση

Στο διάστημα αυτό, οι μεν Φράγκοι φέρονταν καλά στις Σέρρες, ενώ οι Ενετοί καταπίεζαν στη Θράκη τους κατοίκους με βιαιότητες και πολλές ύβρεις. Οι Ενετοί έδειξαν ανάγωγη συμπεριφορά στους Θράκες, πρόσβαλαν την οικογενειακή τους τιμή, τη θρησκεία και το εθνικό τους αίσθημα. Εξεδίωξαν την Ορθόδοξη Εκκλησία και πρόσβαλαν τα ήθη και τα έθιμα του τόπου.

Όταν το φθινόπωρο του 1204 μ.Χ. έφυγαν τα φραγκικά στρατεύματα των σταυροφόρων για να καταλάβουν τη Μ. Ασία, οι Θράκες, παρότι είχαν πάθει πολλά από τους Βουλγάρους, λόγω της μεγάλης ανάγκης ζήτησαν τη βοήθεια του ισχυρού τσάρου των Βουλγάρων Ιωαννίτση για να απελευθερωθούν από τους Φράγκους.

Ο Ιωαννίτσης ήταν αδελφός του Ασάν και του Πέτρου. Ο Ιωαννίτσης ήταν όμηρος στην Κωνσταντινούπολη και γνώρισε καλά τα πράγματα του βυζαντινού κράτους. Όταν εξοντώθηκαν οι δύο αδελφοί, ο Ιωαννίτσης έγινε τσάρος των Βουλγάρων το 1197 μ.Χ. Για να στεφθεί τσάρος των Βουλγάρων προσάρτησε τη βουλγαρική Εκκλησία στον πάπα Ιννοκέντιο Γ', έτσι ώστε να προαχθεί ο επίσκοπος Τυρνόβου σε αρχιεπίσκοπο. Ο αρχιεπίσκοπος του Τυρνόβου στη συνέχεια έστειψε τον Ιωαννίτση τσάρο των Βουλγάρων, στις 8 Νοεμβρίου 1204 μ.Χ.

Ο Ιωαννίτσης πρότεινε στην αρχή τους Φράγκους να συμμαχήσουν, αλλά τούτοις του απάντησαν περιφρονητικά λέγοντας τα εξής: «Σύντομα θα κυριεύσει ο στρατός των Φράγκων τη Βουλγαρία για να σε επαναφέρει στην ασημότητα που ήσουν»⁴⁷. Ενώπιον αυτής της απειλής θεώρησε ότι του δινόταν μία πολύ καλή ευκαιρία όταν οι Θράκες του πρότειναν να απελευθερώσει τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία από τους Φράγκους. Ήθελε να μεταχειριστεί τους Θράκες σαν υπηκόους του για να του αναγνωρίσουν το αυτοκρατορικό στέμμα. Κατ' αυτόν τον τρόπο έγινε η θρακο-βουλγαρική σύμπραξη το 1204-1206 μ.Χ. εναντίον των Λατίνων, αλλά απέβη εις βάρος των Θρακών και των Μακεδόνων.

Ο Ιωαννίτσης από σύμμαχος έγινε ο πιο άσπονδος βάρβαρος εχθρός των κατοίκων της Θράκης και της Μακεδονίας. Οι πόλεις της ανατολικής Μακεδονίας, Σέρρες, Φίλιπποι κ.λπ. δεν έλαβαν μέρος στη συμμαχία αυτή, παρότι ήταν ευκαιρία, επειδή απουσίαζε ο Βονιφάτιος στην Κόρινθο, σε πολιορκία κατά του Λέοντα Σγουρού. Δεν ήθελαν να βάλουν στον τόπο τους νέο κατακτητή. Ο Ιωαννίτσης, επικεφαλής πολλών Βουλγάρων και 14.000 Κουμάνων,

⁴⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 114-115, αρ. 49.

⁴⁷ Κοκκώνης Ν.Ι., *Ιστορία των Βουλγάρων. Από της εμφανίσεως αυτών εν Ευρώπη μέχρι της υπό των Οθωμανών κατακτήσεως*, Αθήναι 1877, σ. 154.

νίκησε στις 15 Απριλίου 1206 μ.Χ. στην Αδριανούπολη τους Φράγκους και αιχμαλώτισε τον αυτοκράτορα Βαλδουίνο.

4.6. Η καταστροφή της Θράκης από τον Ιωαννίτη

Με τη νίκη του Ιωαννίτη εναντίον των Φράγκων στην Αδριανούπολη άνοιξε ο δρόμος προς τη Θεσσαλονίκη. Ο βασιλιάς των Φράγκων Βονιφάτιος απουσίαζε στο Ναύπλιο.

Ο στρατηγός του Ιωαννίτη Σισμέν με τη βοήθεια μερικών Θεσσαλονικέων μπήκε μυστικά στην πόλη και συνεννοήθηκε να εξεγερθούν εναντίον των Φράγκων οι Θεσσαλονικείς. Πολιόρκησε την αντιβασιλίτσα Μαρία στην Ακρόπολη, δεν κατόρθωσε όμως να την καταλάβει επειδή επέστρεψε ο Βονιφάτιος από την Πελοπόννησο και τους καταδίωξε. Ο Ιωαννίτης κατέστρεψε στο διάβα του τις ελληνικές πόλεις της Θράκης. Οι ατίθασοι και ανεξέλεγκτοι σύμμαχοι του Ιωαννίτη Κουμάνοι διέπρατταν παντού απερίγραπτες σφαγές και λεηλασίες. Τόσο τρομακτικές και εγκληματικές ήταν οι επιδρομές των Κουμάνων, Βουλγάρων και Σκυθών στρατιωτών του Ιωαννίτη στη Θράκη και στη Μακεδονία που λέγεται ότι παρόμοια έργα δεν άκουσαν αυτιά ούτε είδαν μάτια ανθρώπου. Ληλατούσαν και κατέστρεφαν ό,τι εύρισκαν μπροστά τους.

Κανείς δεν είχε διαπράξει τόσα πολλά και φρικτά εγκλήματα. Κωμοπόλεις με πολύ πληθυσμό και περίφημες μεγάλες πόλεις ισοπεδώθηκαν. Χωράφια, λιβάδια καλοφυτεμένα, πραγματικοί παράδεισοι, όπου έτρεχαν διαρκώς αρδευτικά νερά, σπίτια πολυώροφα, κατοικίες περίβλεπτες, διακοσμημένες με εξαιρετικά καλλιτεχνήματα, όλα αυτά έμειναν έρημα, χωρίς ανθρώπους, διότι οι επιδρομείς έσφαζαν τους γονείς και οι δρόμοι γέμιζαν από εγκαταλελειμμένα ανήλικα παιδιά. Κατοικούσαν μέσα στα σπίτια μόνο τα άγρια θηρία και ακανθόχοιροι. Από όπου περνούσαν οι Κουμάνοι, οι σύμμαχοι του Ιωαννίτη, γέμιζε ο τόπος από πτώματα, κλάματα και αναστεναγμούς. Καταλαμβάνονταν ομαδικά οι πόλεις. Οι κάτοικοί τους οδηγούνταν στην αιχμαλωσία. Ποιος θα μπορούσε να χύσει τόσα πολλά δάκρυα, να πενήθει, να θρηνήσει και να κλάψει επαξίως αυτούς τους ανθρώπους που έπεσαν στα χέρια τέτοιων επιδρομέων; Οι Κουμάνοι δεν αρκούσαν μόνο στη λεηλασία, αλλά αιχμαλώτιζαν τους κατοίκους. Διάλεγαν από αυτούς τους πιο όμορφους νέους, τους μαστίγωναν άγρια και τους θυσίαζαν στους ειδωλολατρικούς θεούς.

Αυτές ήταν οι συνθήκες και τα καταστρεπτικά έργα του στρατεύματος του Ιωαννίτη, όταν προχωρούσε από τη Θράκη προς τις Σέρρες. Για την περιγραφή των λεπτομερειών της πολιορκίας, της καταλήψεως και της ολοκληρωτικής καταστροφής των Σερρών δεν υπάρχει δυστυχώς ιδιαίτερη ιστορική συγγραφή. Αντλούμε τις πληροφορίες κυρίως από το χρονογράφο της εποχής εκείνης

Νικήτα Χωνιάτη⁴⁸. Παραπέρα υπάρχει και μια ιστορική συγγραφή των χρόνων εκείνων του Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, η οποία πρωτοδημοσιεύτηκε στη γερμανική. Τα αναφερόμενα στην καταστροφή των Σερρών του 1206 αποσπάσματα μεταφράστηκαν στην ελληνική γλώσσα και συμπεριλήφθησαν στη σχετική εργασία του αειμνήστου Νατάλη Πέτροβιτς⁴⁹.

Πολλοί ιστορικοί αναφέρουν για την μεγάλη αυτή καταστροφή των Σερρών, αλλά με τρόπο σύντομο, ξηρό, μέσα σε λίγες γραμμές, διότι μέσα στη λαίλαπα και την καταστροφή εκείνη δεν έμειναν διανοούμενοι για να γράψουν σε τόμους ολόκληρους τις άγνωστες σε εμάς δραματικές σκηνές που εξελίχθηκαν στον αιματοβαμμένο τόπο των Σερρών. Οι περισσότεροι σφαγιάσθηκαν και οι άλλοι οδηγήθηκαν αιχμάλωτοι στον Ίστρο. Αξίζει όμως να ανατρέξει κανείς με τη σειρά στην εξέλιξη των γεγονότων.

4.7. Προέλαση του στρατού του Ιωαννίτση μέχρι τις Σέρρες

Ο Ιωαννίτσης στις 13 Απριλίου του 1205, ως επικεφαλής των βουλγαρικών στρατευμάτων και 14.000 Κουμάνων, συναντήθηκε έξω από τα τείχη της Αδριανουπόλεως με τον φραγκικό στρατό του Βαλδουίνου και, αφού τους παρέσυρε σε ενέδρα, τους εξολόθρευσε με τα βέλη των Κουμάνων, σκοτώνοντας τους καλύτερους ιππότες. Συνέλαβε αιχμάλωτο τον Βαλδουίνο και τον αποτελείωσε κόβοντάς του χέρια και πόδια. Τον άφησε ζωντανό τρεις ημέρες έξω από την πόλη μέχρι να ξεψυχήσει και να κατασπαραχθεί από τα σαρκοβόρα όρνια. Μετά κατέσφαξε τους Λατίνους αιχμαλώτους και άφησε τους Κουμάνους να λεηλατήσουν όλη τη Θράκη με το χειρότερο τρόπο. Ο Γεώργιος Ακροπολίτης μας πληροφορεί ότι ο Ιωαννίτσης αφού νίκησε τους Φράγκους στην Αδριανούπολη «επάρας γουν εκείθεν ο βασιλιάς των Βουλγάρων μη έχων εμπόδιων ως των Ιταλών αυτού καταπορθηθέντων το έσχατον έτερον δε μη όντος του ανθισταμένους, πάσαν κατατριχών την Μακεδονίαν λεία ουν πάμπολλην αποΐησαντο, αυτάνδρους τας πόλεις ανδραποδισάμενους και τέλειον κατασκάψας αυτάς ... κατέσκαψε γουν εκ βάρων αυτών την Φιλιπούπολιν, θαυμαστήν άγαν ούσαν, ... είτα τας πόλεις την Ηράκλειαν, το Πάνιον, την Ραιδεστόν, Χωριούπολιν, Τραϊανούπολιν, Μάκρην, Κλαυδούπολιν, Μοσυνό-πολιν, Περιθώριον και άλλας πολλές ... ου χρεών, τον δε λαόν επάρας εκείθεν περί τας παραρροίας του Ίστρου αντάμυνον ουν έφασκε εποιείτο των ων ειργάσατο προς Βουλγάρους κακών ο Βασιλεύς Βασιλείος, και καλείσθαι μεν έλεγε εκείνον Βουλγαροκτόνον, Ρωμαιοκτόνον δε ονόμαζε εαυτόν». Ο στρατός του Ιωαννίτση έφυγε δηλαδή από την Αδριανούπολη χωρίς κανένα

⁴⁸ Ακροπολίτης Γεώργιος, *Χρονική συγγραφή. Η βυζαντινή ιστορία της λατινοκρατίας 1204-1261*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2004, παρ. 13, σ. 117-121. Χωνιάτης, *ό.π.*, σ. 816-817.

⁴⁹ Πέτροβιτς, «Η πρώτη ολοκληρωτική καταστροφή», σ. 67-95.

εμπόδιο, διότι οι Ιταλοί είχαν κατερημωθεί, το δε άλλο μέρος δεν ήταν σε θέση να αντισταθεί. Ο στρατός των Βουλγάρων και των Κουμάνων έτρεχε σε ολόκληρη τη Μακεδονία κάνοντας πάρα πολλές λεηλασίες. Αιχμαλώτιζε τις πόλεις όλες με όλους τους κατοίκους και κατασκάπτοντας αυτές τις κατέστρεφε ολοκληρωτικά. Κατέσκαψε δε από τα θεμέλια την Φιλιππούπολη, που ήταν πολύ θαυμαστή πόλη. Έπειτα κατέστρεψε τις πόλεις Ηράκλεια, Πάνιον, Ραιδεστό, Χωριούπολη, Τραϊανούπολη, Μάκρην, Κλαυδιούπολη, Μοσυνόπολη, Περιθώριον και άλλες, που δεν χρειάζεται να τις απαριθμήσουμε. Το λαό δε των πόλεων αυτών τον αιχμαλώτισε, τον μετέφερε και τον εγκατέστησε στις πόλεις κατά μήκος του ποταμού Ίστρου. Ο Ιωαννίτης ισχυριζόταν ότι τα έκανε όλα αυτά ως αντίποινα για τις πράξεις του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου. Το Βασίλειο τον ονόμαζαν Βουλγαροκτόνο, ο δε Ιωαννίτης ονόμαζε τον εαυτό του Ρωμαιοκτόνο⁵⁰.

4.8. Κατάληψη και καταστροφή των Σερρών από τον Ιωαννίτη

Ο Ιωαννίτης, χωρίς να χρονοτριβήσει στη Θράκη, προχώρησε προς τη Θεσσαλονίκη με σκοπό να τακτοποιήσει όπως ήθελε την εκεί κατάσταση. Προγραμμάτισε να πάρει όλες τις πόλεις από τα χέρια των Λατίνων και να τις προσαρμόσει προς το δικό του συμφέρον. Όταν έφτασε στις Σέρρες άρχισε τον πόλεμο με τη λατινική φρουρά και με τους Έλληνες, που δεν συμμάχησαν μαζί του. Στην πόλη των Σερρών υπήρχε ισχυρή λατινική φρουρά, διότι ο Φράγκος βασιλιάς της Θεσσαλονίκης Βονιφάτιος, όταν κατέλαβε με φιλικό τρόπο την πόλη των Σερρών, εγκατέστησε σ' αυτήν εκλεκτούς πολεμιστές. Άφησε τους καλύτερους από τους οπαδούς του, το στρατάρχη του, τον ευγενή Γουλιέλμο ντε Ονουά, τον διακεκριμένο ιππότη Ουγκό ντε Κολινί καθώς και πλήθος άλλων ιπποτών⁵¹. Ο Ιωαννίτης πολιόρκησε την πόλη, αλλά οι Λατίνοι, όπως ήταν συνηθισμένοι, με μεγάλη ετοιμότητα αντεπιθέσεως τους απέκρουσαν έξω από την πόλη και τραυμάτισαν πολλούς Βουλγάρους και Κουμάνους. Την ώρα της μάχης χτύπησαν οι Βούλγαροι με πέτρα το μάτι του αρχηγού των ιπποτών Ουγκό ντε Κολινί και τον σκότωσαν. Φοβήθηκαν οι Λατίνοι από το θάνατο του ιππότη και οπισθοχώρησαν στην πόλη. Από τη σύγχυσή τους δεν πρόλαβαν να κλείσουν όλες τις πύλες του τείχους. Ο Ιωαννίτης, πριν ακόμη ασχοληθεί σοβαρά με την πολιορκία, κατόρθωσε να κυριεύσει το εξωτερικό τείχος της πόλης των Σερρών.

Η πόλη είχε τρία τείχη: το εξωτερικό που κατέβαινε από τον Πύργο του Ορέστη στο λόφο Μηχανικού και περνούσε πίσω από το Ι.Κ.Α., όπου και ακολουθούσε την οδό Βασιλέως Κωνσταντίνου μέχρι το παλαιό νοσοκομείο. Από το νοσοκομείο έστριβε προς βορρά και αφού περνούσε πίσω από το Ναό

⁵⁰ Ακροπολίτης, *Χρονική συγγραφή*, σ. 120.

⁵¹ Χωνιάτης, *ό.π.*, σ. 816-817.

του Τιμίου Προδρόμου σκαρφάλωνε στο λόφο της Ακροπόλεως. Ένα δεύτερο τείχος υπήρχε στις απότομες πλευρές του λόφου της Ακροπόλεως, όπου σώζονται μέχρι σήμερα στον γκρεμό οι πύργοι του προς τη νότια πλευρά κάτω από το Ναό του Αγίου Νικολάου.

Οι Βούλγαροι μπήκαν στην πόλη, ενώ η λατινική φρουρά κλείστηκε στο τείχος της Ακροπόλεως. Η Ακρόπολη ήταν πολύ καλά οχυρωμένη και οι Λατίνοι οχυρώθηκαν καλά ασφαλισμένοι επάνω σ' αυτήν, ενώ από τους Έλληνες κατοίκους των Σερρών μερικοί αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν στη Βουλγαρία κοντά στον Ίστρο ποταμό, ενώ άλλοι κλείστηκαν στις φυλακές. Η πόλη κάτω από την Ακρόπολη υπέστη απερίγραπτες λεηλασίες και σφαγές από τους Κουμάνους και τους Βούλγαρους. Οι Κουμάνοι, σύμφωνα με τα άγρια ειδωλολατρικά τους έθιμα, διάλεξαν τους ωραιότερους νέους και νέες των Σερρών και τους θυσίασαν στους θεούς τους.

Ένα μέρος της πόλης κάηκε και τα εξωτερικά τείχη της γκρεμίστηκαν από τα θεμέλια. Κάηκαν ζωντανοί πολλοί Σερραίοι. Σε ανασκαφή της αρχαιολογίας το 1971, δίπλα από την παλαιά Μητρόπολη Σερρών, βρέθηκαν καμένοι σκελετοί ανθρώπων κάτω από τα ερείπια της κατ' επανάληψη πυρπολημένης πόλης. Αυτοί οι διασκορπισμένοι ανθρώπινοι σκελετοί δεν δικαιολογούνται κατ' άλλον τρόπο ανάμεσα στα ερείπια, παρά μόνο ότι οι άνθρωποι αυτοί σφαγιάσθηκαν ή κάηκαν ζωντανοί και καταπλακώθηκαν κάτω από τα ερείπια της πόλης που κάηκε. Ποιος ιστορικός θα μπορούσε άραγε να περιγράψει τα τρομερά δεινοπαθήματα των Σερραίων της εποχής εκείνης;

Στο πέρασμά τους οι εχθροί σκόρπισαν το θάνατο, τον όλεθρο και τον αφανισμό. Στους δρόμους των Σερρών, ανάμεσα σε αφάνταστο πανικό, γενική ύπηξη η σφαγή. Τους περισσότερους τους εξαφάνισαν αφού παράχωσαν τα πτώματα μέσα στα ερείπια. Τους επιζώντες Έλληνες που έκλεισαν στις φυλακές τους θανάτωσαν με οικτρό τρόπο χωρίς να απολογηθούν. Το αίμα των σφαγμένων Ελλήνων άχνιζε στους λιθόστρωτους δρόμους της πόλεως των Σερρών, τα ερείπια των καμένων σπιτιών κάπνιζαν για πολλές μέρες. Ο καπνός με την κνίσα των καιγομένων πτωμάτων γέμιζε με αποκρουστική μυρωδιά την ατμόσφαιρα⁵².

Παρόμοιες σκηνές φρίκης επαναλήφθηκαν δυστυχώς στην ηρωική αυτή πόλη και άλλες φορές. Η τελευταία πυρπόληση των κατοίκων της ήταν και πάλι από τους Βουλγάρους, το 1913.

Η πόλη των Σερρών, ο ακρίτας του ελληνικού βορρά, ο προμαχώνας και κυματοθραύστης των εχθρικών ορδών κατ' επανάληψη αντιμετώπισε παρόμοιες επιθέσεις. Τα δε αλληπάλληλα στρώματα των ερειπίων των Σερρών, που ένα εξ αυτών είναι και της καταστροφής του 1206, είναι οι βαθμίδες της χρυσής εκείνης κλίμακας, διά της οποίας η μεγαλομάρτυς αυτή πόλη ανέβηκε στον

---

⁵² Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 13, σ. 123. Σάθας Κ., *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη (Bibliotheca graeca medii aevi)*, Βενετία-Παρίσιος 1872-1894, τ. 7, σ. 459.

ουρανό της ελληνικής δόξας και αθανασίας⁵³.

Ο Κωστής Παλαμάς στο ποίημά του «Η φλογέρα του Βασιλιά» γράφει τους εξής στίχους για τις Σέρρες:

«...γιατί (στην πόλη των Σερρών)
νεροσυρμές λαών και εθνών καταποντήρες
κυλάνε πάντα πάνου της και την επλημμυρίζουν
πολιτισμένοι, θάρβαροι, παλιές καινούργιες φάρες
και τιποτένιοι κι ακουστοί γοργά και αργά διαβαίνουν».

Οι Σέρρες από μεγαλούπολη μετατράπηκαν σε μικρή ασήμαντη κωμόπολη. Ο χρονογράφος Ακροπολίτης, ως υπουργός του αυτοκράτορα Ιωάννη Βατάτζη, που επισκέφθηκε τις Σέρρες μετά από την τρομερή καταστροφή, γράφει: «Επεί δ' αι Σέρραι πάλοι μεν υπήρχε πόλις μεγίστη, ο δε Βούλγαρος Ιωάννης μετά των λοιπών Μακεδονικών πόλεων και ταύτην πολιορκήσε κατήρειψε, ως κώμη τότε ετύγχανε, της ακροπόλεως μόνης περιτιχεισμένης και ευτρεπισμένης δέξασθε πόλεμον ...Επεί γουν η κάτω πόλις Σερρών ατειχιστος ην, λίθους και γαρ μόνους ασβέστον δίχα και μη αντηγμένους εις ύψος τα τεθραυσμένα τύχη περιφράγγυτο...». Δηλαδή: Η πόλη των Σερρών ήταν παλιά πάρα πολύ μεγάλη. Ο Βούλγαρος Ιωάννης όμως, όπως και στην περίπτωση άλλων πόλεων, αφού την πολιορκήσε την κατέστρεψε. Έτσι έμεινε τότε σαν μια μικρή ασήμαντη κωμόπολη. Μόνο η Ακρόπολη ήταν τειχισμένη και τακτοποιημένη για να μπορεί να δεχθεί πόλεμο. Η κάτω πόλη, δηλαδή το Βαρόσι, ήταν χωρίς τείχη. Αντί για τείχη έμειναν μόνο γκρεμισμένες πέτρες χωρίς ασβέστη.

Από τις πληροφορίες του Ν. Χωνιάτη και του Γ. Ακροπολίτη συμπεραίνουμε ότι η πόλη των Σερρών καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό και τα εξωτερικά τείχη της γκρεμίστηκαν σε μεγάλο μέρος εκ θεμελίων.

Οι Σέρρες έπρεπε να εκλείψουν από το πρόσωπο της γης έλεγε ο Ιωαννίσης, διότι ήταν ο προμαχώνας της Μακεδονίας κατά των Βουλγάρων. Όπως κήκε και κατασκάφτηκε από τα θεμέλια η Φιλιπούπολη, το προπύργιο της Θράκης, το ίδιο έπρεπε να γίνει και στο προπύργιο της Μακεδονίας, τις Σέρρες. Ο Ιωαννίσης δεν άφηκε λίθον επί λίθον εν τη κλεινή και αφνειώ Μακεδονική πόλει και ως άλλην γην Μαδιάμ αυτήν μετέβαλε, αγρίως εκδικούμενος όσα οι πρόγονοι αυτού έπαθον εν Σέρρες⁵⁴.

Η αλήθεια είναι ότι οι καταστροφές που προκάλεσε ο Ιωαννίσης στο πέρασμά του και ιδιαίτερα στις Σέρρες δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς, διότι λείπουν λεπτομερείς περιγραφές. Δεν έχουμε πολλά γραπτά στοιχεία με όλες τις λεπτομέρειες της μεγάλης αυτής καταστροφής των Σερρών. Ούτε γνωρίζουμε πόσοι από τους αιχμαλώτους των Σερραίων διασώθηκαν και αξιώθηκαν να γυρίσουν ζωντανοί στην έρημη πόλη. Ελάχιστα μας πληροφορεί ο Βιλλαρ-

⁵³ Στράτη, *Η Δράμα*, Εισαγωγή.

⁵⁴ Στράτη, *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* (1910), σ. 52-54.

δουίνος για τις δοκιμασίες και τις ατιμώσεις του ελληνικού πληθυσμού των Σερρών, αφού αυτός ενδιαφερόταν περισσότερο για τους Λατίνους και εχθρευόταν τους ορθοδόξους Έλληνες.

Το ολοκαύτωμα των Σερρών του 1206 μ.Χ. αγγίζει την εποποιία του Μεσολογγίου και τις σφαγές της Χίου και της Νάουσας, διότι μόνο σ' αυτές τις περιπτώσεις συναντάμε σκληρές σφαγών με ανήκουστη ωμότητα των πολιορκητών και με χιλιάδες θύματα άοπλου πληθυσμού. Οσοδήποτε και αν θέλουμε να λησμονήσουμε τις καταστροφές και τις σφαγές από τους Βουλγάρους, και το ευχόμαστε αυτό, δεν μπορεί να γίνει εξ ολοκλήρου, διότι αυτά είναι ιστορικά γεγονότα που δεν σβήνονται. Σκοπός είναι να μην επαναλαμβάνονται τέτοια γεγονότα. Επαναλήφθηκαν όμως από τους ίδιους το 1913 και τους στιγματίσαν για πάντα στην ιστορία ως εκ φύσεως εγκληματίες.

Τα παραπάνω ιστορικά γεγονότα αναφέρονται επειδή το απαιτεί η αλήθεια της ιστορίας. Πρέπει να διδαχθούν οι νέοι των Βουλγάρων να μην επαναλάβουν τέτοια εγκλήματα που στιγματίζουν την ιστορία της φυλής τους και ντροπιάζουν τους απογόνους τους. Παρόλη την καταστροφική μανία των Βουλγάρων, οι Σέρρες αναγεννήθηκαν πάντως και πάλι μέσα από την τέφρα.

4.9. Η άλωση της Ακροπόλεως των Σερρών από τον Ιωαννίτη, 1206 μ.Χ.

Ο Ιωαννίτης με τους συμμάχους του Κουμάνους κατέστρεψαν και λεηλάτησαν στην αρχή το κάτω μέρος της πόλης των Σερρών. Την επόμενη ημέρα, ο Ιωαννίτης έκανε περίπατο γύρω από τα τείχη της Ακροπόλεως των Σερρών και με αγγελιοφόρο κήρυκα παρήγγειλε στους Λατίνους και στη σερραϊκή φρουρά, που κλείστηκε μέσα στα τείχη της Ακροπόλεως, αν θέλουν να σωθούν να του παραδώσουν το φρούριο. Οι πολιορκούμενοι δεν σκέπτονταν να παραδοθούν, καθώς περίμεναν ενισχύσεις από τον μαρκήσιο Βονιφάτιο τον Μομφερατικό, βασιλιά της Θεσσαλονίκης. Μετά από την άρνησή τους ο Ιωαννίτης κατασκεύασε ειδικές ψηλές σκάλες και μια πολιορκητική μηχανή για πολιορκία. Την έστησε πιθανόν στο λόφο Μηχανικού και άρχισε να χτυπά τα τείχη της Ακροπόλεως. Οι υπερασπιστές της Ακροπόλεως των Σερρών πολεμούσαν με μεγάλη υπομονή, κρατούσαν γενναία την άμυνα, απέκρουαν τις εφόδους και επέκτειναν τη δράση τους σε όλους τους πύργους της Ακροπόλεως.

Ο Ιωαννίτης όμως περικύκλωσε την Ακρόπολη με όλο το στράτευμά του, από όλα τα μέρη, όπως ακριβώς περικυκλώνει κάποιον μια τεράστια φωτιά και δεν μπορείς να ξεφύγεις απ' αυτήν. Απέκλεισε στους Σερραίους κάθε δυνατή διέξοδο επικοινωνίας. Δεν μπορούσε κανείς από τους δικούς τους να βγει έξω λαθραία, αλλά ούτε και μπορούσε να έρθει στην Ακρόπολη κάποιος από τους αγγελιοφόρους του Βονιφάτιου. Απομονώθηκαν οι άνθρωποι και δεν ήξεραν τι γίνεται έξω από την Ακρόπολη, διότι δεν είχαν τα σημερινά τηλεπικοινωνιακά μέσα για να επικοινωνήσουν με τους δικούς τους. Έτσι πέ-

ρασαν πολλές ημέρες και οι πολιορκημένοι πρότειναν να συνθηκολογήσουν και να τους παραδώσουν την Ακρόπολη των Σερρών υπό τον όρο να τους επιτρέψει ο Ιωαννίτσας να φύγουν ελεύθερα από τις Σέρρες μαζί με τα όπλα. Οι δε ιππότες τους να μεταβούν στους δικούς τους συνοδευόμενοι με ειδικούς οδηγούς μέχρις ότου βρεθούν έξω από τα σύνορα των Παιώνων.

Ο Ιωαννίτσας δεν ήθελε να δεχθεί τον τρόπο συνθηκολόγησης που του πρότειναν. Μετά από πολλή επιμονή προχώρησαν στην ένορκη συμφωνία συνθηκολόγησης. Ο Ιωαννίτσας μαζί με είκοσι πέντε ανωτέρους στο βαθμό αξιωματικούς και υπαλλήλους του ορκίστηκαν και υποσχέθηκαν ότι θα τους άφηναν να αναχωρήσουν ελεύθερα, με τα άλογά τους, με τα όπλα και τους θώρακες και όλο τον εξοπλισμό τους. Να πάνε ασφαλείς κατ' επιλογή εκεί όπου ήθελαν, στη Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη ή στην Ουγγαρία, με τον όρο να παρέδιδαν οι Λατίνοι στον Ιωαννίτση την Ακρόπολη των Σερρών.

Με αυτούς τους όρους παραδόθηκαν οι πολιορκημένοι στην Ακρόπολη. Ο Ιωαννίτσας τους άφησε να βγουν από το κάστρο και να στρατοπεδεύσουν έξω από την πόλη στα χωράφια απέναντι. Στην αρχή τους συμπεριφέρθηκε πολύ φιλοφρονητικά και μάλιστα τους έστειλε και δώρα. Η φιλοφρόνησή του κράτησε όμως μόνο για δύο ημέρες, καθώς ο λύκος δεν γίνεται αρνί. Την τρίτη ημέρα παραβίασε την ένορκη συνθηκολόγηση. Αιχμαλώτισε όλους τους Λατίνους και τους λήστεψε όλα τα πράγματα, ακόμη και τα ρούχα και τα παπούτσια τους. Γυμνούς στο σώμα και στα πόδια τους οδήγησε αιχμάλωτους στη Βλαχία. Τους φτωχούς και άσημους διέταξε να τους οδηγήσουν στην Ουγγαρία. Τους πλουσίους προεστούς τους οδήγησαν γυμνούς προς τη Βλαχία και στο δρόμο τους αποκεφάλισαν όλους.

Ο Ιωαννίτσας δεν αρκέσθηκε μόνο στην εξόντωση της λατινικής φρουράς της πόλεως των Σερρών, αλλά παραβίασε και τη συνθήκη που έκανε με τους Έλληνες της Θράκης (να σεβασθεί δηλαδή τους Έλληνες της Θράκης και της Μακεδονίας) και επιτέθηκε αδικαιολόγητα στον ελληνικό πληθυσμό των Σερρών. Κατέσφαξε τους Σερραίους και κατέστρεψε το ισχυρό αυτό προπύργιο του Ελληνισμού, την πόλη των Σερρών.

Ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός, βασιλιάς του φραγκικού κράτους της Θεσσαλονίκης, όταν έμαθε την πολιορκία της Ακροπόλεως των Σερρών από τον Ιωαννίτση έστειλε στρατό για να βοηθήσει τους δικούς του Φράγκους. Τα ερχόμενα προς βοήθεια στρατεύματα έμαθαν στο δρόμο τα συμβάντα των Σερρών, ότι δηλαδή η φρουρά των Φράγκων συνθηκολόγησε και εξολοθρεύτηκε κατόπιν παραβάσεως των όρων παραδόσεως από τον Ιωαννίτση.

Οι φραγκικός στρατός συνεπλάκη σε σφοδρή μάχη με τα στρατεύματα του Ιωαννίτση, αλλά νικήθηκε κατά κράτος και τράπηκε σε φυγή, διότι οι Σκύθες με τους οποίους συγκρούσθηκαν ήταν πάρα πολλοί. Ορμούσαν κατά μάζες με σφοδρότητα στις αλληπάλληλες επιθέσεις που έκαναν και από τη μία και από την άλλη πλευρά. Έμοιαζαν σαν σμήνος από σφήκες που βγαίνουν από τις φωλιές τους πάρα πολλές μαζί. Σμήνη ολόκληρα επιτίθεντο στο διάβα τους σε

κάθε Φράγκο⁵⁵.

Μετά απ' αυτή τη νίκη ο Ιωαννίσης προχώρησε εναντίον της Θεσσαλονίκης. Ο Βονιφάτιος αναγκάστηκε να κλειστεί μέσα στα τείχη αυτής και να αμυνθεί γενναία εναντίον του εισβολέα εχθρού. Ο Ιωαννίσης, μην μπορώντας να καταλάβει τη Θεσσαλονίκη, βρήκε ευκαιρία ανενόχλητος να λεηλατήσει όλη την περιοχή της κεντρικής Μακεδονίας. Ανεμπόδιστος αναχώρησε για τη Βέροια και κατέλαβε όλες τις πόλεις που ήταν υποταγμένες στον Βονιφάτιο.

Οι Βούλγαροι δεν μπόρεσαν να καταλάβουν την οχυρά Θεσσαλονίκη. Άρχισε ο καύσωνας του καλοκαιριού και οι Κουμάνοι, που προέρχονταν από ψυχρό κλίμα, δεν άντεχαν στη ζέστη. Μόλις άρχισαν οι πολλές ζέστες του Ιουνίου εγκατέλειψαν τη Θεσσαλονίκη και τη Θράκη και γύρισαν στη χώρα τους, ακολουθώντας το ρου του ποταμού Έβρου. Ο Ιωαννίσης βρέθηκε ακάλυπτος από την Ανατολή και αναγκάστηκε να μαζέψει το στράτευμά του το φθινόπωρο του 1206 μ.Χ. και να γυρίσει στη Βουλγαρία. Η εκστρατεία άρχισε το Φεβρουάριο του 1206 μ.Χ. και τελείωσε το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.

Μετά το θάνατο του άτυχου Βαλδουίνου, ανακηρύχθηκε στην Κωνσταντινούπολη αυτοκράτορας ο αδελφός του Ερρίκος της Φλάνδρας. Στέφθηκε στις 20 Αυγούστου 1206 σε ηλικία 29 χρονών. Το θέρος του 1207 επιχείρησε αντεπίθεση στο κράτος του Ιωαννίση μαζί με τον Βονιφάτιο της Θεσσαλονίκης που έσπευσε να βοηθήσει και να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του. Ο Βονιφάτιος παρασύρθηκε από τους Βουλγάρους σε παγίδα στην περιοχή Ροδόπης και σκοτώθηκε.

Οι Θράκες μετανόησαν για τη συμμαχία που έκαναν με τον Ιωαννίση και κατόπιν επικοινωνίας με τον Ερρίκο τάχθηκαν οι περισσότεροι με τους Φράγκους.

Κατά πληροφορία του Βιλλαρδουίνου οι δύο στρατοί σύναψαν σφοδρή μάχη. Οι Φράγκοι νίκησαν τους Βουλγάρους. Απελευθέρωσαν 20.000 άνδρες και γυναικόπαιδα, 3.000 άμαξες φορτωμένες με αρπαχθέντα από τους Βουλγάρους λάφυρα και πλήθος άλλων αγαθών. Άφησαν τους αιχμαλώτους ελεύθερους και μοίρασαν τα λάφυρα στους στρατιώτες.

Ο Ιωαννίσης επιχείρησε και νέα πολιορκία κατά της Θεσσαλονίκης το θέρος και το φθινόπωρο του 1207. Έχασε όμως πολλούς άνδρες και πολύ χρόνο μπροστά στην καλά οχυρωμένη Θεσσαλονίκη. Επέμεινε και ήλπιζε ότι θα την καταλάμβανε. Τον Οκτώβριο του 1207 όμως βρέθηκε νεκρός από πλευρίτιδα στο στρατόπεδό του ανατολικά της Θεσσαλονίκης⁵⁶.

Λέγεται ότι του φάνηκε του Ιωαννίση καθ' ύπνον ένοπλος άνδρας. Στάθηκε επάνω του έφιππος και τον κτύπησε με το δόρυ στην πλευρά (με την αρρώστια της πλευρίτιδας) επειδή ουδέποτε συνέβησαν τόσες καταστροφές

⁵⁵ Χωνιάτη, *ό.π.*, σ. 816.

⁵⁶ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 13, σ. 133.

στη Θεσσαλονίκη όσες από τον Ιωαννίτση. Οι Έλληνες από το όνειρο που είδε ο Ιωαννίτσης απέδωσαν το θάνατό του στον προστάτη της Θεσσαλονίκης Άγιο Δημήτριο. Εικονίζουν τον Άγιο Δημήτριο έφιππο να λογχίζει τον άσπονδο εχθρό της Θεσσαλονίκης στην πλευρά του⁵⁷. Άλλοι λένουν ότι δολοφονήθηκε από τον Κουμάνο στρατηγό του Μαναστράν, που είχε κρυφές σχέσεις με την Κουμάννα σύζυγο του Ιωαννίτση.

4.10. Ανακατάληψη των Σερρών από τους Φράγκους

Τον Ιωαννίτση διαδέχθηκε στο θρόνο ο ανιψιός της Κουμάννας γυναίκας του, Βόρις Β΄. Πολλοί μεγιστάνες των Βουλγάρων και προ πάντων ο συγγενής του Ιωαννίτση Σβιατοσλάβος, που έδρευε στο Μελένικο με τον Στέζα του Πρόσακου, δεν τον αναγνώρισαν και του αφαίρεσαν αρκετή έκταση και μέρος του στρατού. Την άνοιξη του 1208 μ.Χ. ο Βόρις συγκρούστηκε με τους Φράγκους και νικήθηκε στις 31^η Ιουλίου 1208 μ.Χ. ολοσχερώς στη Φιλιππούπολη, ορκίστηκε δε υποταγή στον Φράγκο αυτοκράτορα Ερρίκο της Φλάνδρας⁵⁸.

Μετά από αυτό οι Φράγκοι με τον αυτοκράτορα Ερρίκο προχώρησαν προς το βασίλειο της Θεσσαλονίκης. Στο δρόμο υπέταξαν τον Σβιατοσλάβο του Μελενίκου, στο οποίο υπήγοντο και οι Σέρρες. Στη Θεσσαλονίκη επικράτησαν στην αρχή οι Λομβαρδοί βαρόνοι που δεν ήθελαν ως βασιλιά της Θεσσαλονίκης το μικρό Δημήτριο, αλλά έναν ετεροθαλή αδελφό του, τον Γουλιέλμο ΣΤ΄ τον Μομφερατικό.

Στις αρχές του 1209 μ.Χ. επαναστάτησαν οι βαρόνοι εναντίον του Ερρίκου. Ο Ερρίκος επιτέθηκε εναντίον των επαναστατημένων βαρόνων στις Σέρρες, στη Λάρισα και στην Ακρόπολη των Θηβών και τους νίκησε. Έγινε κύριος του βασιλείου της Θεσσαλονίκης και ετοιμαζόταν να στραφεί εναντίον του Δεσποτάτου της Ηπείρου. Ο Μιχαήλ Δούκας Άγγελος Κομνηνός τον πρόλαβε και πρότεινε να συμπεθεριάσουν δίνοντας τη μεγάλη κόρη του στον αδελφό του Ερρίκου Ευστάθιο. Συμπεθερίασαν για να αποφύγουν τον πόλεμο, αλλά αυτόν τον κήρυξε τελικά ο αδελφός του Θεόδωρος Δούκας μετά από τη δολοφονία του αδελφού του Μιχαήλ.

5. Πόλεμοι του Δεσποτάτου της Ηπείρου με τους Βουλγάρους

5.1. Κατάληψη των Σερρών από το δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο

Ο Θεόδωρος Δούκας Κομνηνός διαδέχθηκε τον αδελφό του στα τέλη του 1215 μ.Χ. στο θρόνο του Δεσποτάτου της Ηπείρου. Πρώτος δεσπότης ήταν ο Μιχαήλ Α΄ Άγγελος Κομνηνός. Το Δεσποτάτο περιλάμβανε την Ήπειρο και την

⁵⁷ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 13, σ. 122-124. Σταυρακίου Ιω., «Λόγος εις τα θαύματα του αγίου Δημητρίου», *Μακεδονικά* 1 (1940), 334-376.

⁵⁸ Tafrafi Or., *Thessalonique des origines au XIVe siècle*, Paris 1919, σ. 207-209.

Αιτωλοακαρνανία, από το Δυρράχιο μέχρι τη Ναύπακτο και από το Ιόνιο πέλαγος μέχρι τη δυτική Θεσσαλία. Το κράτος αυτό ήταν μια από τις τρεις ελληνικές εστίες που απέμειναν στη φραγκοκρατούμενη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Ο δεύτερος δεσπότης της Ηπείρου Θεόδωρος Δούκας Άγγελος έβαλε ως σκοπό και όνειρο να διώξει τους Λατίνους από τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη. Το ίδιο επιδίωκε και ο Θεόδωρος Λάσκαρης στη Νίκαια της Μ. Ασίας, όπου ίδρυσε μια άλλη εστία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο καθένας διεκδικούσε για τον εαυτό του το θρόνο της Κωνσταντινούπολης, σε σημείο που τα δύο αυτά ελληνικά κράτη περιήλθαν σε διαμάχη. Ο Θεόδωρος της Ηπείρου, για να εξασφαλίσει τα νώτα του και για να προχωρήσει ανενόχλητος προς την Κωνσταντινούπολη συμμαχία με τους Σέρβους, τους Βουλγάρους και τους Αλβανούς.

Ο Θεόδωρος ήταν δραστήριος, πολεμικός και δεινός στο να επινοεί νέα πράγματα. Όταν πέθανε ο Φράγκος αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολεως Ερρίκος, βρήκε την ευκαιρία να χτυπήσει τους Λατίνους της Ανατολής και να συνταράξει τους Λατίνους της Δύσης. Εξολόθρευσε τον Απρίλιο του 1217 μ.Χ. τους ιππότες και 5.500 άνδρες του νέου αυτοκράτορα Πέτρου Κουρτεναί, που πήγαινε να εγκατασταθεί στο θρόνο της Κωνσταντινούπολεως διά της Εγνατίας οδού. Τους συνέλαβε αιχμαλώτους και πίεζε επί ένα χρόνο τον Πάπα και τους Βενετούς να καταργήσουν τις εναντίον του κυρώσεις και να συνάψουν πενταετή συνθήκη μαζί του.

Η κατάσταση ήταν ευνοϊκή για τον Θεόδωρο, διότι κυβερνούσαν γυναίκες στη Θεσσαλονίκη και στην Κωνσταντινούπολη. Η Μαργαρίτα και η Γιολάνδα επιτόρπευαν τα ανήλικα παιδιά τους στους θρόνους. Ο Θεόδωρος κατέλαβε όλα τα γύρω φρούρια της Θεσσαλονίκης. Πολιόρκησε και τις Σέρρες το 1221. Η λατινική φρουρά παραδόθηκε και οι Σέρρες απελευθερώθηκαν από τον φράγκικο ζυγό⁵⁹.

Η κατάληψη των Σερρών από τον Θεόδωρο της Ηπείρου είχε μεγάλη σημασία, διότι απέκοψε τη Θεσσαλονίκη από την Κωνσταντινούπολη από ξηράς. Δεν μπορούσαν να έρθουν λατινικά στρατεύματα προς βοήθεια στη Θεσσαλονίκη. Οι Φράγκοι έστειλαν ισχυρό στρατό από την ξηρά, αλλά δεν κατόρθωσε να φτάσει στη Θεσσαλονίκη. Κατατροπώθηκε ολοσχερώς σε σκληρή μάχη που έγινε στην περιοχή της Σκοτούσσας Σερρών. Νικήθηκαν οι Φράγκοι από τα ελληνικά στρατεύματα και καταδιώχθηκαν μέχρι την Αδριανούπολη. Η μάχη στη Σκοτούσσα Σερρών έκρινε και την τύχη της Θεσσαλονίκης. Λέγεται ότι τόσο μεγάλη σημασία έδωσε ο Θεόδωρος Άγγελος στη μάχη αυτή, ώστε σε ανάμνησή της ανακαίνισε τον παλιό μητροπολιτικό ναό των Αγίων Θεοδώρων στις Σέρρες⁶⁰.

⁵⁹ Επιστολές επισκόπου Ναυπάκτου και αρχιεπισκόπου Αχρίδος Χωματινού.

⁶⁰ Στράτη, *Ιστορία των Σερρών*, σ. 45. Παπαρηγόπουλου, *ό.π.*, τ. 5, σ. 49 και 57-64.

Ο Λατίνος αυτοκράτορας της Κωνσταντινουπόλεως Ροβέρτος Β΄ τον Απρίλιο του 1224 μ.Χ. έστειλε στρατεύματα στη Μακεδονία με αρχηγούς τον Thierry de Valincourt και τον Nicolas de Mainvault. Καθ' οδόν πολιορκήσαν τις κατεχόμενες από τα στρατεύματα του Θεοδώρου Σέρρες. Αναγκάστηκαν όμως να αποχωρήσουν κατόπιν ανησυχητικών ειδήσεων περί ήττας των Φράγκων συγκρουσθέντων σε μάχη με τους Λασκαρήδες της Νίκαιας. Οι αποκοπέντες από το στρατό των Φράγκων κατά την αποχώρηση συνελήφθησαν αιχμάλωτοι⁶¹.

5.2. Κατάληψη της Θεσσαλονίκης από το δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο

Από το 1221 μ.Χ. άρχισε ο Θεόδωρος την προσπάθεια για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Το 1223 μ.Χ. την πολιορκήσε στενά. Την κατέλαβε οριστικά την 31^η Δεκεμβρίου 1224, αφού εμπόδισε στις Σέρρες τη βοήθεια των Λατίνων που ερχόταν από την Κωνσταντινούπολη. Καταργήθηκε το φραγκικό βασίλειο της Ηπείρου και μεταβλήθηκε σε βασίλειο της Θεσσαλονίκης με δεσπότη, βασιλιά αυτού τον Θεόδωρο.

Η Θεσσαλονίκη έγινε πρωτεύουσα και ο Θεόδωρος, κατόπιν συνοδικής αποφάσεως των επισκόπων που συνήλθαν στην Άρτα το 1225, στέφθηκε αυτοκράτορας από τον αρχιεπίσκοπο Αχρίδος Δημήτριο Χωματινό. Ο πατριάρχης της Νίκαιας τάχθηκε με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας και δεν επέτρεπε να στεφθεί ο Θεόδωρος αυτοκράτορας του βασιλείου της Θεσσαλονίκης. Ο κλήρος χωρίστηκε σε δύο παρατάξεις τότε.

Ο Θεόδωρος υπέγραφε όπως οι βυζαντινοί αυτοκράτορες. Έκοψε νομίσματα παριστάνοντα αυτόν με όλα τα εμβλήματα της βυζαντινής αυλής. Η Θεσσαλονίκη έγινε πρωτεύουσα ενός εκ των τριών βυζαντινών κρατών της εποχής της Φραγκοκρατίας. Σ' αυτήν γίνονταν συνελεύσεις της Συγκλήτου, μέλη της οποίας προέρχονταν από εκείνους τους συγκλητικούς που είχαν φύγει από την Κωνσταντινούπολη το 1204 μ.Χ.

Το 1225 μ.Χ. ο Θεόδωρος επέκτεινε τις κτήσεις του πέρα από την πόλη των Σερρών. Κατέλαβε την Καβάλα, την Ξάνθη και όλες τις πόλεις της δυτικής Θράκης μέχρι το Διδυμότειχο και την Αδριανούπολη. Πλησίασε μέχρι τα τείχη της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά δεν ήταν προετοιμασμένος για μακρά πολιορκία. Αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη, καθώς πληροφορήθηκε ότι ο Γουλιέλμος ο Μομφερατικός αποβιβάστηκε με στρατεύματα από την Ιταλία στην Ελλάδα για να επανακτήσει τη Θεσσαλονίκη. Ο Γουλιέλμος όμως πέθανε απρόοπτα στη Θεσσαλία και έτσι ο στρατός του διαλύθηκε.

5.3. Η ήττα του Θεοδώρου από τον Ασάν της Βουλγαρίας

Ο Θεόδωρος φρόντισε για την εσωτερική οργάνωση του κράτους του, που

⁶¹ Θεοχαρίδου, *Ιστορία της Μακεδονίας*, σ. 326.

εκτεινόταν από το Δυρράχιο μέχρι τη Θεσσαλονίκη και από τη Ναύπακτο ως την Αδριανούπολη. Προετοιμαζόταν πάντοτε για την επανάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους. Το 1229 μ.Χ. του δόθηκε η κατάλληλη ευκαιρία να εκστρατεύσει κατά της Κωνσταντινουπόλεως, διότι πέθανε ο Φράγκος αυτοκράτορας Ροβέρτος Κουρτεναί και η γυναίκα του. Ο θρόνος της Κωνσταντινουπόλεως αφέθηκε στον ενδεκαετή αδελφό του Βαλδουίνο Β΄ με αντιβασιλέα το σταυροφόρο ογδοηκονταετή Ιωάννη Βρυέννιο, που απουσίαζε στην Κάτω Ιταλία.

Συγχρόνως και ο τσάρος της Βουλγαρίας Ιωάννης Ασάν σχεδίαζε να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Ο Θεόδωρος συμπεθέριε με τον Ασάν, όταν ο αδελφός του Μανουήλ παντρεύτηκε την κόρη του Ασάν, Μαρία Μπελοσλάβου. Με το γάμο αυτό νόμισε ότι εξασφάλισε τα σύνορά του από το βορρά, αλλά και πάλι φοβόταν μήπως, όταν αυτός θα πολιορκούσε την Κωνσταντινούπολη, του επιτίθετο ύπουλα ο Ασάν. Ο ανταγωνισμός για την κατάληψη της πρωτεύουσας παραμέριζε κάθε δέσμευση συμμαχίας.

Την άνοιξη του 1230 μ.Χ. ο Θεόδωρος κατά την εκστρατεία του από τη Θεσσαλονίκη προς την Κωνσταντινούπολη και ενώ είχε φθάσει στην Αδριανούπολη, προκειμένου να εξασφαλίσει τα μετόπισθεν, αποφάσισε για στρατηγικούς λόγους να επιτεθεί εναντίον της Βουλγαρίας. Ο Ασάν, με ανηρημένο το κείμενο της συνθήκης που καταπατούσε ο Θεόδωρος, του επιτέθηκε με ισχυρό στρατό και χίλιους Κουμάνους στην Κλοκοτνίτσα. Στη μάχη αυτή νίκησε κατά κράτος το στρατό του Θεόδωρου και συνέλαβε τον ίδιο και πολλούς αξιωματικούς αιχμαλώτους. Ο Ασάν έδειξε φιλόανθρωπα αισθήματα και μεγάλη επιείκεια, διότι άφησε ελεύθερους τους αιχμαλώτους στρατιώτες και τους κατωτέρους αξιωματικούς. Ο Θεόδωρος τυφλώθηκε, επειδή θεωρήθηκε ένοχος συνομωσίας. Η καταστροφή του θεωρήθηκε από τους ιστορικούς ως θεία δίκη για την υπεροψία του⁶².

5.4. Η ανακατάληψη των Σερρών από τους Βουλγάρους

Μετά την καταστροφή του Θεόδωρου Δούκα Αγγέλου στην Κλοκοτνίτσα της Βουλγαρίας (σημ. Χάσκοβο), ο τσάρος των Βουλγάρων Ασάν, εκμεταλλευόμενος τη νίκη του, προήλασε στη Θράκη και τη Μακεδονία και κατέλαβε μέσα σε λίγους μήνες όλες τις πόλεις που είχε απελευθερώσει ο Θεόδωρος από τους Φράγκους, δηλαδή την Αδριανούπολη, το Διδυμότειχο, την Ξάνθη, την Αχρίδα, τον Πρίλαπο και τις Σέρρες. Έτσι η πόλη των Σερρών ξανάπεσε στα χέρια των Βουλγάρων, χωρίς όμως να προκαλέσουν καταστροφές. Ο Ασάν ήταν μετριοπαθής ηγεμόνας και αγωνίστηκε με κάθε τρόπο να περιποιηθεί την εύνοια των Ελλήνων.

Το βασίλειο της Θεσσαλονίκης δεν το πείραξε, διότι αναγορεύθηκε σε αυτό

⁶² Γρηγορίου, Επισκόπου Θεσσαλονίκης, *Επιστολαί*, Βόννη, 1.28.

αυτοκράτορας ο νεότερος αδελφός του Θεόδωρου, ο Μανουήλ, γαμπρός από θυγατέρα του Ασάν. Ο Θεόδωρος κυβέρνησε από το 1230 μέχρι το 1237 μ.Χ. ως υποτελής άλλοτε του Ασάν και άλλοτε του Ιωάννη Βατάτζη, αυτοκράτορα της Νίκαιας.

Στην Ελλάδα υπήρχε και το Δεσποτάτο της Ηπείρου στην Αιτωλοακαρνανία, στο οποίο βασίλευε ο αδελφός του Θεόδωρου, Κωνσταντίνος. Τον διαδέχθηκε ο ανιψιός του Μιχαήλ Β΄ Άγγελος, γιος του Μιχαήλ Α΄ Αγγέλου, που είχε ιδρύσει το Δεσποτάτο της Ηπείρου. Τότε ήταν 10 χρονών. Ενηλικιώθηκε στα 25 χρόνια το 1230 μ.Χ. Ο Μανουήλ ήταν ασταθής στις συμμαχίες του. Άλλοτε πήγαινε με το μέρος της Δύσης και άλλοτε με αυτό της Ανατολής. Ήθελε να απαλλαγεί από την κηδεμονία του πεθερού του, τσάρου της Βουλγαρίας Ασάν, και από τον Κωνσταντίνο της Ηπείρου, που σύναψε συμμαχία το 1235 μ.Χ. με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας Ιωάννη Βατάτζη.

Ο Ασάν της Βουλγαρίας χήρεψε και παντρεύτηκε την ωραιότετη Ειρήνη, την κόρη του αιχμαλώτου τυφλού Θεόδωρου Κομνηνού. Ήταν συγχρόνως πεθερός του ενός αδελφού, του Μανουήλ, και γαμπρός του άλλου. Ελευθέρωσε τον αιχμάλωτο πεθερό του. Ο Θεόδωρος κατόρθωσε να γυρίσει κρυφά στη Θεσσαλονίκη και ανέτρεψε με τους φίλους του τον αδελφό του Μανουήλ. Ανέβασε στο θρόνο τον υιό του Ιωάννη. Τον Μανουήλ τον εξόρισε στην Αττάλεια της Ασίας. Αυτός, αφού δήλωσε όρκο υποταγής στον Ιωάννη Βατάτζη της Νίκαιας, έλαβε οικονομική βοήθεια και έξι πλοία και με αυτά κήρυξε πόλεμο κατά του αδελφού του.

Τα τρία αδέρφια συμβιβάστηκαν και χώρισαν το κράτος της Θεσσαλονίκης σε δύο τμήματα. Το βασίλειο της Θεσσαλονίκης εξασθένησε.

Το 1241 μ.Χ. πέθανε ο τσάρος της Βουλγαρίας Ιωάννης Ασάν και ανέβηκε στο θρόνο ο οκταετής γιος του Καλιμάν Α΄. Οι Φράγκοι στην Κωνσταντινούπολη περιήλθαν σε πολύ δύσκολη οικονομική θέση, σε σημείο που ο Βαλδουίνος Β΄ πουλούσε τα υπάρχοντά του για να συντηρηθεί.

6. Το κράτος της Νίκαιας απελευθερώνει τις βυζαντινές περιοχές

6.1. Το κράτος της Νικαίας απελευθερώνει τις Σέρρες

Ισχυρότερος από όλους τους διοικούντες τα ελληνικά κράτη κατά την εποχή της Φραγκοκρατίας έγινε ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Ιωάννης Δούκας Βατάτζης. Ήθελε να αποκλείσει τους Αγγέλους Κομνηνούς από το θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως. Γι΄ αυτό κάλεσε τον τυφλό Θεόδωρο στη Νίκαια και τον περιποιήθηκε με πολλές τιμές μέχρις ότου προετοιμάσει εκστρατεία εναντίον του βασιλείου της Θεσσαλονίκης. Την άνοιξη του 1242 μ.Χ. με ισχυρό στρατό, που πλαισιωνόταν από Κουμάνους και πολλές προσωπικότητες, βάδισε διά μέσου της Θράκης στη Μακεδονία. Ο στόλος του τον συνόδευε στα παράλια. Η φρουρά του βασιλιά της Θεσσαλονίκης Ιωάννη Αγγέλου, που φύλαγε στα στενά της Ρεντίνας του Σταυρού, υποχώρησε και ο Βατάτζης στρατοπέδευσε

έξω από τη Θεσσαλονίκη. Ζήτησε να παραιτηθεί ο Ιωάννης Άγγελος από τον τίτλο του αυτοκράτορα και να αρκεσθεί στον τίτλο του δεσπότη, πράγμα που ο τελευταίος ευχαρίστως δέχθηκε. Πέθανε όμως ο Ιωάννης Άγγελος το 1244 μ.Χ. και τον διαδέχθηκε ο άσωτος αδελφός του Δημήτριος, που με την αφόρητη διαγωγή του εξήγειρε την κοινή γνώμη εναντίον του. Ο λαός της Θεσσαλονίκης ευχόταν να κατακτηθεί το Δεσποτάτο της Θεσσαλονίκης από τον Βατάτζη της Νίκαιας. Πράγμα που έγινε γρήγορα.

Το Σεπτέμβριο του 1246 μ.Χ., όπως μας πληροφορεί ο μεγάλος λογοθέτης και γραμματέας του αυτοκράτορα της Νίκαιας Βατάτζη, ιστορικός Γεώργιος Ακροπολίτης, ο Βατάτζης θέλησε να επισκεφθεί τις χώρες που κυριέψε στην εκστρατεία του 1242 μ.Χ. Καθοδόν πληροφορήθηκε το θάνατο του ανήλικου τσάρου των Βουλγάρων Καλιμάν Α΄. Μερικοί έλεγαν ότι πέθανε απρόοπτα από φυσική αρρώστια και άλλοι ότι τον δηλητηρίασαν. Τον διαδέχθηκε στο θρόνο ο ανήλικος αδελφός του Μιχαήλ, γιος του Ιωάννη Ασάν από την κόρη του Θεοδώρου, την ωραία Ειρήνη. Πληροφορούμενος τα παραπάνω ο Βατάτζης παρέκαμψε την Καβάλα και ήρθε στους Φιλίππους. Συγκάλεσε συμβούλιο με τους ανωτέρους αξιωματικούς και υπουργούς του για να αποφασίσουν εάν έπρεπε να επιτεθούν στις κατεχόμενες από τους Βουλγάρους περιοχές και να ανακτήσουν κάποιες απ' αυτές. Κυρίως ενδιαφερόταν να κυριέψουν την πόλη των Σερρών, η οποία παρέμενε στην κυριαρχία των Βουλγάρων. Στο συμβούλιο μετείχαν: α) ο μέγας λογοθέτης Γεώργιος Ακροπολίτης, γραμματέας του βασιλιά, β) ο Δημήτριος Τορνίκης, που είχε τη μεγαλύτερη πολιτική εξουσία μετά από το βασιλιά, γ) ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος, αρχιστράτηγος, δ) ο Αλέξιος Ραούλ, πρωτοβεστιάριος και πολλοί άλλοι. Μερικοί απέτρεπαν το βασιλιά να αρχίσει πόλεμο εναντίον των Βουλγάρων, διότι δεν είχε μαζί του αξιόμαχο στρατό και τις αναγκαίες πολιορκητικές μηχανές. Ήταν απροετοίμαστος για πολιορκίες και μάχες. Η πορεία είχε σχεδιαστεί μόνο για να κατοπτεύσει τα μέρη αυτά.

Ο μέγας δομέστικος Ανδρόνικος Παλαιολόγος συμβούλευσε τον αυτοκράτορα να προσπαθήσουν να κυριεύσουν την πόλη των Σερρών. Υποστήριξε ότι αν την καταλάβουν θα έχουν μεγάλο κέδρος: θα ταπεινώσουν τους Βουλγάρους και θα τους αναγκάσουν να στείλουν πρέσβεις για να συμφιλιωθούν και να ζητήσουν ειρήνη, καθώς κυβερνιούνταν από τον ανήλικο Μιχαήλ.

Η βασιλιάς υιοθέτησε τη συμβουλή του και αναχώρησε αμέσως από τους Φιλίππους για τις Σέρρες. Έφτασε εκεί και στρατοπέδευσε σε ένα λόφο έξω από την πόλη, πιθανόν στο λόφο Μαρούλη πάνω από τη Μονή του Αγίου Γεωργίου. Δεν είχε μαζί του αξιόμαχο στρατό και γι' αυτό προσπαθούσε με στρατηγήματα και με διπλωματία να κυριεύσει την πόλη. Η πόλη των Σερρών ήταν άλλοτε πολύ μεγάλη, αλλά ο Βούλγαρος Ιωαννίτσας το 1206 μ.Χ. την είχε πολιορκήσει και την είχε καταντήσει ερείπιο, όπως και πολλές άλλες μακεδονικές πόλεις. Το Βαρόσι ήταν τότε σαν χωριό. Μόνο η Ακρόπολη ήταν τειχισμένη και προπαρασκευασμένη να αντιμετωπίσει πόλεμο. Φρούραρχος αυτής

ήταν ο Βούλγαρος Δραγωγτάς. Η κάτω πόλη ήταν χωρίς τείχη, διότι τα γκρέμισε ο Ιωαννίτσης. Ήταν στοιβαγμένες σε δύο μέτρα ύψος μόνο οι πέτρες χωρίς ασβέστη, πρόχειρα σαν μάνδρα.

Ο αυτοκράτορας Βατάτζης κάλεσε αμέσως τους μισθοφόρους στρατιώτες που τον συνόδευαν. Τους ονόμαζαν τσουλούκωνες, δηλαδή όγλο κατώτερης κοινωνικής στάθμης. Με τρόπο τους εξερέθισε να κυριεύσουν την πόλη. Αυτοί όταν είδαν την κάτω πόλη χωρίς τείχη τη θεώρησαν εύκολη λεία και πρότειναν μόνοι τους να εξορμήσουν εναντίον αυτής. Σπάνιζαν τα τρόφιμα σ' αυτούς και έπρεπε οπωσδήποτε να επιτεθούν αμέσως για να προμηθευτούν τα αναγκαία για να ζήσουν. Γι' αυτό άρπαξαν αμέσως τα τόξα, τα σπαθιά και με αυτοσχέδιες ξύλινες ασπίδες όρμησαν προς την πόλη των Σερρών φωνάζοντας πολεμικούς αλαλαγμούς. Δεν είχαν πολλούς κατοίκους τότε οι Σέρρες, διότι οι περισσότεροι είχαν αιχμαλωτιστεί και σφαγιασθεί από τον Ιωαννίτση.

Νικήθηκαν εύκολα οι Βούλγαροι στρατιώτες που έμεναν σε αυτήν. Άλλοι μεν εξ αυτών πρόφθασαν και ανέβηκαν στην Ακρόπολη και άλλοι βγήκαν έξω από την πόλη και έπεσαν στα πόδια του αυτοκράτορα Βατάτζη. Ο Βούλγαρος φρούραρχος της Ακροπόλεως Δραγωγτάς, όταν είδε ότι η κάτω πόλη καταλήφθηκε και έμεινε μόνο η Ακρόπολη, επειδή πληροφορήθηκε το θάνατο του δωδεκαετούς βασιλιά της Βουλγαρίας Καλιμάν και δεν είχε πείρα να φυλάει φρούρια, γι' αυτό χωρίς αναβολή έστειλε πρέσβεις για να παραδώσει την Ακρόπολη στον βυζαντινό αυτοκράτορα. Οι Έλληνες Σερραίοι με χαρά επευφήμησαν το βασιλιά Βατάτζη. Ο βασιλιάς τίμησε τον Δραγωγτά που του παρέδωσε την πόλη. Του έδωσε αρκετά χρήματα και του φόρεσε χλαίνη υφασμένη με χρυσό⁶³.

6.2. Απελευθέρωση του Μελενίκου

Ο αυτοκράτορας έστειλε τον Δραγωγτά στο Μελένικο για να προτρέψει και τους εκεί κατοίκους να παραδώσουν την πόλη χωρίς μάχη. Φρούραρχος και ηγεμόνας του Μελενίκου ήταν ο Νικόλαος Λιτοβόης. Ήταν κληνής από ποδάγρα και ο Δραγωγτάς διαπραγματευόταν την οικειοθελή παράδοση της πόλεως. Ο επιφανής Νικόλαος Μεγκλαβίτης, άνδρας δραστήριος και πολυμήχανος, ανέλαβε την πρωτοβουλία να προτρέψει το λαό του Μελενίκου να παραδώσει την πόλη στον βυζαντινό αυτοκράτορα της Νικαίας. Συγκέντρωσε φανερά το πλήθος της πόλης και τους είπε τα εξής περίπου: Πολλά πάθαμε κυβερνώμενοι από ανήλικο βασιλιά. Περιμέναμε να ανδρωθεί για να διορθωθούν τα πράγματα, αλλά δυστυχώς δολοφονήθηκε ο Καλλιμάνος και τώρα πρόκειται να κυβερνηθούμε από άλλο βρέφος. Θα ήμασταν ανόητοι περισσότερο από όλους εάν συγκατατεθούμε να συνεχίσει να μας κυβερνά βρέφος. Νομίζω ότι είναι σωστό να δεχθούμε αυτά που μας προτείνει ο ειλικρινής,

⁶³ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 43, σ. 244 -249.

δίκαιος και κατά πάντα πιστός βασιλιάς του Βυζαντίου. Να παραδοθούμε σ' αυτόν. Αυτός γνωρίζει να διακρίνει το καλό από το κακό. Η πόλη μας ήταν βυζαντινή. Είμαστε καθαροί Ρωμιοί προερχόμενοι από τη Φιλιππούπολη. Σας προτείνω να πάμε να προσκυνήσουμε το βασιλιά που έχει δικαιώματα στην περιοχή αυτή, διότι ανέκαθεν ο τόπος αυτός ανήκε στους Βυζαντινούς. Έπειτα, η υποταγή σε φρόνιμο και ηλικιωμένο άρχοντα είναι ελαφρότερη από την υποταγή σε μικρό παιδί.

Δέχθηκαν σχεδόν όλοι οι Μελениκιώτες τους λόγους του και έστειλαν πρέσβεις στις Σέρρες να διαπραγματευθούν με το βασιλιά την παράδοση της πόλης. Ο Βατάτζης δέχθηκε τους όρους και τους παρέδωσε ένα χρυσόβουλο έγγραφο που περιείχε περιληπτικά τους όρους της παραδόσεως. Αυτοί μετέφεραν το χρυσόβουλο στους Μελениκιώτες και οι τελευταίοι αφού το διάβασαν δημόσια συμφώνησαν με το περιεχόμενό του. Στρατιωτικοί και έγκριτοι πολίτες της πόλεως, πλέον των πεντακοσίων, άξιοι σεβασμού και εκτιμήσεως, ενδεδυμένοι με τα καλά τους ρούχα μετέβησαν στο βασιλιά που στρατοπέδευε σε κάποια τοποθεσία με το όνομα Λαβίσδα.

Εντός τριών μηνών ο Βατάτζης έγινε κύριος των περιοχών από το Μελένικο μέχρι το Βελιγράδι και από τον Έβρο μέχρι τη Στενήμαχο και το Βελεβούσδιο (σημ. Κουστενίλ). Έκανε συνθήκη ειρήνης με τους Βουλγάρους και καθόρισε τα όρια τούτων και των δικών του κατακτήσεων. Οι Σέρρες και το Μελένικο παραδόθηκαν στον αυτοκράτορα της Νίκαιας Βατάτζη χωρίς μάχες και αίματα.

Ο Ακροπολίτης επαναλαμβάνει το συλλογισμό τού Αποστόλου Παύλου «άρα ουν ου του θέλοντος ουδέ του τρέχοντος αλλά του ελεούντος Θεού» (Ρωμαίους Θ.16) και διερωτάται στο χρονικό του αν η κατάληψη των Σερρών και του Μελενίκου ήταν από τον Βατάτζη ή από το Θεό.

Πολλά πράγματα δεν εξαρτώνται από αυτούς που τα επιδιώκουν παντοιοτρόπως και θέλουν να τα αποκτήσουν, αλλά από τον ελεούντα Θεό. Μερικοί χωρίς το Θεό αγωνίζονται πάρα πολύ και καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες, αλλά δεν κατορθώνουν τίποτε. Αντίθετα, μερικοί χωρίς προετοιμασίες και χωρίς μελέτη με τη βοήθεια του Θεού κατορθώνουν μεγάλα έργα. Ο Βατάτζης με τη βοήθεια του Θεού, χωρίς να χυθεί αίμα, χωρίς να περάσει ξίφος μέσα από ανθρώπινο σώμα για να σκοτωθεί άνθρωπος σε μάχη, κατόρθωσε να κυριεύσει μεγάλες εκτάσεις. Στα στρατιωτικά θέματα δεν πρέπει αποκλειστικά να κατηγορούμε ή να επαινούμε τον ιθύνοντα στρατηγό, διότι δεν εξαρτώνται όλα από αυτόν αλλά από τις εκάστοτε συνθήκες και περιστάσεις, γράφει ο Ακροπολίτης⁶⁴.

---

⁶⁴ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 44, σ. 249-259.

6.3. Απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

Μετά από αυτά προέλασε ο Βατάτζης στα βορειοδυτικά μέρη και κατέλαβε το Στυπείον, τα Σκόπια και μετά το Μοναστήρι. Γύρισε στο Μελένικο και πληροφορήθηκε ότι στη Θεσσαλονίκη οργανωνόταν συνωμοσία για την ανατροπή του ηγεμόνα, του δεσπότη Δημητρίου της Θεσσαλονίκης. Το Νοέμβριο του 1243 μ.Χ. πλησίασε στη Θεσσαλονίκη και ζήτησε, σύμφωνα με τα έθιμα της εποχής, να βγει ο Δημήτριος ως υποτελής έξω από την πόλη για να τον προϋπαντήσει. Ο Δημήτριος φοβήθηκε και δεν βγήκε έξω από την πόλη. Ο Βατάτζης πλησίασε τα τείχη της Θεσσαλονίκης και ζήτησε να ανεφοδιάσουν το στρατό με τρόφιμα, αλλά και πάλι αγνοήθηκε. Ενώ βρισκόταν σε μια αψιμαχία έξω από τα τείχη ακούστηκε μια φωνή ότι μια παραθαλάσσια πύλη ήταν ανοιχτή. Από την πύλη αυτή εισόρμησε ο στρατός του Βατάτζη μέσα στη Θεσσαλονίκη και την κατέλαβε. Έτσι, στα τέλη Νοεμβρίου του 1246 μ.Χ. καταλύθηκε το Δεσποτάτο της Θεσσαλονίκης και ολόκληρη η Μακεδονία αποτέλεσε εφεξής μέρος των κτήσεων της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας.

Ο Βατάτζης διόρισε ως διοικητή και αρχιστράτηγο της Θεσσαλονίκης, της Βέροιας και των δυτικών επαρχιών το μέγα δομέστικο Ανδρόνικο Παλαιολόγο. Στην περιοχή των Σερρών και του Μελενίκου διόρισε τον υιό του Ανδρονίκου, Μιχαήλ Παλαιολόγο, ο οποίος αργότερα κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη και έγινε αυτοκράτορας του Βυζαντίου ως Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος. Έγινε ιδρυτής της δυναστείας των Παλαιολόγων⁶⁵. Το ότι άφηναν μεγάλους, διακεκριμένους στρατηγούς στις Σέρρες οι βυζαντινοί αυτοκράτορες φανερώνει τη μεγάλη στρατηγική σημασία που είχε και έχει πάντοτε η περιοχή των Σερρών. Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος παρέμεινε ως στρατηγός στις Σέρρες από το 1246 μέχρι το 1252 μ.Χ.⁶⁶

Την άνοιξη του ίδιου έτους ο Βατάτζης συνοδευόμενος από ισχυρό στρατό και έμπειρους στρατηγούς και συμβούλους εκστράτευσε εναντίον του Μιχαήλ Β΄ Δούκα του Δεσποτάτου της Ηπείρου. Πέρασε από τις Σέρρες και πήρε μαζί του το στρατηγό Μιχαήλ Παλαιολόγο. Ο δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ παρακινήθηκε από τον τυφλό θείο του Θεόδωρο Δούκα να επιτεθεί εναντίον της Θεσσαλονίκης για να την καταλάβει, αλλά ο Βατάτζης, όπως προαναφέρθηκε, ήρθε από τη Νίκαια με πολύ στρατό και αφού κατέλαβε την Έδεσσα προχώρησε στη λίμνη του Οστρούβου, όπου στρατοπέδευσε. Λόγω του χειμώνα δυσκολεύτηκε πολύ στον ανεφοδιασμό του στρατού του. Ο Μιχαήλ Β΄ αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει, διότι πολλοί από το στρατόπεδό του λιποτάκτησαν προς το στρατόπεδο του Βατάτζη. Ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης πέθανε στις 30 Οκτωβρίου του 1254 μ.Χ. στο Νυμφαίο. Τον διαδέχτηκε ο γιος του Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης. Αυτός είχε να αντιμετωπίσει τον ενηλικιωθέντα τσάρο της

⁶⁵ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 44, σ 250.

⁶⁶ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 46, σ. 273. Τολουόδη, *Σιντική*, σ. 31.

Βουλγαρίας Μιχαήλ Α΄ Ασάν (1246-1257 μ.Χ.), ο οποίος κατέλαβε αρκετά μέρη της Θράκης και της Μακεδονίας⁶⁷.

Επικεφαλής των βουλγαρικών στρατευμάτων την εποχή εκείνη ήταν ο άλλοτε παρασπονδήσας φρούραρχος των Σερρών Δραγωγτάς, που είχε παραδώσει την πόλη στον Ιωάννη Βατάτζη. Έτρεφε εχθρικές διαθέσεις κατά του κράτους της Νικαίας. Συγκέντρωσε στρατό και πολιόρκησε το Μελένικο για να το καταλάβει. Φρούραρχοι του Μελενίκου ήταν οι πεπειραμένοι Θεόδωρος Νεστόγγος και Ιωάννης Άγγελος. Είχαν τα αναγκαία για την άμυνα της πόλεως, αλλά τα καλοκαίρια είχαν έλλειψη νερού. Αμύνονταν γενναία με βέλη, με πέτρες και με όλα τα άλλα όπλα. Όταν έμαθε ο Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης τα γεγονότα του Μελενίκου εκστράτευσε αμέσως και σε δώδεκα ημέρες έφτασε στις Σέρρες. Διάνυσε σε λίγο χρόνο μεγάλη απόσταση φέροντας μαζί καλώς εξοπλισμένο στράτευμα με πολλούς ίππους, μεταγωγικά και αποσκευές. Διανυκτέρευσε στις Σέρρες. Το πρωί, ακολουθώντας την κοίτη του ποταμού Στρυμόνα, προχώρησε στα στενά του Ρούπελ με στρατιά ιππικού και πεζών. Την εμπροσθοφυλακή αποτελούσαν πεζοί και τοξοφόροι. Οι Βούλγαροι κατασκεύασαν στα στενά του Κλειδίου τείχος με πύλες, ασφαλισμένες με μοχλούς και κλειδαριές. Ήταν δύσκολο να προχωρήσει ο Λάσκαρης. Εφάρμοσε και πάλι το στρατήγημα του Νικηφόρου Ξιφία της εποχής του Βασιλείου Β΄. Απέκοψε ένα μέρος του πεζικού και το έστειλε να βαδίσει από το όρος Βαλαθίστα για να βρεθούν πιο ψηλά από το στρατόπεδο των Βουλγάρων. Όταν οι Βούλγαροι είδαν ότι βάλλονταν με βέλη εκ των όπισθεν από ψηλά πανικοβλήθηκαν. Όσοι γλίτωσαν από τα σπαθιά κατέφυγαν μέσα στο σκοτάδι της νύχτας σε δύσβατη τοποθεσία. Πολλοί έπεσαν στους γκρεμούς και άλλοι καταπατήθηκαν από το ιππικό. Ο αρχηγός τους Δραγωγτάς τσαλαπατήθηκε από το ιππικό και σε τρεις μέρες πέθανε⁶⁸. Την ίδια νύχτα ο Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης εισήλθε στο Μελένικο. Τον δέχθηκαν με επευφημίες, ονομάζοντάς τον ταχύ αετό. Στη συνέχεια κατέβηκε στη Θεσσαλονίκη και πήγε στα Βοδενά και στα Βελεσά.

Ο Θεόδωρος Λάσκαρης διεξήγαγε και κατά του Δεσποτάτου της Ηπείρου μακρούς πολέμους, διότι ο Μιχαήλ της Ηπείρου επέμενε πεισματικά να ανακαταλάβει το βασίλειο της Θεσσαλονίκης. Πεδίο της επιχείρησης υπήρξε η δυτική Μακεδονία και η Ήπειρος. Την άνοιξη του 1255 μ.Χ. υποχρέωσε τον Μιχαήλ να του επιστρέψει τα κατακτηθέντα εδάφη για να υπογράψει συνθήκη. Μετά από αυτή τη συνθήκη ο Μιχαήλ της Ηπείρου έδειξε φιλικές διαθέσεις προς τον αυτοκράτορα της Νίκαιας και πάντρεψαν τον γιο του Νικηφόρο με την εγγονή του Βατάτζη. Οι γάμοι μεταξύ των βασιλικών οικογενειών γίνονταν για διπλωματικούς λόγους, για να σταθεροποιηθεί η ειρήνη μεταξύ τους. Διατηρήθηκε το Δεσποτάτο της Ηπείρου για πολλές δεκαετίες ακόμη.

⁶⁷ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 44, σ. 271.

⁶⁸ Τολούδη, *ό.π.*, σ. 34-36.

Γυρίζοντας ο Θεόδωρος Λάσκαρης στις Σέρρες έλαβε επιστολές από τον Γεώργιο Μουζάλωνα, οι οποίες τον πληροφορούσαν για τα σοβαρά προβλήματα που δημιουργούσαν οι μουσουλμάνοι στην Ανατολή⁶⁹.

6.4. Η απελευθέρωση της Κωνσταντινουπόλεως από την κατοχή των Φράγκων

Ο Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης πέθανε τον Αύγουστο του 1258 μ.Χ. Άφησε στο θρόνο τον ανήλικο οκταετή γιο του, Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη υπό την κηδεμονία του πατριάρχη με αντιβασιλέα τον Γεώργιο Μουζάλωνα. Δολοφονήθηκε όμως ο αντιβασιλέας και τον διαδέχτηκε με τον τίτλο του δεσπότη ο Μιχαήλ Παλαιολόγος.

Το θάνατο του Θεοδώρου Λάσκαρη ο Μιχαήλ Β΄ της Ηπείρου τον θεώρησε ως ευκαιρία, ότι μπορούσε να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη από τους Φράγκους. Αναζωπύρωσε τον πόλεμο και έκανε αποφασιστικό αγώνα έναντι της Νίκαιας συνεργαζόμενος με το βασιλιά της Σικελίας Μανφρέδο και τον πρίγκιπα της Αχαΐας Γουλιέλμο Β΄ Βιλλεαρδουίνο. Η κατάσταση έγινε κρίσιμη για τη Νίκαια. Ο στρατός, η σύγκλητος και ο κλήρος, εκτός του πατριάρχη Αρσενίου και μιας μικρής μερίδας λαού, ζήτησαν να στεφθεί συγχρόνως αυτοκράτορας και ο Μιχαήλ Παλαιολόγος, υπό τον όρο να ορκιστεί ότι θα προστάτευε τη ζωή του παιδιού, συμβασιλέα Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, και θα παρέδιδε την εξουσία σε αυτόν μόλις θα ενηλικιωνόταν χωρίς να έχει την αξίωση να μεταβιβάσει το βασιλικό αξίωμα στους απογόνους του.

Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος δεν τήρησε το λόγο και τον όρκο του, αφού τύφλωσε αργότερα τον οκταετή Ιωάννη και τον εξόρισε. Ανέλαβε μόνος του την εξουσία⁷⁰. Στην αρχή ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος φρόντιζε με διπλωματικό τρόπο να εξομαλύνει την κρίσιμη κατάσταση με το Δεσποτάτο της Ηπείρου, αλλά επειδή ο Μιχαήλ Δούκας και οι σύμμαχοί του αρνήθηκαν, αποφάσισε να ξεκαθαρίσει την υπόθεση με σκληρούς πολέμους. Έστειλε τον αδελφό του σεβαστοκράτορα Ιωάννη Παλαιολόγο και τον δομέστικο Αλέξιο Στρατηγόπουλο με ενισχύσεις από Σέρβους, Βουλγάρους, Ούγγρους, Τούρκους και Κουμάνους υπείς και τοξότες για μια μεγάλη επίθεση κατά του Μιχαήλ Β΄ του Δεσποτάτου της Ηπείρου και των συμμάχων του.

Οι συμμαχικοί στρατοί, του δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Δούκα, του βασιλιά της Σικελίας Μανφρέδου και του πρίγκιπα της Αχαΐας Γουλιέλμου Β΄ Βιλλεαρδουίνου νικήθηκαν στη μάχη της Πελαγονίας, επειδή δεν είχαν ενιαία διοίκηση, αλλά αργότερα στο Τρίκορφο, νότια από το Λιδωρίκι, νίκησαν τα στρατεύματα της Νίκαιας και τα ανάγκασαν να υπογράψουν συνθήκη.

Η κατάσταση στη Θεσσαλονίκη και σε όλη τη Μακεδονία κατέστη ανασφα-

⁶⁹ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 49-50, σ. 283 κ.εξ.

⁷⁰ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 77-80, σ. 172-174.

λής. Οι Φράγκοι στην Κωνσταντινούπολη βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση. Όταν πληροφορήθηκαν την αναρρίχηση του Μιχαήλ Παλαιολόγου στο θρόνο της Νίκαιας φαντάστηκαν ότι ήταν εύκολο να επανακτήσουν πολλές περιοχές που είχαν χάσει και έτσι έστειλαν μια απλή πρεσβεία στη Νίκαια.

Την αιτία και τα παιδαριώδη αιτήματα της πρεσβείας αυτής προς τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο τα αναφέρει ο ιστορικός της εποχής εκείνης μέγας λογοθέτης Γεώργιος Ακροπολίτης στα χρονικά του ως εξής: «Κατά πρώτον εξήτησαν από τον Μιχαήλ να τους παραχωρήσει την περιοχή μεταξύ Θεσσαλονίκης και Κωνσταντινουπόλεως. Ειρωνευόμενος τους αποκρίθηκε ο αυτοκράτορας: 'Η Θεσσαλονίκη είναι η δευτέρα μου πατρίδα, διότι σ' αυτήν ηγεμόνευσε ο πατέρας μου ως διοικητής και αφού απέθανε ετάφη σ' αυτήν. Πώς είναι δυνατόν να στερηθώ μιας τέτοιας πόλεως;'. Χωρίς να αντιληφθούν την ειρωνική απάντηση του αυτοκράτορα ζήτησαν να τους παραχωρήσει τουλάχιστον την περιοχή από τις Σέρρες ως την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας αστειευόμενος και πάλι τους απάντησε: 'Ούτε αυτό το αίτημά σας δεν είναι σωστό και αρμόζον, διότι για πρώτη φορά στρατήγησα στις Σέρρες και αγαπώ τον τόπον των Σερρών πάρα πολύ. Είναι σε μένα ένα γνωστό και συνηθισμένο έδαφος. Δεν είναι σωστό να αφήσω την προσφιλή σε μένα πόλη των Σερρών'»⁷¹.

Ο αυτοκράτορας θυμόταν με συγκίνηση τα έξι χρόνια της στρατηγίας του (1246-1252 μ.Χ.) στις Σέρρες και γι' αυτό αρνήθηκε να αποχωριστεί την πόλη. Το ίδιο απάντησε και για την περιοχή της Θράκης όπου είχε αναμνήσεις κυνηγιών. Κατέληξε προτείνοντάς τους να του παραδώσουν τα μισά εισοδήματα του τελωνείου της Κωνσταντινουπόλεως και τις μισές προσόδους του νομισματοκοπείου, διότι αλλιώς θα τους πολεμούσε.

Στόχος του ήταν να καταλάβει το γρηγορότερο την Κωνσταντινούπολη. Ήταν πολύ δύσκολο. Ζήτησε τη βοήθεια των Γενουατών για την κατάληψή της και έκανε το λάθος να τους παραχωρήσει το μονοπώλιο του εμπορίου της Ανατολής, χωρίς να χρειασθεί η βοήθεια τους. Τον Ιούλιο του 1261 μ.Χ. έστειλε το στρατηγό Αλέξιο Στρατηγόπουλο στη Θράκη με 800 Βιθυνούς τοξότες αφενός μεν για να προστατεύσει την Κωνσταντινούπολη από τυχόν επίθεση του Δεσποτάτου της Ηπείρου ή των Βουλγάρων και αφετέρου να εκφοβίσει τους Φράγκους που κατείχαν την πόλη.

Όταν ο Στρατηγόπουλος έφτασε με το στρατό της Νίκαιας στη Σηλυμβρία για να κατοπτεύσει την πόλη, τον πλησίασαν κάτοικοι από τα προάστια της Κωνσταντινουπόλεως και τον πληροφόρησαν αφενός ότι ο στρατός των Φράγκων απουσίαζε από την πόλη στο Δαφνούσιο και αφετέρου ότι υπήρχε κάποια κρυφή υπόγεια δίοδος προς την Πόλη, από την οποία είχαν δει να βγαίνει κάποιος κάτοικος της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ όλες οι πύλες ήταν κλειστές. Παρότι του είχε δοθεί ρητή διαταγή να μην προβεί σε καμιά ενέρ-

⁷¹ Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 46, σ. 90.

γεια εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως, ο Στρατηγόπουλος επωφελήθηκε της ευκαιρίας και εισήγαγε από την υπόγεια εκείνη είσοδο 50 άνδρες μέσα στην πόλη. Οι άνδρες αυτοί κατέλαβαν όλες τις πύλες και τις άνοιξαν. Έτσι μπόρεσαν όλοι οι στρατιώτες του Στρατηγόπουλου στην Πόλη βοηθούμενοι από τους εκεί Έλληνες.

Όταν ο στρατός των Φράγκων έμαθε την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως ήταν πλέον πολύ αργά. Χωρίς να επέμβει απέπλευσε για πάντα από την Κωνσταντινούπολη.

Η ανέλπιστη αυτή επιτυχία αξίωσε τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο να εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη και να στεφθεί στο ναό της Αγίας Σοφίας αυτοκράτορας του Βυζαντίου.

Ο δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ Δούκας, αντί να χαρεί για την απελευθέρωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους, λυπήθηκε αισθανόμενος ζήλεια, οργή και μίσος που έχασε το θρόνο και συνέχισε τον πόλεμο εναντίον του Μιχαήλ Παλαιολόγου μέχρι το θάνατό του, το 1267 μ.Χ. Μετά το θάνατό του μοιράστηκε το Δεσποτάτο της Ηπείρου στους δύο υιούς του και εξασθένησε.

Η ανασυσταθείσα Βυζαντινή Αυτοκρατορία, με πρωτεύουσα και πάλι την Κωνσταντινούπολη, αποκατέστησε τη θεματική διοίκηση της Μακεδονίας και την αναδιοργάνωσε όπως πρώτα με τον ίδιο τρόπο. Χώρισε το θέμα Βολερού και Μοσυνοπόλεως, Σερρών και Στρυμόνος. Διασώθηκε από τον Ιωάννη Πανάρετο ένα απόσπασμα του έτους 1297 μ.Χ. στο μοναστήρι του Βατοπεδίου που γράφει ότι «Θείω και βασιλικώ προσκυνητώ ορισμώ την απογραφικήν εξίσωσιν και αποκατάστασιν του θέματος Βολερού και Μοσυνοπόλεως, Σερρών και Στρυμόνος ποιούμενοι». Οι Σέρρες έγιναν λοιπόν και πάλι έδρα στρατηγού διοικητού θέματος. Το θέμα των Σερρών είχε 18 καπετανίκια.

7. Η επιδρομή των Καταλών στις Σέρρες

Ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος πέθανε το 1282 μ.Χ. Τον διαδέχθηκε στο θρόνο ο γιος του Ανδρόνικος Β΄, ο οποίος ασχολήθηκε με τα γράμματα, αλλά διέπραξε σφάλματα αφενός γιατί διέλυσε τη ναυτική δύναμη του βυζαντινού κράτους και αφετέρου γιατί πήρε ως μισθοφόρους Καταλανούς από την Ισπανία.

Οι μισθοφόροι Καταλανοί είχαν συγκροτήσει Καταλανική Εταιρεία και υπηρετούσαν σε διάφορους βασιλείς και ηγεμόνες της Δύσης. Όταν ειρήνευσε η κατάσταση στην Ισπανία προσφέρθηκαν να υπηρετήσουν στο Βυζάντιο για να καταδιώξουν από τη Μ. Ασία τους Οσμανλήδες Τούρκους της Βιθυνίας. Το Δεκέμβριο του 1303 μ.Χ. έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη 6.500 άνδρες Καταλανοί με αρχηγό τον Ρογήρο ντε Φλορ. Στις αρχές του 1304 μ.Χ. έλαβαν προκαταβολή μισθού για 4 μήνες και εξεδίωξαν τους Τούρκους από τη Μ. Ασία. Με πρόσχημα την καθυστέρηση των μισθών τους, άρχισαν να λεηλα-

τούν και να σφάζουν αδιακρίτως Βυζαντινούς και Τούρκους της Μ. Ασίας. Με τη βία τους εξανάγκασαν να αποβιβασθούν στη χερσόνησο της Καλλιπόλεως και να περάσουν εκεί το χειμώνα του έτους 1304-1305 μ.Χ.

Ο αρχηγός των Καταλανών Ρογήρος ντε Φλορ πήγε στην Αδριανούπολη με 300 υπεείς να επισκεφθεί το συναυτοκράτορα Μιχαήλ Θ', αλλά δολοφονήθηκε εκεί από τον ηγεμόνα Γεώργιο, επειδή του σκότωσε το παιδί. Οι Καταλανοί έγιναν θηρία ανήμερα και λεηλάτησαν την Καλλίπολη. Κατέσφαξαν πολλούς εκ των κατοίκων αυτής. Ενισχύθηκαν από νέους τυχοδιώκτες Καταλανούς από την Ισπανία και από άτακτους Τούρκους. Επί δύο χρόνια λεηλατούσαν και κατέσφαζαν τους κατοίκους ολόκληρης της Θράκης. Την ερήμωσαν παντελώς.

Το φθινόπωρο του 1307 μ.Χ. εγκαταστάθηκαν στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής και συνέχισαν το ληστρικό τους επάγγελμα στα μοναστήρια του Αγίου Όρους και σε ολόκληρη τη Μακεδονία. Στο Άγιο Όρος υπήρχαν τότε 180 μοναστήρια και άφησαν μόνον 25. Επέζησαν μέχρι σήμερα μόνον τα 20.

Το Μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου του Μενοικέως και οι Σέρρες υπέστησαν επίσης καταστροφική επιδρομή των Καταλανών. Πληροφορούμεθα από τον Β' αρχαίο Κώδικα της ως άνω Μονής του Τιμίου Προδρόμου ότι οι Καταλανοί εισέβαλαν στις Σέρρες και πήραν την εξουσία στα χέρια τους. Διέπραξαν πολλές λεηλασίες στην πόλη και στα περίχωρα. Εξαναγκάστηκαν πολλοί εκ των κατοίκων των Σερρών να φύγουν από την πόλη για να σώσουν τη ζωή τους. Ο εναπομείναντες στις Σέρρες κατέλαβαν τα κτήματα των φυγάδων και τα σφετερίστηκαν. Επήλθε τόσο μεγάλη ανωμαλία στην πόλη και στο κτηματολόγιο της πόλεως, που αμφισβητούνταν οι κυριότητες των κτημάτων⁷². Το ίδιο συνέβη και στα κτήματα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Αρπάγησαν όλα τα κτήματα της Ιεράς Μονής και δεν μπορούσε αυτή να συντηρήσει τους μοναχούς της. Οι μοναχοί εγκατέλειψαν τη μονή και την άφησαν έρημη επί τρία χρόνια. Ο κήτωρ της μονής Ιωακείμ ζήτησε το 1309 μ.Χ. από τον βυζαντινό αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' τον Πρεσβύτερο χρυσόβουλο έγγραφο με το οποίο εξασφαλιζόταν η ιδιοκτησία της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Αναφέρεται στον Β' αρχαίο Κώδικα (φύλλα 2-8) της Μονής του Τιμίου Προδρόμου ότι οι Καταλανοί ίδρυσαν τυραννίδα στις Σέρρες και επέφεραν μεγάλη σύγχυση και ανωμαλία.

Οι Καταλανοί ήταν τυχοδιώκτες, δεν πολεμούσαν για ιδανικά, αλλά μόνο για το κέρδος και τη λεηλασία. Δεν πολεμούσαν εναντίον οργανωμένου στρατού, αλλά σαν ληστές που έσφαζαν αμάχους πληθυσμούς και πλιατσικολογούσαν τις περιουσίες τους. Όλα τα γύρω της πόλεως μέρη, μέχρι και τα πιο ορεινά, έγιναν ληστρικά ορμητήριά τους.

Όταν καταπραϋνθήκε το θράσος των Καταλανών στην περιοχή των Σερρών και επανήλθαν τα πράγματα στην ομαλή ειρηνική κατάσταση, όσοι από τους

---

⁷² Στράτη, *Ιστορία των Σερρών*, σ. 54-57.

κυρίους των κτημάτων περισώθηκαν, ερευνούσαν να τα ανεύρουν. Τα ίδια έπαθε και το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου, του οποίου τα κτήματα έμειναν έρημα. Αποκαταστάθηκε η διοίκηση της μονής με ηγούμενο το μοναχό Αντώνιο Μοσχόπουλο, που φρόντισε να ανοικοδομηθούν οι κατεστραμμένοι από τους Καταλανούς νερόμυλοι. Ο ένας στις Σέρρες ανοικοδομήθηκε από τον Γεώργιο Σινιάνο. Εξεδόθη δικαστικό συμφωνητικό έγγραφο να επικαρπώνεται ο Σινιάνος τα έσοδα αυτού εφ' όρου ζωής⁷³.

Την ίδια εποχή οι Καταλανοί τόλμησαν να προσβάλουν και τη Θεσσαλονίκη. Ζητούσαν να τους παραδοθεί αυτή, απειλώντας ότι αλλιώς θα την καταλάμβαναν βιαίως και θα έσφαζαν τους πάντες. Η κατάσταση ήταν κρίσιμη. Η Κωνσταντινούπολη έστειλε στρατό, στόλο και τρόφιμα με το στρατηγό Χανδρηνό. Ο βυζαντινός στρατός νίκησε τους Καταλανούς και τους ανάγκασε να κλειστούν και πάλι στη χερσόνησο της Κασσάνδρας. Καταδιώχθηκαν από τους Βυζαντινούς και κατέφυγαν στη νότιο Ελλάδα. Εκεί ίδρυσαν για 80 χρόνια το βασίλειο των Καταλανών της Αθήνας.

8. Οι εμφύλιοι πόλεμοι στο Βυζάντιο

8.1. Τα αίτια του δυναστικού εμφυλίου πολέμου

Ο Ανδρόνικος Β' ζημιώθηκε πολύ από τους μισθοφόρους Καταλανούς επί πέντε και πλέον χρόνια, από το 1303 έως το 1308 μ.Χ., ενώ δημιουργήθηκε και οξύς κίνδυνος να καταλάβουν αυτοί και τη Θεσσαλονίκη. Την εποχή που πολιορκούσαν οι Καταλανοί τη Θεσσαλονίκη, βρίσκονταν εκεί δύο αυτοκράτειρες, η σύζυγός του Γιολάνδα Ειρήνη, που είχε κληρονομήσει ως απόγονος του Βονιφάτιου Μομφερατικού τον τίτλο του βασιλέως της Θεσσαλονίκης, και η Μαρία Ρίτα, η σύζυγος του συναυτοκράτορα Μιχαήλ Θ'. Η Μαρία Ρίτα πέθανε στη Θεσσαλονίκη από καρδιακή κρίση.

Ο Ανδρόνικος Β' είχε έξι παιδιά. Τα δύο ήταν από την πρώτη γυναίκα του Άννα, κόρη του βασιλιά της Ουγγαρίας. Μετά το θάνατο της Άννας παντρεύτηκε την Ιταλίδα Γιολάνδα Ειρήνη και απέκτησε τρεις γιους, τον Ιωάννη, τον Θεόδωρο και τον Δημήτριο, και μια θυγατέρα, τη Σιμόνα.

Η Γιολάνδα ζήτησε από τον Ανδρόνικο να χωρίσει το κράτος σε τέσσερα φέουδα και να τα μοιράσει στα παιδιά της. Επειδή της το αρνήθηκε ο Ανδρόνικος, τον χώρισε και εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη. Τα παιδιά αποξενώθηκαν από τον πατέρα τους.

Ο Ανδρόνικος Β' έστρεψε την προσοχή του στον μεγάλο υιό του, το συναυτοκράτορα Μιχαήλ Θ' και στον εγγονό του, τον Ανδρόνικο Γ'. Αποκλήρωσε όμως τον εγγονό του επειδή έδειξε και συνέχιζε να δείχνει κακή διαγωγή. Τούτο έγινε αφορμή κηρύξεως εμφυλίου πολέμου μεταξύ παππού και εγγονού σε τρεις φάσεις.

⁷³ Χριστοφόρου, *Προσκυνητάριον*, σ. 28-29.

Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος (1282-1328). Μικρογραφία από τη Χρονογραφία του Γ. Παχυμέρη (Μόναχο, Βαυαρική Κρατική Βιβλιοθήκη)

Στην πρώτη φάση, κατέληξαν σε συμφωνία να τον διαδεχθεί ο εγγονός του στο θρόνο χωρίς πολεμικές επιχειρήσεις. Ανέλαβε τη διοίκηση της Ανατολικής Θράκης από τη Σηλυμβρία μέχρι τη Χριστούπολη με πρωτεύουσα την Αδρια-

νούπολη. Το υπόλοιπο κράτος το διοικούσε ο παππούς Ανδρόνικος Β΄.

Δεν άργησαν όμως να συγκρουστούν και πάλι. Ο παππούς φοβούμενος μήπως η μητέρα του Ανδρονίκου Γ΄, Μαρία Ρίτα, διεγείρει το λαό υπέρ του υιού της, έδωσε εντολή να τη φέρουν στην Κωνσταντινούπολη με τη βία από την Ιερά Μονή της Αγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης όπου μόναζε. Αυτή αντέδρασε και κατέφυγε στο ναό της Αχειροποιήτου. Την έβγαλαν με τη βία και προκλήθηκε μεγάλος αναβρασμός και αναστάτωση στο λαό της Θεσσαλονίκης. Οι απερίσκεπτες ενέργειες του Ανδρονίκου Β΄ προκάλεσαν νέο εμφύλιο πόλεμο. Ήρθαν σε νέα συμφωνία συνεργασίας, έως ότου στην τρίτη φάση του εμφυλίου πολέμου ανέμειξαν και τους Σέρβους στα εσωτερικά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Οι Σέρβοι αναμείχθηκαν στα εσωτερικά του Βυζαντίου υπό τις εξής συνθήκες: Στη Θεσσαλονίκη διοικητής ήταν ο ανιψιός του γηραιού Ανδρονίκου Β΄ Ιωάννης Παλαιολόγος. Ήθελε να αποσπασθεί από την κυβέρνηση της Κωνσταντινουπόλεως και να γίνει ανεξάρτητος. Ζήτησε τη βοήθεια του κράλη της Σερβίας Στεφάνου. Ο Ιωάννης Παλαιολόγος ξεκίνησε με τη βοήθεια των Σέρβων από τα Σκόπια, εισέβαλε στο Βυζάντιο και διά μέσου της περιοχής Στρωμνίτης, Μελενίκου και των στενών της Κούλας έφτασε στις Σέρρες λεηλατώντας την περιοχή. Ο Ανδρόνικος Β΄ του χορήγησε τον τίτλο του καίσαρα, με το δικαίωμα της διαδοχής του θρόνου, για να ματαιώσει τα σχέδιά του. Με το θάνατο του Ιωάννη Παλαιολόγου το 1327 μ.Χ. διακόπηκε το κίνημά του.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ συμμάχησε με τους Βουλγάρους εναντίον του παππού του και ο παππούς του συμμάχησε με τους Σέρβους εναντίον του εγγονού του. Επωφελήθηκαν οι γείτονες λαοί Βούλγαροι, Σέρβοι και Τούρκοι της καταστάσεως και υπέσκαψαν τα θεμέλια της αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου οι Τούρκοι κατέλαβαν την Προύσα. Ο εγγονός ήθελε να εκτοπίσει τον παππού από το θρόνο. Οι συμφορές και οι καταστροφές στο βυζαντινό κράτος ήταν αναρίθμητες και ανεπανόρθωτες. Ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των Ανδρονίκων επέφερε αμετάκλητα την απώλεια της ανεξαρτησίας του Βυζαντίου.

8.2. Οι σύμβουλοι του Ανδρονίκου Β΄

Σύμβουλος του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄ του Πρεσβύτερου ήταν ο μέγας λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης. Οι γιοι του Μετοχίτη ήταν διοικητές, ο Άγγελος στη Στρώμνιτσα και ο Μιχαήλ στο Μελένικο. Το 1304 μ.Χ. ζήτησε ο αυτοκράτορας την κόρη του Μετοχίτη Ειρήνη σε γάμο για τον υιό του Ιωάννη Παλαιολόγο και συμπεθέρισαν. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ κάλεσε ένα βράδυ εκτάκτως τον Θεόδωρο Μετοχίτη και του ανέφερε ότι άκουσε στα ανάκτορα χρεμετισμούς αλόγων. Του ζήτησε να του ερμηνεύσει αυτό το άκουσμα. Ο Μετοχίτης του είπε ότι τούτο σημαίνει βασιλική εκστρατεία των Βυζαντινών με μεγάλα τρόπαια κατά των Αγαρηνών της Ασίας και τον συνεχάρη. Ο

αυτοκράτορας δεν πείστηκε. Είχε την προκατάληψη ότι το φανταστικό άκουσμα του χρεμετισματος αλόγου σήμαινε κάτι κακό, διότι και ο αυτοκράτορας Αλέξιος Γ΄ Άγγελος άκουσε παρόμοιο χρεμετισμό αλόγων το 1204 μ.Χ. πριν την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους.

Ο παππούς Ανδρόνικος Β΄ είχε το προαίσθημα ότι θα τους συμβεί κάποιο κακό. Όταν ξανάκουσε παρόμοιους θορύβους ποδοβολητών και χρεμετισμάτων αλόγων τη νύχτα της εκτοπίσεώς του από το θρόνο, ξανακάλεσε τον Μετοχίτη και του ζήτησε εξηγήσεις για τους χρεμετισμούς. Ο Μετοχίτης αδιαφόρησε για τις πληροφορίες που είχαν κατά τη νύχτα εκείνη περί της συγκεντρώσεως στρατού και ιππικού έξω από την Κωνσταντινούπολη από τον εγγονό Ανδρόνικο Γ΄ και καθυσύχασε τον αυτοκράτορα δύο φορές ότι οι χρεμετισμοί δεν σήμαιναν τίποτε. Για τη συμπεριφορά του αυτή εξορίστηκε στο Διδυμότειχο και συλήθηκε η κατοικία του. Ο Μετοχίτης είχε πολλά κτήματα και στην περιοχή των Σερρών⁷⁴. Το χωριό Μετόχι ονομάστηκε έτσι από τα πολλά κτήματα του Μετοχίτη.

Γνωστός στους Σερραίους ήταν και ο πολιτικός φιλόσοφος και συγγραφέας Νικηφόρος Χούμνος, στρατοπεδάρχης και νομάρχης της Θεσσαλονίκης. Είχε μεγάλη επιρροή στον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ ως σύμβουλος. Ο Ανδρόνικος Β΄ δώρισε με χρυσόβουλο στην εξαδέλφη του Ειρήνη Χούμναινα, κόρη του Νικηφόρου Χούμνου, το μισό κτήμα μιας μεγάλης έπαυλης στο χωριό Θολός. Το υπόλοιπο μισό κτήμα το δώρισε στο Μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου. Η Ειρήνη Χούμναινα το 1306 μ.Χ. δώρισε το ναό της έπαυλης Θολού με 25 στρέμματα αγρού στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου. Τα υπόλοιπα 846 στρέμματα του επαύλεως Θολού τα πούλησε κι αυτά στο μοναστήρι αργότερα.

Στις πρώτες δεκαετίες της ιδρύσεως της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ εξέδωσε τρία χρυσόβουλα και επτά προστάγματα και ο εγγονός Ανδρόνικος Γ΄ τέσσερα χρυσόβουλα και δύο προστάγματα για τα κτήματα τη μονής⁷⁵.

8.3. Οχύρωση της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της

Οι αυτοκράτορες Παλαιολόγοι, ο Ανδρόνικος ο πρεσβύτερος και ο εγγονός, επέδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τις Σέρρες από το 1282 μ.Χ. και εξής. Ο εγγονός Ανδρόνικος Γ΄ στο πρόγραμμα ενίσχυσης της άμυνας του κράτους έκτισε και συντήρησε πολλά φρούρια στην ξηρά. Είχε πείρα της στρατηγικής σημασίας της περιοχής των Σερρών και φρόντισε ιδιαίτερα να επισκευαστούν τα τείχη της πόλεως και της περιφέρειάς. Το 1341 μ.Χ. ξαναέκτισε πάνω στα παλαιά θεμέλια τον μέχρι σήμερα σωζόμενο κοντά στο τουριστικό περίπτερο

⁷⁴ Χριστοφόρου, ό.π., σ. 30.

⁷⁵ Χριστοφόρου, ό.π., σ. 24-33.

της Ακρόπολης πύργο του Ορέστη. Μερικοί αρχαιολόγοι ανέγνωσαν στην επιγραφή που σώζεται με κεραμίδια στον τοίχο του πύργου το όνομα Ανδρόνικος. Στα χρόνια του Ανδρονίκου Γ' οχυρώθηκε και το φρούριο του Σιδηροκάστρου, το οποίο έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην αντίσταση κατά των εισβολών των Σέρβων και των Βουλγάρων.

Ο Ανδρόνικος οχύρωσε επίσης το 1341 μ.Χ. την Αμφίπολη και εγκατέστησε σε αυτή αποίκους από τις γύρω πόλεις. Σώζονται βορειοδυτικά στους πρόποδες του λόφου της Αμφιπόλεως δύο βυζαντινοί πύργοι της εποχής της Παλαιολόγων.

Στα χρόνια των εμφυλίων πολέμων των Ανδρονίκων Β' και Γ' Παλαιολόγων και του Καντακουζηνού, οι Σέρρες υπήρξαν το κέντρο του ενδιαφέροντος και το μήλον της έριδος όλων των παρατάξεων. Κατ' επανάληψη η πόλη πολιορκήθηκε, μέχρι που την κατέλαβαν οι Σέρβοι το 1345 μ.Χ.⁷⁶

8.4. Οι Σέρβοι επιδιώκουν να καταλάβουν βυζαντινά εδάφη

Ο Ανδρόνικος Γ' φρόντισε να επανορθώσει τις ζημιές του εμφυλίου πολέμου και να αναδιοργανώσει το κράτος, οχυρώνοντας τις Σέρρες, το Μελένικο, τη Στρώμιτσα και άλλες πόλεις. Έκανε συνθήκη ειρήνης με τους Σέρβους από το 1334 μέχρι το 1341 μ.Χ. Οι Σέρβοι την εποχή εκείνη με πρωτοβουλία των ευγενών ανέτρεψαν τον Στέφανο Ουρέση Γ' κι ανέβασαν στο θρόνο τον υιό του Στέφανο Δουσάν (1331-1355 μ.Χ.). Οι ζουπάνοι και οι βοεβόδες Σέρβοι με τον νέο κράλη ονειρεύτηκαν να καταλάβουν βυζαντινά εδάφη για να αποκτήσουν πλούτη και δόξα. Τους βοήθησε στο σχέδιό τους ο Συργιάννης Παλαιολόγος, συγγενής των Παλαιολόγων από Κουμάννα μητέρα. Συνδύαζε την ελληνική εξυπνάδα και την αστάθεια των Κουμάνων. Δρούσε με το μέρος του γηραιού Ανδρονίκου Β' αλλά και με το μέρος του εγγονού. Στο τέλος τούς πρόδωσε όλους και δραπέτευσε στη Σερβία. Προσφέρθηκε να υπηρετήσει τον Στέφανο Δουσάν εναντίον του Βυζαντίου. Έγινε αρχιστράτηγος των Σέρβων και με τα σερβικά στρατεύματα κατέλαβε το καλοκαίρι του 1334 μ.Χ. την Αχρίδα και τη Στρώμιτσα. Προχώρησε στον Αξιο ποταμό και μετά προς τη Θεσσαλονίκη. Τον δολοφόνησε ο εξάδελφός του Σφραντζής Παλαιολόγος προσποούμενος το φίλο.

Τα βυζαντινά στρατεύματα με επικεφαλής τον Ιωάννη Καντακουζηνό προχωρούσαν κατά των Σέρβων, αλλά καθοδόν στράφηκαν εναντίον των Τούρκων, όταν πληροφορήθηκαν ότι με πλοία λεηλατούσαν τα παράλια της Χαλκιδικής και τους νίκησαν.

⁷⁶ Καντακουζηνός, *Ιστοριών βιβλία Δ'*, 1.38.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ στις 26 Αυγούστου 1334 μπήκε με το στρατό του στη Θεσσαλονίκη και έκανε συνθήκη ειρήνης με τον Δουσάν. Οι Σέρβοι τότε κινδύνευαν από τους Ούγγρους. Διήρκεσε η ειρήνη μέχρι την ημέρα του θανάτου του Ανδρόνικου Γ΄ στις 15 Ιουνίου 1341. Σε ηλικία 44 ετών πέθανε ο Ανδρόνικος Γ΄ και άφησε στο θρόνο το δεκάχρονο υιό του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο με πολλούς μνηστήρες της αντιβασιλείας. Οι σπουδαιότεροι μεταξύ αυτών ήταν: α) ο δομέστικος Ιωάννης Καντακουζηνός, παιδικός φίλος του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄, β) ο μεγάλος δούκας Αλέξιος Απόκαυκος, γ) η μητέρα του ανήλικου αυτοκράτορα Άννα της Σαβοΐας και δ) ο πατριάρχης Ιωάννης Καλέκας. Ο Καντακουζηνός με δικά του έξοδα έκανε πολυτελέστατη κηδεία στο φίλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικο Γ΄, όταν αυτός πέθανε, και με δικό του μισθοφορικό στρατό προσπαθούσε να διώξει τους Τούρκους που λεηλατούσαν τη Θράκη.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος (1328-1341), σε μικρογραφία του 14^{ου} αιώνα (Στουτγκάρδη, Κρατική Βιβλιοθήκη Βυρτεμβέργης)

8.5. Η συμμετοχή του Καντακουζηνού στον εμφύλιο πόλεμο

Η κατάσταση ήταν κρίσιμη, οι Βούλγαροι απειλούσαν με πόλεμο, οι Τούρκοι λεηλατούσαν τη Θράκη και οι Σέρβοι προχωρούσαν προς τη Θεσσαλονίκη. Ο Καντακουζηνός ανέλαβε με μισθοφόρους που πλήρωνε ο ίδιος να σταματήσει τη λεηλασία των Τούρκων στη Θράκη. Το διάστημα της απουσίας του από την Κωνσταντινούπολη, η κλίκα του Απόκαυκου έπεισε την βασίλισσα Άννα να αποκηρύξει τον Καντακουζηνό ως εχθρό του κράτους. Η ίδια κλίκα λεηλάτησε το σπίτι του Καντακουζηνού και έκλεισε την οικογένειά του και όλους τους φίλους του στις φυλακές. Έστειλαν διαταγή στον Καντακουζηνό να παραιτηθεί από το αξίωμά του και να τους παραδώσει το στρατό του.

Ανακήρυξαν τον Απόκαυκο διοικητή του κράτους και ανέβασαν στις μεγαλύτερες θέσεις όλους τους φίλους του. Ο Καντακουζηνός ζήτησε να εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη για να απολογηθεί ενώπιον δικαστηρίου στις κατη-

γορίες που του επέρριψαν, αλλά η βασιλομήτωρ Άννα και οι εχθροί του δεν το δέχθηκαν. Φοβούνταν ότι θα παραγκώνιζε τους ανήλικους νόμιμους διαδόχους του θρόνου, τον Ιωάννη και τον Μανουήλ.

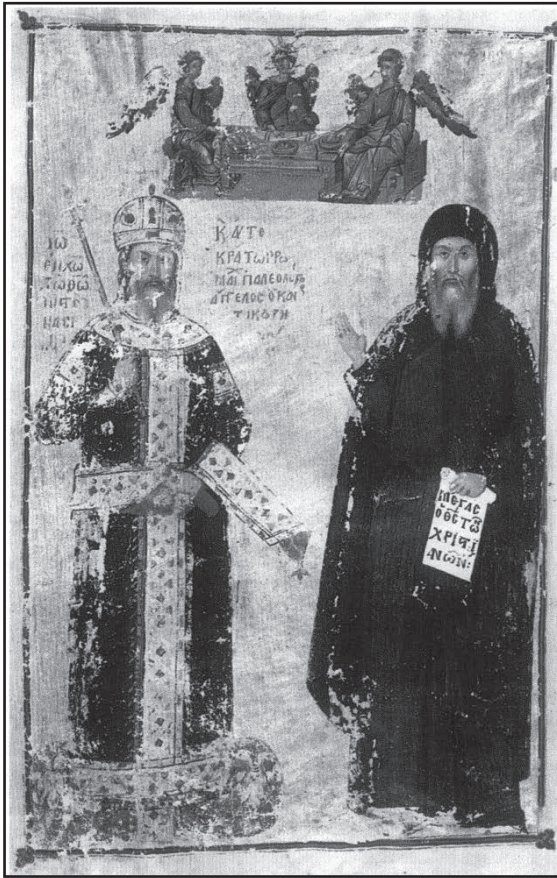
Ενώπιον της μεγάλης αδικίας που υφίστατο και σε αντιπερισπασμό ο Καντακουζηνός ανακήρυξε στο Διδυμότειχο τον εαυτό του αυτοκράτορα και φόρεσε αυτοκρατορικά ενδύματα και κόκκινα πέδιλα στα πόδια. Σεβάστηκε την αυτοκρατορική οικογένεια και διέταξε να μνημονεύεται ως αυτοκράτορας τρίτος στη σειρά μετά από τη βασιλομήτορα Άννα και τον υιό της Ιωάννη.

Μετά από αυτά τα γεγονότα άρχισε ένας νέος 15ετής εμφύλιος πόλεμος για τη διαδοχή του θρόνου μεταξύ Καντακουζηνού και της οικογένειας των Παλαιολόγων. Ο Καντακουζηνός στηρίχθηκε στους ευγενείς της επαρχίας για

να νικήσει τους αντιπάλους του.

Η Μακεδονία, και ιδιαίτερα οι Σέρρες, τάχθηκαν εναντίον του Καντακουζηνού, διότι πολλοί της οικογένειας των Παλαιολόγων διατέλεσαν διοικητές στην πόλη των Σερρών. Διοικητής των Σερρών τότε ήταν μέλος της οικογένειας των Παλαιολόγων, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, ο οποίος διάκειτο φιλικά προς το διοικητή του κράτους Απόκαυκο.

Με κάθε θυσία ήθελε ο Καντακουζηνός να έχει υπό την εξουσία του την πόλη των Σερρών, διότι είχε ιδιαίτερους δεσμούς με αυτήν από την εποχή του Ανδρονίκου Γ'. Διατέλεσε μέγας δομέστικος, αρχιστράτηγος στις Σέρρες και έφορος της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Είχε πάρα πολλά αξιόλογα κτήματα στην πόλη των Σερρών και στην περιφέρειά της. Η συνοικία της ενορίας των Αγίων Αναργύρων Σερρών, που σώ-

Ο Ιωάννης Καντακουζηνός ως αυτοκράτορας και ως μοναχός Ιωάσαφ, σε μικρογραφία χειρογράφου θεολογικών πραγματειών που έγραψε ο ίδιος (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη)

ζει και σήμερα το όνομά του Καντακονόζι ή Κατακονόζ, ήταν κτήμα του. Είχε

απέραντες εκτάσεις χωραφιών, καρποφόρων αγροκτημάτων και βοσκοτόπων στην περιφέρεια Σερρών.

Το 1342 μ.Χ. ο Καντακουζηνός βρισκόταν στο Διδυμότειχο, όταν έλαβε την είδηση από το διοικητή της Θεσσαλονίκης Θεόδωρο Συναδινό να κατέβει για να του παραδώσει τη Θεσσαλονίκη. Άφησε την οικογένειά του στο Διδυμότειχο υπό τη διοίκηση της γυναίκας του και του γαμπρού του Ασάν και με τον επίλεκτο στρατό του προχωρούσε προς τη Θεσσαλονίκη.

Εν τω μεταξύ ο κράλης των Σέρβων Στέφανος Δουσάν παρακολουθούσε την εξέλιξη του εμφυλίου πολέμου του Βυζαντίου και περίμενε την κατάλληλη ευκαιρία να καταλάβει βυζαντινά εδάφη για να επεκτείνει το κράτος του. Μαζί με όλο το στρατό του στρατοπέδευσε στα σύνορα του βυζαντινού κράτους, όπου και παρακινείται από ορισμένους Έλληνες φυγάδες να επιτεθεί κατά του Καντακουζηνού. Ο Δουσάν δεν τους άκουσε, διότι φοβόταν μήπως κατά την επίθεση αποβούν τα πράγματα αντίθετα από τη θέλησή του. Ανέβαλε τη σύγκρουση και περίμενε τον Σέρβο βογιάρο Χρέλη με το στρατό του, που στάλθηκε στις Σέρρες ως σύμμαχος των Παλαιολόγων εναντίον του Καντακουζηνού.

Όταν επέστρεψε ο Χρέλης, ο Δουσάν τον ρώτησε αν πρέπει να επιτεθεί κατά του Καντακουζηνού. Εκείνος τον συμβούλευσε να διατηρήσει ειρήνη παρά να προκαλέσει πόλεμο, αναφέροντάς του αυτά που είχε δει σε σχέση με το στρατό του Καντακουζηνού έξω από τα τείχη των Σερρών: ήταν στρατός πολύ καλά οργανωμένος, πειθαρχημένος, οπλισμένος και εξασκημένος στα πολεμικά. Ακολουθούσε τους αρχηγούς του, αθόρυβα και με τάξη, ώστε κανείς νόμιζε ότι όλοι μαζί ήταν ένας άνθρωπος που υπάκουε στα παραγγέλματα του ηγεμόνα του και εκτελούσε με ταχύτητα τις διαταγές του. Ήταν ευπρεπώς ενδεδυμένος, με καλό οπλισμό και καλοθρεμμένα άλογα. Προκαλούσε αρίστη εντύπωση. Ήταν λιγότερος αριθμητικά αλλά ξεπερνούσε στην ανδρεία και την τόλμη τον παρατεταγμένο πλησίον των Σερρών πολυάριθμο στρατό των Παλαιολόγων. Προχωρούσε εναντίον αυτού χωρίς να φοβηθεί. Πλησίασε το στρατό των Παλαιολόγων και τον προκαλούσε όλη την ημέρα σε μάχη, αλλά κανείς δεν βγήκε για μάχη⁷⁷. Τη νύχτα στρατοπέδευσε απέναντί τους και τα χαράματα παρατάχθηκαν σε μάχη. Έστειλε κήρυκες και τους προκαλούσε να συνάψουν μάχη. Κανένας από το στρατό των Παλαιολόγων δεν τολμούσε και δεν δέχονταν να πολεμήσει και να συγκρουσθεί με το στρατό του Καντακουζηνού. Ο στρατός του Καντακουζηνού έκανε στροφή με τάξη και στρατοπέδευσε στη Ζίχνη. Ο Χρέλης συνέστησε στον Δουσάν να μην συμπλακεί με μια τόσο καλά οργανωμένη και διοικούμενη από τόσους πολλούς και ανδρείους στρατηγούς στρατιά χωρίς ανάγκη. Ακούγοντας τα παραπάνω ο Δουσάν και οι στρατηγοί του παραιτήθηκαν από την ιδέα να πολεμήσουν τον Καντακουζηνό.

---

⁷⁷ Καντακουζηνός, *ό.π.*, 1.5.

Ο Συναδινός από τη Θεσσαλονίκη ειδοποίησε τον Καντακουζηνό ότι επαναστάτησαν οι εκεί Ζηλωτές και δεν άφηναν το διοικητή και τους ευγενείς της πόλεως να του παραδώσουν τη Θεσσαλονίκη. Η κατάσταση, εξ αιτίας του εμφυλίου πολέμου, ήταν πολύ οξυμένη. Στη Θεσσαλονίκη έγιναν απερίγραπτες ενέργειες μεταξύ των δύο παρατάξεων. Η πολιτική παράταξη των Ζηλωτών ήταν μια λαϊκή παράταξη με δική της πολιτική ιδεολογία. Έκλεισε τους αντιπάλους της στην Ακρόπολη της Θεσσαλονίκης και τους έσφαζε ρίχνοντας στη συνέχεια τα σώματά τους κομματιασμένα σε τεμάχια από τα τείχη. Εγκαθίδρυσαν δικτατορία και λαϊκή κυριαρχία στη Θεσσαλονίκη και διοικούσαν δύο χρόνια την πόλη. Δεν υπάκουαν στις διαταγές κανενός.

Ο Συναδινός κατέφυγε στο Γυναικόκαστρο με 1.000 αριστοκράτες. Εν τω μεταξύ, στρατός με τον Συργή από τις Σέρρες και στόλος 70 πλοίων με τον Απόκαυκο από την Κωνσταντινούπολη προχωρούσαν προς τη Θεσσαλονίκη εναντίον του Καντακουζηνού. Αυτός δεν μπόρεσε να καταλάβει τη Θεσσαλονίκη και κατέφυγε στη Βέροια και την Έδεσσα. Τον εγκατέλειψαν πολλοί από τους οπαδούς του και πήγαν με την παράταξη των Παλαιολόγων. Ο ίδιος κλείστηκε στο Γυναικόκαστρο και σκέφτηκε να ζητήσει τη βοήθεια του κράλη των Σέρβων Στεφάνου Δουσάν.

8.6. Συμμαχία Καντακουζηνού και Στεφάνου Δουσάν

Οι φυγάδες στη Σερβία Έλληνες εχθροί του Καντακουζηνού από καιρό προέτρεπαν τον Δουσάν να επιτεθεί εναντίον του Καντακουζηνού, αλλά εκείνος τους έλεγε ότι ποτέ δεν θα επιτεθεί εάν πρώτα δεν του επιτεθεί ο Καντακουζηνός. Ο Καντακουζηνός ζήτησε τη βοήθεια του κράλη της Σερβίας Στέφανου Δουσάν επειδή η θέση του έγινε επισφαλής με την απώλεια της ευκαιρίας κατάληψης της Θεσσαλονίκης. Έστειλε αντιπροσώπους να προετοιμάσουν τη συνάντησή τους με τον κράλη. Ο ίδιος προχώρησε στο Τίτο Βέλες της Βουλγαρίας και μετά από μεσολάβηση του φίλου του βοεβόδα Όφτσε Πόλε συναντήθηκε με τον Δουσάν στην Πρίστινα, βόρεια από τα Σκόπια.

Ο Δουσάν για αντάλλαγμα της βοήθειάς του ζήτησε τη Μακεδονία δυτικά της Καβάλας. Ο Καντακουζηνός δεν δέχθηκε. Κατόπιν πολλών διαπραγματεύσεων υπογράφηκε το συμμαχικό συμφωνητικό τον Ιούνιο του 1342 μ.Χ. Ο κράλης Δουσάν υποσχέθηκε να βοηθήσει με το στρατό του τον Καντακουζηνό να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Στην ιστορία του Καντακουζηνού αναφέρεται ότι «του έδωσε ως βοήθεια 12 τάγματα σερβικού στρατού μαζί με τους στρατηγούς των

Με τη συνοδεία του συμμαχικού στρατού ξεκίνησε ο Καντακουζηνός για το Διδυμότειχο τον Ιούλιο του 1342 μ.Χ. Πέρασε πρώτα από τις Σέρρες για να τις καταλάβει, επειδή κατά το διάστημα εκείνο οι δυνάμεις του Συργή έφυγαν για την Αρμενία. Οι κάτοικοι των Σερρών δεν ήθελαν να παραδώσουν την πόλη

Ο κράλης Στέφανος Δουσάν (1308-1355) και ο πατέρας του, κράλης Στέφανος Ντετσάνσκι. Τοιχογραφία στο σερβικό μοναστήρι της Ντέτσιανης, πάνω από την είσοδο του νάρθηκα. Γύρω στο 1330.

στον Καντακουζηνό. Προσπάθησε να τους πείσει με το καλό επί τρεις ημέρες, αλλά αρνούσαν να του την παραδώσουν.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε για τον Καντακουζηνό, διότι διαδόθηκε χολέρα και τύφος στο στράτευμά του και πέθαναν πολλοί αξιωματικοί και άνδρες. Επίσης έφτασε η είδηση ότι ο Απόκαυκος, ο διοικητής της πρωτεύουσας και του κράτους, πλησίαζε με στόλο στην Καβάλα. Ο κυβερνητικός στρατός βάδιζε εναντίον του Καντακουζηνού για να του αποκόψει την πορεία προς το Διδυμότειχο. Η είδηση δημιούργησε αναταραχή στο στράτευμά του. Οι σύμμαχοι Σέρβοι ήθελαν να γυρίσουν στη Σερβία. Πολλοί από τους Έλληνες οπαδούς του λιποτάκτησαν στο στρατόπεδο του Απόκαυκου στην Καβάλα. Δεν ήθελαν να γυρίσουν πίσω στη Σερβία. Η βοήθεια των Σέρβων απέβη μάταιη. Το μόνο καταφύγιο για τον Καντακουζηνό ήταν πλέον το σερβικό έδαφος. Οπισθοχώρησε διά μέσου της Εδέσσης και γύρισε στη Σερβία με 500 μόνο άνδρες⁷⁸.

8.7. Οι διαπραγματεύσεις προ της πολιορκίας των Σερρών

Το φθινόπωρο του 1342 μ.Χ. ξεκίνησε ο Καντακουζηνός με το στρατό του από τη Σερβία για το Διδυμότειχο, στο οποίο διοικητής ήταν η γυναίκα και ο

⁷⁸ Καντακουζηνός, ό.π.

γαμπρός του Ασάν. Συνοδευόταν και από τον κράλη της Σερβίας Δουσάν μέχρι τις Σέρρες, οι οποίες εξακολουθούσαν να αντιστέκονται. Καντακουζηνός και Δουσάν θέλησαν να εξαναγκάσουν τους κατοίκους να παραδώσουν την πόλη. Γράφει ο Καντακουζηνός στην ιστορία του τα εξής: Ο Δουσάν της Σερβίας ως σύμμαχος του Καντακουζηνού, πριν βλάψει την περιοχή, έστειλε πρέσβεις προς τους Σερραίους και τους συμβούλεψε να παραδώσουν την πόλη στον Καντακουζηνό. Αν προσχωρούσαν θα γινόταν ο ίδιος φίλος και σύμμαχός τους, ενώ θα ήταν εχθρός εκείνων των πόλεων που θα προτιμούσαν να τον πολεμήσουν. Αυτούς τους όρκους συμμαχίας έδωσαν μεταξύ τους ο Δουσάν και ο Καντακουζηνός. Εάν πείθονταν οι Σερραίοι και προσχωρούσαν θεληματικά στο Καντακουζηνό παραδίδοντας την πόλη θα αποχωρούσαν το ταχύτερο από τις Σέρρες για το Διδυμότειχο⁷⁹. Τους υπόσχονταν ότι δεν θα τους έβλαπταν. Εάν όμως φαίνονταν αγνώμονες, τους απειλήσε ότι θα έκοβε όλα τα δέντρα της περιοχής και θα τους προξενούσε μεγάλες καταστροφές. Οι Σερραίοι έδωξαν την πρεσβεία του κράλη και είπαν ότι λόγω της έχθρας των προς τον Καντακουζηνό προτιμούσαν να υποφέρουν τα πάντα παρά να παραδώσουν την πόλη. Στην άρνηση αυτή τους παρακίνησε ο συγγενής των Παλαιολόγων διοικητής της πόλεως Κωνσταντίνος Παλαιολόγος. Ήταν πεθερός του γιου του Ανδρονίκου και στενός φίλος του Απόκαυκου. Συνέβαλε στην απόφαση αυτή και ο τότε μητροπολίτης Μακάριος.

Κήρυξαν άσπονδο πόλεμο εναντίον του Καντακουζηνού χωρίς καμιά αιτία. Ο Καντακουζηνός, συναισθανόμενος τη μεγάλη καταστροφή που θα γινόταν στην ωραία πόλη των Σερρών εξ αιτίας της αναισθησίας τους, έστειλε δικό του αντιπρόσωπο να τους παρακαλέσει να λυπηθούν τον εαυτό τους. Να μην πάθουν αθεράπευτα δεινά, εξ αιτίας του μίσους τους προς αυτόν, αλλά να φροντίσουν για τον εαυτό τους. Τους παρακαλούσε με τον απεσταλμένο πρεσβευτή του να πεισθούν. Προτιμούσε να μην τον δεχθούν αυτόν και τη φρουρά του στην πόλη, αλλά να τον μνημονεύουν στις ιερές τελετές τρίτο στη σειρά, μετά από τη βασιλομήτορα Άννα Παλαιολογίνα και το γιο της Ιωάννη Ε΄, ως αυτοκράτορα. Θα απαλλάσσονταν από την πολιορκία και τα δεινά αυτής. Οι Σέρβοι, σύμφωνα με τους όρκους της συμμαχίας, δεν θα τους έκαναν καμιά ζημιά και αδικία. Ο ίδιος θα έφευγε για να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Αν παρέμεναν με τους Παλαιολόγους, έπρεπε να κρατήσουν την άμυνα της πολιορκίας χωρίς τροφές. Τους συμβούλεψε να σκεφθούν λογικά, με σύνεση και κατανόηση για να αποφύγουν τα δεινά του πολέμου.

Αυτοί άρχισαν να βρίζουν τον απεσταλμένο και να εκτοξεύουν πολλές κατηγορίες εναντίον του Καντακουζηνού, λέγοντας ότι εκείνος έπρεπε να σκεφθεί για τον εαυτό του και για τους δικούς του και όχι οι ίδιοι. Τόσο μεγάλη ήταν η οργή των Σερραίων κατά του Καντακουζηνού που έκοψαν τον πρεσβευτή σε τέσσερα κομμάτια και τα κρέμασαν με σχοινιά πάνω στους

⁷⁹ Καντακουζηνός, *ό.π.*, τ. Β, 3.54-55.

πύργους της πόλεως για να τα βλέπουν απ' έξω. Ο Καντακουζηνός θεώρησε τις ενέργειές τους φοβερές και εγκληματικές. Τους κατέκρινε ως απερίσκεπτους. Τους έστειλε γράμμα και ονειδίζε την κακοβουλία και τη ωμότητά τους. Τους προμηνούσε ότι όταν βρεθούν στην ανάγκη να του ζητήσουν βοήθεια, δεν θα τους λυπόταν.

Ο Καντακουζηνός με τους οπαδούς του βρέθηκε σε μεγάλη αμηχανία. Θεώρησε αδύνατο να προσχωρήσει άλλη πόλη σ' αυτούς. Αποφάσισαν από κοινού να μην χρονοτριβήσουν άλλο στις Σέρρες, αλλά να φύγουν για το Διδυμότειχο το ταχύτερο για να πετύχουν κάτι το καλύτερο. Ο Καντακουζηνός συσκέφθηκε με τον Στέφανο Δουσάν και αναχώρησε παίρνοντας και το στράτευμα που του παραχώρησε. Ο Δουσάν παρέμεινε με τον υπόλοιπο σερβικό στρατό στις Σέρρες και την πολιορκούσε. Έκοβε τα δέντρα της πεδιάδας καταστρέφοντας τα πάντα στην περιοχή των Σερρών.

8.8. Προσπάθειες του Καντακουζηνού να καταλάβει τις Σέρρες

Ο Καντακουζηνός αναχώρησε από τις Σέρρες με το μικτό στράτευμά του, που αποτελούνταν από Έλληνες και Σέρβους. Οι Σέρβοι τού ήταν ανώφελο και ενοχλητικό βάρος για το σκοπό της πορείας του προς το Διδυμότειχο. Στρατεύματα από την Κωνσταντινούπολη εμπόδισαν το στρατό τού Καντακουζηνού να προχωρήσει στο Διδυμότειχο. Αναγκάστηκε να γυρίσει και πάλι στη Σερβία. Συναντήθηκε με τον Στέφανο Δουσάν στη Στρώμνιτσα.

Η γυναίκα του Καντακουζηνού στο Διδυμότειχο βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση μετά την αποτυχία της αφίξεως του άνδρα της. Απελπισμένη όπως ήταν, ζήτησε βοήθεια από τον τσάρο των Βουλγάρων Αλέξανδρο Ιβάν. Έτσι αναμείχθηκε στον εμφύλιο πόλεμο και η Βουλγαρία. Ο Καντακουζηνός επιχείρησε πολλές φορές να καταλάβει τις Σέρρες με τη βοήθεια των σερβικών στρατευμάτων, αλλά απέτυχε διότι, όπως γράφει ο ίδιος στην ιστορία του⁸⁰: «Η πόλη των Σερρών ήτο πολύ καλά οχυρωμένη. Περιεβάλλετο με πολύ δυνατά ισχυρά τείχη. Δεν ήταν αξιοκαταφρόνητη πόλη, αλλά μεγάλη και θαυμασία».

Κατά τη νέα εκστρατεία του προς το Βυζάντιο, ο Καντακουζηνός εισηγήθηκε στη συνέλευση του συμβούλιου του στρατεύματος να περάσει ο ίδιος από τις Σέρρες με τρεις χιλιάδες στρατό. Με τους ελαφρώς οπλισμένους άνδρες του θα καταλάβανε τις Σέρρες σύντομα, κατά το διάστημα που θα βιάδιζε το άλλο βαρέως οπλισμένο στράτευμα προς το Βυζάντιο. Δεν θα καθυστέρουσε πολύ. Θα έφθανε στη συνέχεια κατά την πορεία το βαρέως οπλισμένο στράτευμα, που θα έκανε συχνότερες διακοπές για ξεκούραση.

Αν παραμελούσε τις Σέρρες, η πόλη θα περιέρχετο στην εξουσία του κράλη της Σερβίας και δεν υπήρχε ελπίδα επαναφοράς στην εξουσία του. Βρισκόταν σχεδόν στο μεθοριακό σημείο του τμήματος του βυζαντινού και του σερβικού

---

⁸⁰ Καντακουζηνός, *ό.π.*, τ. Β, 3.84, σ. 546.

κράτους⁸¹. Τους συνιστούσε να εξετάσουν την υπόθεση των Σερρών με πολλή προσοχή. Να μην παραμελήσουν ένα τέτοιο φανερό αγαθό χάριν των «αδήλων μη φανερών» άλλων αγαθών. Αυτά συμβούλευσε ο Καντακουζηνός για την πόλη των Σερρών. Οι περισσότεροι από τους συνέδρους πείστηκαν από τα λόγια του και δέχθηκαν να κάνουν μια προσπάθεια για να καταλάβουν τις Σέρρες.

Ο Νικηφόρος Γρηγοράς διηγείται την προσπάθεια της καταλήψεως της πόλεως των Σερρών με τα συμμαχικά στρατεύματα των Σέρβων ως εξής⁸²: Πολιόρκησαν τις Σέρρες στο τέλος του καλοκαιριού και στις αρχές του φθινοπώρου, δηλαδή τέλη Αυγούστου-αρχές Σεπτεμβρίου, την εποχή που τα αμπέλια ήταν γεμάτα σταφύλια και προσκαλούσαν και φώναζαν με κάποιο τρόπο μεγαλόφωνα τους τρυγητές να τα κόψουν. Τότε ήλθε ο Καντακουζηνός

Ο αυτοκράτορας Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός, ενώ προεδρεύει στη Σύνοδο του 1351 στις Βλαχέρνες. Δεξιά του εικονίζονται, με αρχιερατικά άμφια, ο πατριάρχης Κάλλιστος Α΄ και ο Γρηγόριος Παλαμάς και αριστερά του, επίσης με αρχιερατικά άμφια, ο Φιλόθεος και ο Αρσένιος. Μικρογραφία χειρογράφου του 14^{ου} αι. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

εναντίον της πόλεως των Σερρών με το αποτελούμενο κατά το πλείστον από Σέρβους στρατιώτες στράτευμά του, ελπίζοντας ότι θα κυρίευε την πόλη χωρίς μάχη. Η Θεία Πρόνοια ολοφάνερα ματαίωσε τα σχέδιά του. Αγωνιζόταν χωρίς αποτέλεσμα. Μάταιη απέβη η επιχείρησή του. Πριν στρατοπεδεύσει γύρω από τις Σέρρες και αρχίσει τις εχθροπραξίες, έπεσε μεγάλη θανατηφόρα

⁸¹ Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Μακεδονίας*, σ. 11.

⁸² Γρηγορά Νικηφόρου, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, βιβ. VIII.

ασθένεια στο στρατόπεδο των Σέρβων. Δεν γνώριζαν από ποια αιτία προερχόταν. Οι Σέρβοι έφαγαν πολύ μέλι και κρέατα. Είχε μεγάλη παραγωγή και ευφορία η περιοχή των Σερρών. Έστυβαν τα σταφύλια και έπιναν το μούστο που έτρεχε από αυτά. Μετά απ' αυτό τους έπιανε υψηλός πυρετός και εξάντληση. Πέθαιναν σε λίγο διάστημα. Η ιατρική βρέθηκε σε αμηχανία μπροστά σ' αυτή την αρρώστια. Δεν κατόρθωσε τίποτε. Κάθε μέρα απέθνησκαν πολλοί Σέρβοι και θάπτονταν. Υπολογίζεται ότι πέθαναν σε λίγες μέρες 1.500 Σέρβοι στρατιώτες. Ο θάνατος τους θέριζε και απειλούσε να εξολοθρεύσει τους περισσότερους. Επέστρεψαν στη Σερβία το γρηγορότερο και ανέφεραν στον κράλη την αρρώστια που αποδεκάτισε το στρατό. Ένεκα της ασθένειας διεκόπη ο πόλεμος έξω από τα τείχη των Σερρών.

Ο Στέφανος Δουσάν δεν άργησε να δείξει τους ύπουλους σκοπούς του. Στην πραγματικότητα δεν ήθελε να βοηθήσει μια από τις αντιμαχόμενες παρατάξεις, τον Καντακουζηνό ή τον Παλαιολόγο, αλλά να επωφεληθεί μόνο από τον εμφύλιο πόλεμο των Βυζαντινών για να αρπάξει εδάφη από αυτούς. Γράφει ο Νικηφόρος Γρηγοράς για τις προθέσεις του κράλη τα παρακάτω: «Ο Κράλης, ο ηγεμόνας των Τριβαλλών, έτσι λέγονταν τότε οι Σέρβοι, δεν χόρταινε να ευχαριστιέται από τον εμφύλιο πόλεμο των Βυζαντινών. Θεωρούσε το καλύτερο δώρο της τύχης του και την πιο επίκαιρη και κατάλληλη ευκαιρία για να ικανοποιήσει την πλεονεξία του. Γι' αυτό ακριβώς προχωρούσε σαν φωτιά. Κατέστρεφε και υποδούλωνε συνεχώς τις πόλεις και τις χώρες που συναντούσε στο διάβα του. Δεν υπήρχε κανείς να αντισταθεί στην ορμή του. Οι κάτοικοι του Βυζαντίου σιωπούσαν. Προτιμούσαν να παραδοθούν όλες οι πόλεις της Μακεδονίας μέχρι την Καβάλα στους Σέρβους παρά να τις κυριεύσει ο Καντακουζηνός. Ιδού ποιο ήταν το κατόντημα του εμφυλίου πολέμου. Όταν ο Δουσάν είδε να καλυτερεύει η θέση του Καντακουζηνού με τη συμμαχία που έκανε η γυναίκα του με τους Βουλγάρους και από μια επιτυχία που είχε στη Θεσσαλία, πήγε με το μέρος των κυβερνητικών της Κωνσταντινούπολης»⁸³.

8.9. Συμμαχίες του Καντακουζηνού με τους Τούρκους

Για να αντιμετωπίσει ο Καντακουζηνός το νέο εχθρό, τους Σέρβους, συμάχησε με τον παλιό φίλο του τον Σελτζούκο εμίρη του Αϊδινίου Ουμούρ. Στον εμφύλιο βυζαντινό πόλεμο αναμείχθηκαν Σέρβοι, Βούλγαροι και Σελτζούκοι. Όλοι επιδίωκαν να προσαρτήσουν βυζαντινά εδάφη για λογαριασμό τους. Ο Καντακουζηνός κατέλαβε τη Βέροια, τα Σέρβια και τον Πλαταμώνα και προσπάθησε να καταλάβει και τη Θεσσαλονίκη, αλλά το κόμμα των Ζηλωτών και ο Απόκαυκος που έφτασε με πλοία τον εμπόδισαν. Έγιναν από τον Απόκαυκο απόπειρες συμφιλίωσης, αλλά και δολοφονίας του Καντακουζηνού,

⁸³ Γρηγορά, ό.π., βιβ. XIII, λόγος ΙΓ' και ΙΕ', σ. 647.

αλλά απέτυχαν. Ο Καντακουζηνός στις δύσκολες στιγμές ζήτησε βοήθεια από τον Σελτζούκο Ουμούρ, που βρισκόταν στη Σμύρνη. Ο Ουμούρ κατέπλευσε με 200 πλοία στη Θεσσαλονίκη, αλλά δεν μπόρεσε να την καταλάβει. Αναγκάστηκε ο Καντακουζηνός να φύγει με τον Ουμούρ στη Θράκη αφήνοντας τη Μακεδονία στη διάθεση των Σέρβων. Ο Δουσάν σαν σύμμαχος των κυβερνητικών της Κωνσταντινουπόλεως καταλάμβανε για λογαριασμό του τις πόλεις της Μακεδονίας και τις αποσπούσε από την επικράτεια του Καντακουζηνού. Ο Καντακουζηνός συμάχησε και με τον εμίρη της Λυδίας, τον Σουρουχάν, ο οποίος του έστειλε το χειμώνα του 1344-1345 μ.Χ. το γιο του Σουλεϊμάν με τουρκικό ιππικό. Επίσης συμάχησε με τον εμίρη Ορχάν.

Με τουρκικά στρατεύματα έφτασαν στη Θράκη και από κοινού πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη. Προσπάθησαν από θέση ισχύος να επιτύχουν συμφιλίωση και τερματισμό του πολέμου. Δυστυχώς δεν κατόρθωσαν τίποτα. Στο διάστημα αυτό ο κράλης των Σέρβων πολιορκούσε πολύ στενά και καταπιεστικά για μεγάλο χρονικό διάστημα τις Σέρρες. Η πόλη άντεχε επειδή ήταν πολύ καλά οχυρωμένη.

Ο Καντακουζηνός με τη βοήθεια των συμμάχων Τούρκων Ουμούρ και Σουλεϊμάν και με 20.000 ιππικό απελευθέρωσαν την Ξάνθη και ολόκληρη τη Θράκη από την τυραννία κάποιου ληστή Μόμτζιλο. Μετά στράφηκαν προς τις Σέρρες για να τις σώσουν από την πολιορκία των Σέρβων. Στρατοπέδευσαν κοντά στην Καβάλα και έστειλαν σήμα στον Δουσάν να διαλύσει την πολιορκία των Σερρών, διότι αλλιώς θα τον συνέτριβαν.

8.10. Μακροχρόνια πολιορκία και κατάληψη των Σερρών από τους Σέρβους

Ο Καντακουζηνός με 20.000 ιππικό βρισκόταν έξω από την Καβάλα και με τον Σελτζούκο Ουμούρ ζητούσε από τον Στέφανο Δουσάν να εγκαταλείψει την πολιορκία των Σερρών. Έμαθαν απρόοπτα ότι στις 11 Ιουνίου 1345 μ.Χ. δολοφονήθηκε από φυλακισμένους στην Κωνσταντινούπολη ο μέγας δούκας Αλέξιος Απόκαυκος, ο αίτιος όλων των συμφορών και των κακών. Κατά προτροπή του Ουμούρ άφησαν τις Σέρρες και πήγαν το γρηγορότερο στην Κωνσταντινούπολη για να επωφεληθούν από τη νέα κατάσταση. Ο Δουσάν ανενόχλητος συνέχισε τη μακρόχρονη πολιορκία των Σερρών. Έλυσε για λίγο την πολιορκία των Σερρών και την ξαναεκίνησε.

Οι κάτοικοι των Σερρών αμύνονταν από το 1342 μ.Χ., από τότε που τους πολιορκήσε για πρώτη φορά ο Καντακουζηνός με συμμάχους τους Σέρβους. Παρέμειναν ανίκητοι στις επάλξεις. Η πόλη των Σερρών περιεβάλλετο από ισχυρό τείχος και άντεχε. Ο Δουσάν επέμενε πεισματικά στην πολιορκία και οι Σερραίοι αμύνονταν πεισματικότερα για πολύ χρόνο.

Στη μακροχρόνια πολιορκία η πόλη των Σερρών αναδείχθηκε ως προς την οχύρωση και την άμυνά της παρόμοια με τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντι-

νούπολη. Υπέκυψε στο τέλος εξ αιτίας του μεγάλου διαστήματος της πολιορκίας και της πείνας. Συνέβη στις Σέρρες το ίδιο με την πολιορκία του Μεσολογγίου στην Επανάσταση του 1821. Ο κράλης πίεσε τρομερά τους κατοίκους της πόλεως και της περιοχής των Σερρών. Κατά τη μακροχρόνια πολιορκία τελείωσαν τα τρόφιμα και έφτασαν σε απόγνωση από την πείνα οι πολιορκημένοι Σερραίοι. Δεν γνωρίζουμε τι έτρωγαν στο διάστημα της μακράς πολιορκίας και σε ποιο σημείο πείνας έφθασαν για να παραδώσουν την πόλη. Η πείνα κλόνισε τους πολιορκημένους⁸⁴.

Περί της φοβερής κατάθλιψης των κατοίκων και της αυθαίρετης αρπαγής και δήμευσης της περιουσίας και γενικά των κτημάτων των κατοίκων της περιοχής και της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου από τους Σέρβους κατά το διάστημα της μακροχρόνιας πολιορκίας, έχουμε πληροφορίες από τον Β' αρχαίο Κώδικα της παραπάνω ιεράς μονής στις σελίδες 10 και 11. Το μοναστήρι περιέπεσε σε τέτοια φτώχεια που δεν είχε να δώσει σε κάποιον Σερραίο κληρικό Ζυμαρά ούτε δύο κιλά σιτάρι το μήνα. Γι' αυτό έκαναν νέα συμφωνία με νέο έγγραφο, που καταχωρήθηκε στο Β' αρχαίο Κώδικα. Γράφει τα εξής: Επειδή η περιοχή μας μπήκε σε πάρα πολύ στενάχωρη εποχή εξ αιτίας της μεγάλης επιθέσεως του Κράλη και δεν ήταν εύκολο να δίνουν εις εμένα οι τιμιότατοι μοναχοί, χωρίς καθυστέρηση, δύο κιλά σιτάρι το μήνα, γι' αυτό έγινε νέα συμφωνία από εμάς αντί δύο κιλών να δίνουν μόνο ένα.

Ο Καντακουζηνός δεν ήθελε να παραδοθούν οι πόλεις της Μακεδονίας στους Σέρβους, αλλά λόγω της απασχολήσεώς του με πολλά άλλα προβλήματα δεν μπορούσε να τις υπερασπιστεί. Όλη η Μακεδονία μέχρι την Καβάλα, εκτός της Θεσσαλονίκης, υποδουλώθηκε στον κράλη της Σερβίας.

Η χρονολογία της κατάληψης των Σερρών από τους Σέρβους διασώθηκε σε ένα σημείωμα της βιβλιοθήκης του Τιμίου Προδρόμου που γράφει τα εξής: «Τη κδ' Σεπτεμβρίου μηνός Ινδ. Ιδ', ημέρα Σαββάτω, ώρα θ', εισήλθε η φύλαξις του Κράλη επάνω εις το Καστέλι και αυτός την κε' εις το κάτω ελειτουργήθη εις την Μητρόπολιν έτους ρωνδ'». Δηλαδή: Την 24^η του μηνός Σεπτεμβρίου της 14 Ινδικτιώνος ημέρα Σαββάτον και ώρα 9 π.μ. μπήκε επάνω στην Ακρόπολη των Σερρών η φρουρά του Κράλη της Σερβίας Δουσάν. Ο Κράλης την 25^η του μηνός λειτουργήθηκε στο κάτω μέρος της πόλεως, στον Μητροπολιτικό Ναό των Αγίων Θεοδώρων κατά το έτος 6854 από κτίσεως κόσμου, δηλαδή το 1346 μ.Χ.

Η παραπάνω αναφερόμενη χρονολογία είναι πάντως εσφαλμένη, διότι η κατάληψη έγινε το 1345 και όχι το 1346 μ.Χ. Περί της καταλήψεως των Σερρών από τον κράλη αναφέρει ο Καντακουζηνός τα εξής: Όταν έμαθε ο Κράλης ότι τα στρατεύματα των Καντακουζηνού και Ουμούρ (το περσικό στρατεύμα) πήγαν στην Ανατολή, στην Κωνσταντινούπολη, αμέσως επιτέθηκε στις Σέρρες και την κυρίευσε αφού μερικοί από μέσα, μόλις τους δόθηκε ευκαιρία, έπρα-

⁸⁴ Γρηγορά, ό.π., βιβ. VIII, λόγος ΙΕ.

ξαν σύμφωνα με τις διαταγές εκείνου⁸⁵.

Ο Δουσάν, έχοντας καταλάβει μεγάλο μέρος του βυζαντινού κράτους, αναγόρευσε μόνος του τον εαυτό του βασιλιά των Ρωμαίων και των Σέρβων και έδωσε στο γιο του τον τίτλο του κράλη⁸⁶. Στα εκδοθέντα στην ελληνική γλώσσα έγγραφα, ο Δουσάν αποκαλεί τον εαυτό του «Στέφανος εν Χριστώ τω Θεώ πιστός βασιλέας και αυτοκράτωρ Σερβίας και Ρωμανίας». Σε χρυσόβουλο προς την Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου υπογράφει με τον τίτλο «Στέφανος εν Χριστώ τω Θεώ πιστός Κράλης αυτοκράτωρ Σέρβων και Ρωμανίας».

Ο Μαργαρίτης Δήμιτσας αναφέρει ότι ο μητροπολίτης των Σερρών Μακάριος έστεψε τον Στέφανο Δουσάν αυτοκράτορα Σέρβων και Ρωμανίας στο ναό των Αγίων Θεοδώρων των Σερρών. Δεν είναι αληθές αυτό, διότι κανείς από τους σύγχρονους τότε βυζαντινούς ιστορικούς δεν το αναφέρει. Η στέψη του Δουσάν έγινε στα Σκόπια στις 16 Απριλίου 1346 μ.Χ. από τον πατριάρχη της Σερβίας με την παρουσία και του Πρώτου των Μονών του Αγίου Όρους που ήταν τότε στην κατοχή του Δουσάν.

Ο Δουσάν κατά την πολιορκία των Σερρών κατέστρεψε ολόκληρη την περιοχή. Έκοψε όλα τα δέντρα και ερήμωσε τα πάντα. Όταν κατέλαβε πάντως την πόλη, δεν την κατέστρεψε, όπως ο Ιωαννίσης. Απαγόρευσε τις σφαγές και τις λεηλασίες των εισβολέων Σέρβων στρατιωτών. Προσπάθησε να προσελκύσει την εύνοια των κατοίκων. Πιθανόν να ήταν αυτός ένας από τους όρους της παράδοσης της πόλεως, αφού η παράδοση έγινε εξ αιτίας της πείνας και κατόπιν μεγάλης ανάγκης. Εισήλθε στην πόλη ημέρα Σάββατο και ώρα εννέα το πρωί. Την επομένη, ημέρα Κυριακή, εκκλησιάστηκε στην παλαιά μητρόπολη των Αγίων Θεοδώρων και άρχισε να εκδηλώνεται φιλικά. Αναγνώρισε την περιουσία των μοναστηριών εκδίδοντας χρυσόβουλα διατάγματα κατοχυρώσεως αυτής.

9. Σερβοκρατία

9.1. Η Σερβοκρατία στις Σέρρες, 1345-1371 μ.Χ.

Η πόλη των Σερρών καταλήφθηκε στις 24 Σεπτεμβρίου του 1345 μ.Χ. από τον κράλη της Σερβίας Δουσάν. Ο Καντακουζηνός δεν μπόρεσε να τον εμποδίσει, διότι προσπαθούσε με τους συμμάχους του Τούρκους να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη από τους Παλαιολόγους. Έφτασε στο σημείο το 1346 μ.Χ. να παντρέψει τη δεκαπεντάχρονη κόρη του με τον εξηντάχρονο Τούρκο Ορχάν για να εξασφαλίσει τη βοήθειά του. Ο γάμος έγινε στη Σηλυμβρία με όλα τα βασιλικά έθιμα χωρίς όμως εκκλησιαστική τελετή. Ευτυχώς που η κόρη του παρόλες τις προσπάθειες του γέρου Ορχάν παρέμεινε χριστιανή. Ο τερατώδης αυτός γάμος δεν τον βοήθησε όσο ήθελε, αλλά μάλλον έγινε αιτία με τη

⁸⁵ Καντακουζηνός, *ό.π.*, τ. Β, 3.89, σ. 550.

⁸⁶ Δήμιτσα, *Αρχαία γεωγραφία*, σ. 585, σημ. 4.

συμμαχία αυτή να εγκατασταθούν μόνιμα οι Τούρκοι στη χερσόνησο της Καλλιπόλεως και να ανοίξει ο δρόμος της προέλασής τους για την Ευρώπη. Έρχονταν οι Τούρκοι ως σύμμαχοι του Καντακουζηνού κάθε καλοκαίρι στις βυζαντινές περιοχές και τις λεηλατούσαν. Έφευγαν με πολλά λάφυρα.

Η βασίλισσα Άννα Παλαιολογίνα της Σαβοΐας, για να πείσει τους Τούρκους να φύγουν από τη Θράκη, τους πλήρωσε 30.000 φλωριά. Τα δανείστηκε από τους Ενετούς δίνοντας ως ενέχυρο τα κειμήλια του στέμματος της αυτοκρατορίας. Δεν μπόρεσε να επιστρέψει τα χρήματα και τα στέμματα έμειναν στο θησαυροφυλάκιο του Αγίου Μάρκου της Βενετίας.

Αυτές ήταν οι συνθήκες του βυζαντινού κράτους όταν ο Στέφανος Δουσάν κατέλαβε τις περισσότερες πόλεις της Μακεδονίας. Η πόλη που του αντιστάθηκε τρία ολόκληρα χρόνια ήταν η πόλη των Σερρών. Γι' αυτό ο Δουσάν, όταν κατέλαβε τις Σέρρες, ανακήρυξε τον εαυτό του αυτοκράτορα των Σέρβων και των Ρωμαίων καθώς η πόλη αυτή, μετά από τη Θεσσαλονίκη, ήταν ο προμαχώνας του Βυζαντίου. Η κατάληψη της πόλεως των Σερρών αποτελούσε σπουδαιότατο γεγονός για τον Δουσάν αφενός γιατί οι Σέρρες ήλεγχαν μια σημαντική περιοχή της Μακεδονίας και αφετέρου γιατί έτσι γινόταν ευκολότερη η κατάληψη της υπόλοιπης Μακεδονίας. Ο Γρηγοράς γράφει ότι μετά από την πτώση των Σερρών ο Δουσάν θεώρησε βέβαιη την κατάκτηση όλης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας συμπεριλαμβανομένης και της Κωνσταντινούπολης.

9.2. Αρπαγές και δωρεές κτημάτων από τον Στέφανο Δουσάν

Ο κράλης Δουσάν για να ενισχύσει τη στρατιωτική του δύναμη δήμευσε στην αρχή πολλά εκκλησιαστικά κτήματα της Μακεδονίας και τα μοίρασε στους στρατιωτικούς. Στην πόλη των Σερρών κατέθλιβε τους κατοίκους, αρπάζοντας μεταξύ άλλων αυθαίρετα και δημεύοντας τα κτήματά τους χωρίς να εξαίρει ούτε και αυτή τη Μονή του Τιμίου Προδρόμου. Αργότερα βεβαίως της τα επέστρεψε και μάλιστα έκανε και δωρεές στο μοναστήρι με ένα χρυσόβουλο διάταγμα του Οκτωβρίου του 1346 μ.Χ. Σώζεται το κείμενό του στο *Προσκυνητάριο* της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου⁸⁷.

Αναφέρει συνοπτικά τα εξής: Επειδή ο μητροπολίτης Ζιχνών Ιωακείμ με την πατρική και θεάρεστη ζωή του φρόντισε με αρχιερατικό και πνευματικό ζήλο και με δικά του έξοδα και με πολλούς κόπους και θυσίες να κτίσει από τα θεμέλια το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου στο βουνό Μενοίκιο, καθώς και άλλα μοναστήρια στις Σέρρες, τα οποία διά διαφόρων χρυσόβουλων και προσαγμάτων κατοχυρώθηκαν στην εξουσία της μονής, διά τούτο αφ' ότου ευδόκησε ο Θεός να περιέλθει η πόλη των Σερρών στην κυριαρχία μου, με παρακάλεσαν τα μοναστήρια και οι μοναχοί που ασκούνται σ' αυτά να απο-

⁸⁷ Χριστόφορου, *Προσκυνητάριον*, σ. 94-97.

κτήσουν χρυσόβουλο της Υψηλότητάς μου για να επικυρώσουν και να εξασφαλίσουν τα κτήματά τους που κατέχουν με αυτοκρατορικό χρυσόβουλο. Γι' αυτό η Υψηλότητά μου με τη χάρη του Θεού και με τη χριστιανική συνείδηση, σχετικά με τα μοναστήρια και τις ιερές εκκλησίες που θέλει να προσφέρει, με τη βεβαιότητα ότι θα λάβει πολλαπλασία την αμοιβή από τον μισθαποδοτήν Θεόν, επιχορηγεί το παρόν χρυσόβουλο και επιβραβεύει τα σεβάσματα αυτά μοναστήρια. Διατάσσει ο κράλης τα κτήματα και τα μετόχια να είναι στην εξουσία του μοναστηριού, ελεύθερα, ανεπηρέαστα από οποιαδήποτε απαίτηση άλλου. Τα δύο μοναστήρια των Σερρών και του Μενοικέως να είναι για πάντα ενωμένα χωρίς ποτέ να χωρίσουν και να μην ενοχληθούν ποτέ από κανέναν αλλά να είναι ατάραχα και αδιάσειστα από κάθε συζήτηση και απαίτηση σε όλα τα θέματα φόρου και σε όλα τα είδη της παραγωγής τους. Το χρυσόβουλο αυτό της Υψηλότητας θα το δείχνουν, όταν θα εμφανισθεί κανείς εκ των κατοίκων των Σερρών και εκ των διενεργούντων τα δημόσια. Με αυτό δεν θα έχουν το δικαίωμα να απαιτούν φόρους από τα μοναστήρια ή να εισέλθουν στα κτήματα και τα μετόχια αυτών, τα οποία θα είναι απάτητα. Τα κτήματα που μνημονεύονται στο χρυσόβουλο ήταν τα μετόχια του Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού στο χωριό Χριστός, του Αγίου Γεωργίου του Σακελαρίου στις Σέρρες, της Αγίας Βαρβάρας κοντά στη λίμνη Αχινός, τα μετόχια Ανώματος και της Υπεραγίας Θεοτόκου, των Ζιχνών, καθώς και πολλών άλλων τοποθεσιών που είναι άγνωστες σήμερα σ' εμάς. Τα μετόχια αυτά δωρίζονταν στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου με όλα τα υπάρχοντα κτήματα, τους νερόμυλους και ανεμόμυλους, τα εργαστήρια, καθώς και των πάροικων και των προκαθημένων στις περιοχές αυτές ανθρώπων.

Τα κτήματα που δώρισε ο κράλης ήταν βασιλικά, των οικογενειών του Λάσκαρη, του Καντακουζηνού, του σφραγιδοφύλακα του βυζαντινού κράτους Χούμνου και άλλων βυζαντινών επισήμων. Από αυτά τα περισσότερα κράτησε ο κράλης και ελάχιστα εξ αυτών δώρισε στα μοναστήρια.

Το κράτος του κράλη Δουσάν περιλάμβανε τη Σερβία και όλες τις βόρειες ελληνικές χώρες εκτός της Θεσσαλονίκης και της περιοχής αυτής, που δεν κατόρθωσε να την κυριεύσει το 1349. Περιλάμβανε μέρος της Μακεδονίας, την Ήπειρο, την Αιτωλία, την Ακαρνανία και τη Θεσσαλία. Επεκτεινόταν από τον Δούναβη ως τον Κορινθιακό κόλπο και από την Αδριατική ως το Αιγαίο πέλαγος.

Ο Καντακουζηνός, όταν κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη, συμφιλίωθηκε με τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο. Επευφημήθηκε ως αυτοκράτορας από το λαό και άρχισε τις επιθέσεις κατά των Σέρβων. Κατέλαβε τη Βέροια, την Έδεσσα και το Γυναικόκαστρο και τους εξανάγκασε να εγκαταλείψουν την περιοχή της Θεσσαλονίκης και να συνάψουν συνθήκη με το Βυζάντιο.

Συναντήθηκαν οι τρεις μονάρχες, ο Καντακουζηνός, ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος και ο Δουσάν πλησίον της Θεσσαλονίκης και συμφώνησαν ποια μέρη θα κρατούσε ο καθένας. Αποφασίστηκε οι περιοχές της Ακαρνανίας, της Θεσ-

σαλίας, των Σερβίων, της Βέροιας, της Έδεσσας, το Γυναϊκόκαστρο και οι κωμοπόλεις γύρω από τον Στρυμόνα να δοθούν στο Βυζάντιο. Οι Σέρρες, η Ζίχνη, το Μελένικο, η Στρώμνιτσα, η Καστοριά και οι άλλες πόλεις της Μακεδονίας παρέμειναν στην εξουσία των Σέρβων. Τη συνθήκη αυτή γρήγορα την παραβίασαν οι Σέρβοι διότι ξαναπήραν την Έδεσσα και πολιορκήσαν τη Θεσσαλονίκη.

Ο Δουσάν μοίρασε το μεγάλο κράτος του σε οκτώ ηγεμόνες, που ήταν υποτελείς σ' αυτόν. Είχαν το τίτλο του σεβαστοκράτορα. Η μια από τις οκτώ ηγεμονίες ήταν το κράτος των Σερρών με πρωτεύουσα τις Σέρρες. Περιλάμβανε τη νοτιοδυτική Μακεδονία, τη Χαλκιδική με το Άγιον Όρος και μέρος της δυτικής Θράκης. Προς βορρά έφτανε μέχρι τη χώρα του Ίστρου. Ο Δουσάν έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις Σέρρες. Συνδεόταν με αυτές, διότι η γυναίκα του κράλαινα Ελένη είχε ζήσει στις Σέρρες πριν ακόμη παντρευτεί. Από το έτος 1318 μέχρι το 1331 μ.Χ. ήταν έφορος και προστάτης της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου.

Η Ελένη μεσίτευε πάντοτε στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ανδρόνικο Β' και στον άνδρα της κράλη της Σερβίας Στέφανο Δουσάν υπέρ τη Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Ενδιαφερόταν για το μοναστήρι και προέτρεψε τον άνδρα της να κάνει δωρεές κτημάτων στο μοναστήρι και να το απαλλάξει από κάθε φόρο με χρυσόβουλο διάταγμα. Στα χρόνια της Σερβοκρατίας το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου ήταν ήσυχο και ήρεμο διότι είχε την εύνοια και την προστασία της Ελένης και του σεβαστοκράτορα Ιωάννη Ούγκλεση.

9.3. Το σερβικό κράτος των Σερρών

Το σερβικό κράτος των Σερρών (1355-1371) έγινε το κέντρο του ενδιαφέροντος των Σέρβων. Στην αρχή της Σερβοκρατίας κυβερνούσε άμεσα τις ελληνικές χώρες ο Δουσάν, αργότερα τοποθέτησε ως διοικητή το νεότερο υιό του Ούρεση Β'⁸⁸.

Ο Δουσάν μόλις κατέλαβε τις Σέρρες ανακήρυξε τον εαυτό του «βασιλέα και αυτοκράτορα της Σερβίας και Ρωμανίας». Το έκανε για διπλωματικούς λόγους αντιμετωπίζοντας ρεαλιστικά την κατάσταση, επειδή βρισκόταν ανάμεσα σε καθαρούς ελληνικούς πληθυσμούς. Ήθελε να έχει με το μέρος του τους Έλληνες.

Μετά το θάνατο του Στεφάνου Δουσάν, την 20^ή Δεκεμβρίου 1355, ανέλαβε το θρόνο της Σερβίας ο γιος του Στεφάνου, Ούρεσης Β'. Δεν μπόρεσε να κρατήσει ενωμένο το σερβικό κράτος, διότι άρχισαν οι κατά τόπους διοικητές να ανεξαρτητοποιούνται. Ο Βούκασιν (Vukasin) έγινε συγκυβερνήτης με τον Ούρεση και αργότερα πήρε απ' αυτόν το βασιλικό στέμμα. Αδελφός του Βούκασιν ήταν ο διοικητής (δεσπότης) των Σερρών ο Ιωάννης Ούγκλεσης. Αυτοί

⁸⁸ Βακαλόπουλου, ό.π., σ. 15-16.

έκαναν τις Σέρρες πρωτεύουσα του κράτους του πριγκιπάτου των Σερρών με επικεφαλής στην αρχή το γιο του Δουσάν Ούρεση Β', μετά την κράλαινα Ελένη και τέλος τον Ούγκλεση.

Η κοινωνική κατάσταση της Μακεδονίας στα χρόνια της Σερβοκρατίας δεν άλλαξε στις βυζαντινές επαρχίες. Οι Σέρβοι ηγεμόνες δεν άλλαξαν καθόλου καθεστώς. Αποδεικνύεται από διάφορα έγγραφα της οικονομικής κοινωνικής και εκκλησιαστικής καταστάσεως ότι δέχτηκαν τα βυζαντινά συστήματα όπως ήταν.

Η πόλη των Σερρών διοικούνταν από τα πιο εξέχοντα πρόσωπα του τόπου. Αποτελούσαν το σώμα που στα βυζαντινά χρόνια λεγόταν σύγκλητος. Ήταν η αρχή του τόπου. Από τις αρχές του 13^{ου} αιώνα δρούσε σύγκλητος στην πόλη των Σερρών. Ήταν παρόμοια με τη σύγκλητο της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά με λιγότερα μέλη, εξουσία και αίγλη. Αυτή αντιμετώπιζε όλες τις ανάγκες της πόλεως με επικεφαλής τον προεστώτα. Ήταν δωδεκαμελής και παρέμεινε και επί Τουρκοκρατίας το ίδιο. Μεγάλη σημασία για την τοπική αυτοδιοίκηση είχε και το εκκλησιαστικό δικαστήριο. Δίκαιζε και έλυne τις διαφορές όχι μόνο των κληρικών αλλά και των λαϊκών.

Το νεοϊδρυθέν κράτος των Σερρών διατήρησε τον ελληνικό χαρακτήρα, διότι οι Έλληνες Σερραίοι επέδρασαν στους Σέρβους και όχι οι Σέρβοι στους Έλληνες. Επικράτησε η ελληνική γλώσσα. Το κράτος των Σερρών ως προς τη σύνθεση, την υφή και το χαρακτήρα έμεινε ελληνικό, διότι η ελληνική πολιτιστική ακτινοβολία επέδρασε βαθιά στους Σέρβους. Οι Σέρβοι κατακτήθηκαν από τον ελληνικό πολιτισμό⁸⁹.

Οι περισσότεροι άρχοντες, αξιωματούχοι και δημόσιοι υπάλληλοι στη Σερβοκρατία ήταν Έλληνες. Ο Γεώργιος Ισάρης έκανε πολλά χρόνια κομισάριος στην αυλή του Ούγκλεση στις Σέρρες. Ο Μιχαήλ Αμβραμπακάς διατέλεσε ανώτατος αξιωματούχος, διοικητής των ανακτόρων. Ο Δούκας Νεστόγγιος διατέλεσε καθολικός κριτής, ο Δημήτριος Κομνηνός αρχηγός της σωματοφυλακής, ο Νικήτας Παιδιάσιμος καθολικός κριτής και ο Ορέστης επικεφαλής του στρατού. Οι Αλέξιος Ραούλ, Ιωάννης Μαργαρίτης Ευδαιμονογιάννης και πολλοί άλλοι αξιωματούχοι των Σερρών ήταν Έλληνες. Στην ουσία αυτοί διοικούσαν το κράτος των Σερρών. Οι Σέρβοι κατέληξαν να έχουν μόνο την πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία ενώ οι διοικούντες και ο πληθυσμός της πόλεως ήταν Έλληνες⁹⁰.

Ο Λεμέρζ γράφει ότι η ανατολική Μακεδονία υπήρξε χώρος πολυάριθμων συναντήσεων και συγκρούσεων μεταξύ Σέρβων και Ελλήνων, αλλά η περιοχή που βρίσκεται προς νότο του μεγάλου ορεινού φράγματος (δηλαδή των ορεινών χώρων που χωρίζουν τα σημερινά ελληνοβουλγαρικά σύνορα) έμεινε ελληνική.

⁸⁹ Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σ. 19-20.

⁹⁰ Βλ. παρακάτω, ενότητα 10.

Ο δεσπότης Ούγκλεσης. Τοιχογραφία στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων στο Βατοπέδι. Γύρω στο 1370, με επιζωγράφιση του 19^{ου} αιώνα. Διασώζει την επιγραφή: «Δέησις του δούλου του Θεού ευσεβεστάτου δεσπότη Ιωάννου του Ούγκλεση»

Το κράτος των Σερρών με σεβαστοκράτορα τον Ιωάννη Ούγκλεση και πρωτεύουσα τις Σέρρες εκτεινόταν στη Μακεδονία, πλην της Θεσσαλονίκης, στη Χαλκιδική, σε μέρος της δυτικής Θράκης και προς βορρά μέχρι την περιοχή του Ίστρου. Για το σερβικό κράτος των Σερρών εκείνης της εποχής έχει γραφεί στα σερβικά ομώνυμο βιβλίο από τον Γκ. Οστρογκόρσκι, *Το Σερβικό κράτος των Σερρών*.

Από τη Σερβοκρατία σώζεται ως σήμερα το όνομα του Ούγκλεση σε ένα τοπωνύμιο μιας περιοχής του θερινού βοσκότοπου της Μονής του Τιμίου Προδρόμου. Η τοποθεσία αυτή δωρήθηκε από τον Ούγκλεση στο μοναστήρι. Επίσης στη στέγη της Ενάτης του καθολικού ναού της μονής, με είσοδο από το κωδωνοστάσιο, σώθηκε μια επιγραφή στο θολωτό παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου της μονής. Στην κόγχη του δυτικού τοίχου εικονίζονται τα έργα του Πανσελήνου, η Παναγία η Ελεούσα ή Γλυκοφιλούσα και ο Ιησούς. Αποκαλύφθηκε κατά την απόξεση του ασβεστώματος μια ιστορική επιγραφή που έχει σχέση με την οικογένεια του Ούγκλεση. Γράφει: «Εκοιμήθη η περιπόθητος αυταδέλφη του πανευτυχιστάτου Δεσπότη Κυρίου Ιωάννου Ούγκλεση Κυρία Ελένη ομόζυγος του πανευτυχιστάτου Κυρίου Νικολάου Βλαχάν. Συνετάφησαν δε...». Πληροφορούμεθα ότι μέλος της οικογένειας του Ούγκλεση τάφηκε στο μοναστήρι του Προδρόμου.

Ο Ιωάννης Ούγκλεσης με τον αδελφό του Βούκασιν σκοτώθηκαν στις 26 Σεπτεμβρίου 1371 στον Έβρο από τους Τούρκους, στη μάχη του Τσίρμεν. Το κράτος του Δουσάν και των διαδόχων του έγινε φόρου υποτελές στους Τούρκους.

Οι Σέρρες όμως απελευθερώθηκαν από το δεσπότη της Θεσσαλονίκης Μανουήλ Παλαιολόγο και περιήλθαν στην εξουσία του Βυζαντίου.

Η κατάσταση του βυζαντινού κράτους ήταν απελπιστική. Από τους μακροχρόνιους εμφυλίου πολέμους το κράτος εξασθένησε τελείως. Οι Τούρκοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη χερσόνησο της Καλλιπόλεως, την οχύρωσαν και εποφθαλμιούσαν τη χερσόνησο του Αίμου, τα Βαλκάνια και ολόκληρη την Ευρώπη. Οι βαλκανικοί λαοί δεν ήταν σε θέση να συμπράξουν για να αντιμετωπίσουν τον κοινό εχθρό. Ήταν εξουθενωμένοι από τους μακριούς πολέμους και από τις εσωτερικές, κοινωνικές και πολιτικές αναστατώσεις. Ο Μουράτ Α΄ κυριεύσε την Αδριανούπολη το 1361 μ.Χ. και ξεκίνησε να διαπράττει επιδρομές και λεηλασίες στην Ευρώπη.

9.4. Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος απελευθερώνει τις Σέρρες

Μετά από τη νίκη των Τούρκων στο Τσίρμεν, στον Έβρο, το σερβικό κράτος των Σερρών διαλύθηκε και ο δρόμος προς τις Σέρρες για τους Τούρκους ήταν ανοιχτός. Πανικός κατέλαβε όλους τους Έλληνες και Φράγκους ηγεμόνες μπροστά στο νέο κίνδυνο. Ο Καντακουζηνός είχε παραιτηθεί από το θρόνο την 10^η Δεκεμβρίου του 1354 μ.Χ. Παρέδωσε τα αυτοκρατορικά οικόσημα στον

Ιωάννη Ε΄ και έγινε μοναχός στη Μονή του Αγίου Γεωργίου των Μαγγάνων με το μοναχικό όνομα Ιωάσαφ. Εκεί έγραψε την ιστορία του.

Ο μόνος από τους ηγεμόνες της νοτιοανατολικής Ευρώπης που ύψωσε το ανάστημά του στο νέο εχθρό, τους Τούρκους, ήταν ο Έλληνας διοικητής της Θεσσαλονίκης Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, γιος του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄. Ξεχώρισε από όλους την εποχή εκείνη για την αγωνιστική του ορμή, το θάρρος, το ήθος, τη σωφροσύνη και το φωτεινό ριζοσπαστικό του πνεύμα. Με δική του πρωτοβουλία, χωρίς τη γνώμη του υποτελούς στο σουλτάνο πατέρα του, ζήτησε το συνασπισμό όλων των Βαλκανίων για να αγωνιστούν κατά του κοινού εχθρού.

Μετά από την ήττα των Σέρβων στον Έβρο ήρθε σε επικοινωνία με τους προκρίτους των Σερρών και κατόπιν συνεννόησεως κατέλαβε τις Σέρρες το Νοέμβριο του 1371 μ.Χ. Χρονογραφικό σημείωμα στον υπ' αριθμ. 21 Κώδικα του Αθωνικού Πρωτάτου αναφέρει: «Έτει ΣΩΠ ινδικτίωνος 2 εν μηνί Νοεμβρίου 1371 εισήλθε ο ευτυχέστατος Δεσπότης εις Σέρρες. Επέβαλε, ευδοκούντος Θεού, την αυθεντίαν».

Οι ελάχιστοι Σέρβοι που έμειναν στις Σέρρες δέχθηκαν τη συνεργασία του Μανουήλ Β΄. Η πόλη των Σερρών ξαναγύρισε στους βυζαντινούς χωρίς πολιορκία και αιματοχυσία. Δεν επέφερε αλλαγές στις Σέρρες ο Μανουήλ ως προς τη διοίκηση, διότι όλοι προτιμούσαν την ελληνική αποκατάσταση από την τουρκική κατοχή. Ανακαταλαμβάνοντας τις Σέρρες από τους Σέρβους φρόντισε να οχυρώσει τα επικίνδυνα σημεία της Ακροπόλεως στη βόρεια πλευρά,

Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος σε μικρογραφία χειρογράφου 'Επιταφίου', που συνέταξε ο ίδιος για να τιμήσει τη μνήμη του αδελφού του Θεοδώρου, δεσπότη του Μορέως (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη)

από όπου ήταν ευπρόσβλητη. Επισκεύασε ή κατασκεύασε τρεις πύργους. Οι Σέρρες ήταν τότε ο μεγαλύτερος προμαχώνας προς την ανατολή κατά των Τούρκων. Την ίδια οχύρωση έκανε ο Μανουήλ Β΄ και σε άλλα φρούρια προσαθώντας να οργανώσει θετικά την αντίσταση εναντίον των Τούρκων.

Η εξουσία του Μανουήλ Β΄ την εποχή εκείνη άρχιζε από τον Νέστο και έφτανε μέχρι το Βέρμιο, συμπεριλαμβάνοντας και τη Βέροια. Οι Τούρκοι άφριζαν που βρέθηκε ένας βυζαντινός πρίγκιπας να τους αντισταθεί. Οι τσέτες διασκορπίστηκαν στην ανατολική και δυτική Μακεδονία και συνέχισαν τις λεηλασίες και τις καταστροφές. Δεν κατέλαβαν τα προβάλλοντα αντίσταση κάστρα, όπως π.χ. των Σερρών. Τα παρέκαμψαν και προχώρησαν μόνο για λεηλασία στη Μακεδονία. Μερικοί ιστορικοί θεωρούν βέβαια ότι η πόλη των Σερρών κατελήφθη τότε προσωρινά από τους Τούρκους. Όπως φαίνεται όμως από πολλές ιστορικές πηγές, οι Σέρρες κατελήφθησαν αργότερα από τους Τούρκους.

9.5. Γράμματα και τέχνες στη βυζαντινή εποχή

Δεν γνωρίζουμε πολλά από την αρχαιότητα για την πνευματική, την καλλιτεχνική ανάπτυξη και την ψυχαγωγία των κατοίκων του νομού Σερρών. Σποραδικές μόνο πληροφορίες από τα τέλη του 4^{ου} και τις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. έχουμε για την Αμφίπολη. Αναφέρεται ότι διακρίθηκαν: α) ο Ζώιλος ως γραμματικός, β) ο Ζήνων ο Ερμαγόρας, μαθητής του Περσέα, ως στωικός φιλόσοφος, γ) ο Νυμφόδωρος και ο Φίλιππος ως ιστορικοί, δ) ο Αντιφάνης από τη Βέργη ως κωμικός και ε) ο Ευβίωτος ο Αμφιπολίτης ως ποιητής, αυλητής, κιθαριστής, ποιητής σάτιρας, τραγωδίας και υποκριτής κατά τον 1^ο π.Χ. αιώνα.

Ως προς την ποίηση το μόνο γραπτό ποίημα που σώθηκε από την ύστερη ελληνιστική εποχή στις Σέρρες είναι μια επιτύμβια επιγραφή από τον τάφο της νεαρής Σωπάτρας, 17 ετών, που πέθανε στον τοκετό του πρώτου παιδιού της. Την έγραψε κάποιος επιγραμματοποιός της εποχής εκείνης κατά παραγγελία των συγγενών της και τη χάραξε ειδικός μαρμαρογλύπτης. Ήταν κόρη του Σώστρατου και της Τιμώς. Την πάντρεψαν με τον Νικόστρατο δεκάξι χρονών. Πέθανε στον τοκετό ενώ ακόμη ήταν νεαρή νύφη. Περιμέναν με χαρά τη γέννηση του παιδιού και ο τοκετός έφερε αφόρητη λύπη στους γονείς της και στον άνδρα της, τον Νικόστρατο, διότι ο χάρος άρπαξε την κόρη τους και σύζυγο του Νικόστρατου από το γλυκό της σπιτικό και τη μετέφερε στον μισητό Άδη.

Το κείμενο του επιγράμματος έχει ως εξής:

«Σώστρατος ο σπείρας Τιμώ δε γείνατο μάτερ / Σωπάτραν συγερόν
δ' ήλυθον εις Αΐδαν / ούπω λυσαμένα μογεράν ωδίνα λοχείας αλλ' έτι
νυμφιδίων απτόμενα θαλάμων. / Οικτρά δ' εδάκρυσεν Νικόστρατος ωι
με τοκείες / ταν εκκαιδεχέτιν δώκαν ομενέτιδα. / Ελπίς δ' α θάλπουσα

βρωτών φρένα ταν επί τέκνοις / ου τέρψιν λύπαν δ' αντέπορεν γενέταις. / Ταν νεόνυμφο ιω ξένε ταν α διάυλος / ηδυτάτων Αΐδας άρπασεν εκ θαλάμων/ ο καιδεκαετιν έτιν νεόνυμφον».

Σε μετάφραση το παραπάνω κείμενο έχει κατά την άποψή μου ως εξής: «Σώστρατος ο πατέρας μου. Η Τιμώ γέννησε εμένα τη Σωπάτρα. Ήρθα όμως στο μισημένο Άδη προτού τελειώσουν οι φρικτές του τοκετού μου ωδίνες, ενώ ακόμη ήμουν στη νυφική παραστάδα (στην είσοδο του σπιτιού). Έκλαψε γοερά ο σύζυγός μου Νικόστρατος, στον οποίον με έδωσαν οι γονείς μου στα δεκαέξι μου χρόνια. Η ελπίδα που ζεσταίνει τις σκέψεις των θνητών για τα παιδιά που θα γεννηθούν έφερε στους γονείς μου τη λύπη αντί για τη χαρά, διότι, αχ ξένε μου, με άρπαξε νεόνυμφη από το γλυκό μου σπιτικό ο Άδης από τον οποίον δε μπορεί να γυρίσει κανείς».

Η παραπάνω επιγραφή βρίσκεται στο Λαϊκό Μουσείο του Χατζηηλία⁹¹.

Η βυζαντινή εποχή συνέχισε την καλλιέργεια των γραμμάτων της κλασσικής εποχής και παρουσίασε 204 μεγάλους πατέρες της Εκκλησίας, όπως είναι οι τρεις Ιεράρχες και πολλοί άλλοι. Κατά τον 4^ο αιώνα μ.Χ., τον αποκαλούμενο ως χρυσό αιώνα των γραμμάτων, το Βυζάντιο συνένωσε τον αρχαίο κλασσικό με τον χριστιανικό πολιτισμό και παρουσίασε τον σπουδαιότερο από όλους τους πολιτισμούς, τον ελληνοχριστιανικό.

Από το 425 μ.Χ. λειτούργησε το Πανδιδακτήριο και από τον 6^ο αιώνα μ.Χ. η Πατριαρχική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη. Άκμασαν μεγάλοι ιστορικοί συγγραφείς, χρονογράφοι και πολλοί άλλοι, χωρίς βέβαια να φθάσουν στα ύψη των αρχαίων συγγραφέων και καλλιτεχνών.

Επακολούθησε στην εποχή του αυτοκράτορα Ιουστινιανού ο χρυσός αιώνας της βυζαντινής τέχνης στην αρχιτεκτονική, τη ζωγραφική, τα μωσαϊκά και τα σμάλτα με την ανέγερση της Αγίας Σοφίας. Επίσης αναπτύχθηκε η χημική βιοτεχνία με την παραγωγή χρωμάτων στην αγγειοπλαστική.

Στο νομό Σερρών η αγγειοπλαστική, η ζωγραφική, τα μωσαϊκά και η αρχιτεκτονική των τειχών και πύργων αναπτύχθηκαν πρώτα στην Αμφίπολη και συνέχισαν στις Σέρρες, στο Σιδηρόκαστρο και σε άλλες οχυρωμένες πόλεις. Δυστυχώς λόγω των αλληπάλληλων βαρβαρικών επιδρομών από βορρά οι πόλεις αυτές πολλές φορές καταστράφηκαν εκ θεμελίων και έμειναν μόνο τα ερείπια αυτών στα οποία ξανακτίστηκαν οι νεότερες πόλεις.

Κατά τον 14^ο και 15^ο μ.Χ. αιώνα λειτούργησαν στο Βυζάντιο ισάξιες με την αρχαιότητα σχολές. Σ' αυτές φοίτησαν πολλοί σπουδαστές από όλα τα μέρη και αναδείχθηκαν αντάξιοι των προγόνων τους, φιλόσοφοι, ιστορικοί, ποιητές, ζωγράφοι και πολλών άλλων επιστημών που έφεραν γενική αναγέννηση στα γράμματα και τις τέχνες.

Στη συνέχεια δίνονται συνοπτικές πληροφορίες για τρία πρόσωπα που διακρίθηκαν για την προσφορά τους στα γράμματα και τις τέχνες στα βυζα-

⁹¹ Καφταντζή, ό.π., τ. Γ, σ. 91.

ντινά χρόνια και συνδέονται με την περιοχή Σερρών.

9.5.1. Μητροπολίτης Σερρών Νικήτας (1066-1068 μ.Χ.)

Χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς ως λόγιος ιεράρχης και διδάσκαλος της Μεγάλης Εκκλησίας. Έγραψε πολλές μελέτες και πραγματείες, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται τα ακόλουθα έργα:

α) Ερμηνείες σε βιβλία της Αγίας Γραφής και ειδικότερα: i) του Ιώβ (P. Young, *Catena graecorum patrum in Job collectore Niceta Herecleensi*, Λονδίνο 1637, Βενετία 1792), ii) των Ψαλμών (Πρόλογος J.P. Migne, PG.69, 699-714, Κείμενο PG.93, 13-470), iii) των τεσσάρων μεγάλων προφητών, iv) των Ευαγγελιστών Ματθαίου (B. Corderius, *Symptolai in Matthaicum II*, Τουλούζη 1647), Λουκά (Corderius *Catena XV graecotum patrum in Lucam Anverpiae* 1628 και *Mai Scriptorum veterum nova collectio IX* 626-724) και Ιωάννη (ανέκδοτος), iv) των επιστολών του Παύλου (J.A. Cramer, *Catenae*, In N.T., VII, Οξφόρδη 1844, 279-598).

β) Ερμηνείες σε πατερικά κείμενα, όπως: i) *Ερμηνεία των δεκαέξ λόγων «Του εν αγίοις πατρός ημών Γρηγορίου λόγοι, ερμηνευθέντες παρά του αγιωτάτου πατρός ημών Νικήτα του Ηρακλείας του (πρώην) Σερρών»*⁹² (ελληνικό κείμενο με σχόλια 1-11 PG.36, 933-984). Το έργο των ως άνω λόγων «του εν αγίοις πατρός ημών Γρηγορίου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Θεολόγου, λόγοι πανηγυρικοί ερμηνευθέντες παρά του Νικήτα του ιερωτάτου μητροπολίτου Ηρακλείας πρώην Σερρών» αναφέρεται και στον κατάλογο των χειρογράφων και παλαιοτύπων της Δωροθέας Σχολής των θεσσαλικών Τρικάλων που δημοσιεύθηκε από τον Ν. Βέη. ii) *Προσθήκαι Νικήτα Σερρών, είτε μητροπολίτου Ηρακλείας, εξηγήσεις εις τους λόγους ΛΗ, ΛΘ, Μ, ΜΒ, ΜΕ του Αγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνού λατινιστί σωζομένη*⁹³.

γ) Σχόλια στο λόγο που εκφώνησε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος στον τάφο του Μεγάλου Βασιλείου⁹⁴.

δ) Σχόλια εις τα τετράστιχα του αυτού (δεν δημοσιεύθηκαν)⁹⁵.

ε) Δεκατρείς κανονικά ερωταποκρίσεις προς τον επίσκοπο Κωνσταντίνο (Α. Παυλώφ, *Byzantinski Vremeni* 2 (1895), 160-176)⁹⁶.

⁹² J.P. Migne, *Ελληνική Πατρολογία*, τ. 36, σ. 933-984. Ερμηνεία Νικήτα σε δέκα λόγους του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού.

⁹³ *Κλείς Πατρολογίας*, σ. 507.

⁹⁴ Κ.Ν. Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη ή Συλλογή ανεκδότων μνημείων της Ελληνικής Ιστορίας*, τ. 1, σ. 304. Σπύρου Λ., *Νέος Ελληνομνήμων*, τ. 1, σ. 507.

⁹⁵ *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 9, στήλη 470, λήμμα Νικήτας επίσκοπος Ηρακλείας, ερμηνευτής του ΙΑ αιώνα. Σπύρου, *ό.π.*, τ. 5, σ. 327 και τ. 10, σ. 186.

⁹⁶ Ευστρατιάδου Σ., *Εκκλησιαστικός Φάρος* 6 (1910), 93-96. Migne, *ό.π.*, 119, σ. 936-938.

στ) Δύο επιστολές προς τον Νικήτα Στηθάτο, οι οποίες βρέθηκαν στο Μετόχι του Παναγίου Τάφου της Κωνσταντινουπόλεως ανάμεσα στα χειρόγραφα του μητροπολίτη Σερρών Νικήτα⁹⁷.

ζ) Σε νομοκάνονα του 16^{ου} αιώνα βρίσκουμε κείμενό του με τον τίτλο *Περί του μη κατακρίνειν ιερέα, Νικήτα του αγιωτάτου μητροπολίτου Σερρών*⁹⁸.

η) «Κατά ποίους καιρούς και διά ποία αιτιάσματα εσχίσθη από της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως η των Ρωμαίων Εκκλησία, όπου συντόμως ιστορείται από του Μελιτιανού σχίσματος μέχρι του επί Κηρουλαρίου, ότε των ιερών διπτύχων απεκλείσθη ο πάπας».

Ο Δωρόθεος ο Σχολάριος στην Κλείδα της Πατρολογίας (σελ. 8) αναφέρει ότι «ευρίσκονται παρ' εμού υπομνήματα του Νικήτα Σερρών ανέκδοτα»⁹⁹.

Ασχολήθηκε επίσης με τη θύραθεν φιλολογία και έγραψε σχολικά βιβλία, γραμματική με ορθογραφικούς κανόνες, λεξιλογικά ποιήματα και γεωγραφίες¹⁰⁰. Πρόκειται για αξιόλογο συγγραφέα, του οποίου τα έργα εκτιμήθηκαν πολύ και αντιγράφηκαν από πολλούς. Γι' αυτό και διασώθηκαν.

9.5.2. Ιάκωβος (1348-1360)

Ήταν φίλος των γραμμάτων, λόγιος. Ασχολήθηκε με την ποίηση. Έγραψε θρησκευτικά ποιήματα στη σερβική γλώσσα, κατανυκτικό κανόνα και άλλα¹⁰¹. Ενδιαφερόταν για την πνευματική ανάπτυξη της επαρχίας του. Πρωτοστάτησε στην οργάνωση του βιβλιογραφικού εργαστηρίου της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Την παραγωγή του εργαστηρίου την έστειλε στα μοναστήρια της Σερβίας και του Σινά.

9.5.3. Θεόδωρος Πεδιάσιμος

Από τις Σέρρες διακρίθηκε επίσης στα γράμματα ο Θεόδωρος Πεδιάσιμος. Σπούδασε στη Θεσσαλονίκη και έγραψε βιβλία. Σώζονται στην Καισαροβασιλική Βιβλιοθήκη στη Βιέννη διάφορα βιβλία και επιστολές της αλληλογραφίας του με τον Νικόλαο Καβάσιλα και τον Ανδρόνικο Ζαρίδη. Γνωστή σε εμάς είναι η *Έκφραση περί του ιερού των ιερών*, που είναι μια ρητορική περιγραφή του ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών.

⁹⁷ Στηθάτου Ν., *Μυστικά συγγράμματα*, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 162-165.

⁹⁸ Κρούσιου Μ., *Τουρκοκρατία*, σ. 499-510.

⁹⁹ Διωβουνιώτη Κ., «Νικήτα Ηρακλείας εις τους λόγους Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», *Θεολογία* 21 (1950), 355, σημ.

¹⁰⁰ Καφταντζή, ό.π., τ. Γ, σ. 91. Κρουμβάχερ Κ., *Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1974, σ. 424.

¹⁰¹ Καφταντζή, ό.π. και σ. 391.

10. Διοικητική οργάνωση της πόλεως των Σερρών

10.1. Η διοίκηση των Σερρών

Οι επαρχιακές πόλεις κράτησαν με τα νομικά τους πρόσωπα το αυτοδιοικούμενο σύστημα και με ευθύνη της επαρχίας τη φορολογική και αγροτική πολιτική.

Στις Σέρρες δέσποζαν κυρίως οι ισχυροί γαιοκτήμονες, επειδή συγκέντρωναν στην ιδιοκτησία τους τη γη. Ο Ιουστινιανός απαγόρευσε με νόμο σε όλο το κράτος να κληρονομεί ο πρωτότοκος γιος ολόκληρη την πατρική περιουσία. Απαγόρευσε επίσης στους κατόχους περιουσίας να την κληροδοτούν σε ένα μόνο πρόσωπο.

Η γενική συνέλευση των πολιτών ατόνησε σιγά-σιγά και αναπληρώθηκε από το σώμα των βουλευτών, το οποίο αποτελούνταν από μεσαίους και μεγάλους γαιοκτήμονες. Αργότερα συμπληρώθηκαν οι συνελεύσεις με αστούς επαγγελματίες.

Η τοπική βουλή στις Σέρρες είχε τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Είχε την ευθύνη για την τάξη στην πόλη και την επαρχία της. β) Διόριζε τους δημοτικούς άρχοντες. γ) Δίκαιζε υποθέσεις πρώτου βαθμού. δ) Εισέπραττε κυρίως τους φόρους με εγγύηση της περιουσίας των μελών της. Οι πτωχοί δεν μπορούσαν να γίνουν βουλευτές, επειδή δεν είχαν περιουσία. Το αξίωμα του βουλευτού επικράτησε σιγά-σιγά ως κληρονομικό δικαίωμα των πλουσίων. Δεν γίνονταν βουλευτές αυτοί που ήταν περιουσία του στέμματος του αυτοκράτορα, της Εκκλησίας (οι δουλοπάροικοι) και όσοι ιδιώτες ανήκαν στην αρμοδιότητα των οργάνων της κεντρικής εξουσίας. Οι επιμελητές προέρχονταν από τους πρώτους δέκα ειδικούς βουλευτές της πόλεως. Ήταν επικεφαλής της πόλεως.

Ο δήμος των Σερρών αποτελούσε αυτοδιοικούμενη ομάδα διοριζόμενη από τη βουλή, το δήμαρχο και τους δημοτικούς άρχοντες. Τα μέλη της προέρχονταν από τη μάζα του λαού των Σερραίων. Βοηθούσαν στην οργάνωση των τοπικών εορτών, τελετών και αγώνων, αλλά ιδιαίτερα βοηθούσαν την πόλη των Σερρών στις περιπτώσεις πυρκαγιών, επιδημίας και πολιορκίας σε καιρό πολέμου. Διατηρήθηκε η πολιτική τους σημασία μέχρι τις αρχές του 9^{ου} αιώνα μ.Χ. Για πολλούς αιώνες στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία οι πολίτες χωρίζονταν σε ελεύθερους και δούλους. Κοινωνικά ελεύθεροι ήταν οι γαιοκτήμονες γεωργοί, οι βιοτέχνες έμποροι, οι πλοιοκτήτες, οι υπάλληλοι και οι στρατιωτικοί. Υπήρχαν μεγάλες διαφορές στις κοινωνικές τάξεις των δυνατών και των πενήτων. Η προσωπικότητα των πτωχών εκμηδενιζόταν.

10.2. Διατελέσαντες ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι της διοικήσεως των Σερρών

Στις Σέρρες υπηρέτησαν ως διοικητές και στρατηγοί του θέματος Στρυμό-

νος (Σερρών), Μοσσυπόλεως, ως δούκες, δομέστικοι και απογραφείς τα παρακάτω πρόσωπα:

10.2.1. Βασίλειος Κλαύδος

Στρατηγός του θέματος Στρυμόνος. Αυτός ανήγειρε τα τείχη της Καβάλας το 926 μ.Χ.

10.2.2. Ιωάννης

Υπηρέτησε ως στρατηγός πρωτοσπαθάριος τον 11^ο αιώνα μ.Χ. όταν ενώθηκαν τα θέματα Βολερού-Στρυμόνος και Θεσσαλονίκης. Αναφέρεται σε ένα πρακτικό της Μονής Ιβήρων του Αγίου Όρους.

Η σαρκοφάγος του βρίσκεται στο βόρειο μακρυναρίκι του Ιερού Ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών με την επιγραφή «+Εκυμήθη [sic] ο δούλος του Θεού Ιωάννης ινδικτίωνος Γ' έτους ςψνη' [1050] μ.Χ.»¹⁰².

10.2.3. Μιχαήλ Παλαιολόγος

Ήταν γιος του μέγα δομέστικου Κομνηνού Ανδρονίκου Παλαιολόγου που έγινε διοικητής Θεσσαλονίκης και Βέροιας το 1246 μ.Χ.

Ο βασιλιάς της Νίκαιας Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης (1222-1254) ανέθεσε στον Μιχαήλ Παλαιολόγο τη διοίκηση Σερρών και Μελενίκου. Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος κυβέρνησε με πολλές επιτυχίες από το 1259 έως το 1282 μ.Χ.¹⁰³. Αποκαλύφθηκαν πολλές συνωμοτικές ενέργειες και προδοσίες του Μιχαήλ σε βάρος του βασιλιά και του γιου του Θεοδώρου. Ήταν ραδιούργος αλλά κατόρθωνε να καλύπτεται. Ήταν νέος ευπαρουσίαστος, προσηνής, απλοχέρης, καλός και προσφιλής αξιωματικός σε όλους, με πολλές δεξιότητες. Τον παρέπεμψαν σε δίκη στις Σέρρες για εσχάτη προδοσία με πρόεδρο του δικαστηρίου το μητροπολίτη Σερρών Φωκά. Οι μάρτυρες διαφώνησαν στη δίκη. Διατάχθηκαν να μονομαχήσουν έφιπποι. Όποιος σκοτωνόταν θα θεωρούνταν ψεύτης. Στη μονομαχία τραυματίστηκε ο ένας ελαφρά. Ο μητροπολίτης Φωκάς πρότεινε στον Μιχαήλ να πιάσει πυρακτωμένο σίδερο για να αποδειχθεί διά της θεοδικίας η αθωότητά του. Διαφώνησαν με το μητροπολίτη. Δέχθηκε στο τέλος υπό την προϋπόθεση ότι θα του ενεχείριζε το πυρακτωμένο σίδερο ο ίδιος ο μητροπολίτης με τα χέρια του. Η περιγραφή της δίκης πάντως έχει πολλές παραλλαγές ως προς το πρόσωπο του προέδρου της.

Έδωσε πολλές αφορμές και δημιούργησε υπόνοιες ότι ήθελε να αρπάξει το

¹⁰² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 115, αρ. 50.

¹⁰³ Πιέρου Π.-Πανοπούλου Δ., *Ημερολόγιο Σερρών* (1937), 6-47. Ακροπολίτης, *ό.π.*, παρ. 50, σ. 100-105.

θρόνο. Τον κάλεσε σε απολογία ο βασιλιάς αλλά κατόρθωσε να απαλλαγεί από όλες τις κατηγορίες. Υποσχέθηκε υποταγή σ' αυτόν και στους διαδόχους του. Ο βασιλιάς τον προήγαγε σε μεγάλο κοντόσταυλο. Δυστυχώς μόλις πέθανε ο βασιλιάς έβαλε στρατιώτες και σκότωσαν τον επίτροπο του μικρού διαδόχου Ιωάννη Δ' Λάσκαρη. Δωροδοκώντας τη σύγκλητο ανέλαβε επίτροπος. Τύφλωσε τον επταετή διάδοχο Ιωάννη το 1259 μ.Χ. και ανέβηκε στο θρόνο. Εξόρισε τον πατριάρχη Αρσένιο επειδή του αντιστάθηκε.

10.2.4. Μιχαήλ Θεολογίτης

Αναφέρεται σε πρόσταγμα του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β' τον Ιούλιο του 1327 μ.Χ. ότι ο Μιχαήλ Θεολογίτης ήταν πανσέβαστος, σεβαστός, οικείος και υπεύθυνος της είσπραξης των φόρων στις Σέρρες¹⁰⁴.

10.2.5. Αλέξιος Τζαμπλάκων

Ήταν κεφαλή της θεοσώστου πόλεως Σερρών. Στην αρχή του εμφυλίου δυναστικού πολέμου ήταν με το μέρος του Ανδρονίκου Β', από τον οποίο πήρε και τον τίτλο του πατρία. Το 1327 μ.Χ. εμφανίστηκε ως υπερασπιστής του κάστρου της Χριστουπόλεως υποστηρίζοντας τον Ανδρόνικο Β'. Στην πραγματικότητα όμως συνεργαζόταν με τους αντιπάλους του. Το 1328 μ.Χ. πήρε το μέρος του εγγονού Ανδρονίκου Γ'. Ήταν παρών στις 5 Ιανουαρίου 1328 μ.Χ. όταν παρέδωσαν το κάστρο της Ζίχνης στον Καντακουζηνό¹⁰⁵.

10.2.6. Συργής Ντελενουζιάς

Ήταν απόγονος της βασιλικής οικογένειας της Κύπρου το 1192 μ.Χ. Ζούσε στην Κωνσταντινούπολη. Τον προστάτευε η σύζυγος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου Ρίτα Μαρία, αδελφή της μητέρας του. Προάχθηκε σε μεγάλα αξιώματα. Διορίστηκε επίτροπος της πόλεως Σερρών μέχρι τη Χριστούπολη (την Καβάλα). Κράτησε σκληρή στάση απέναντι στον Καντακουζηνό. Πούλησε την τεράστια περιουσία του Καντακουζηνού που αυτός είχε στις Σέρρες. Φυλάκισε τους πρέσβεις που του έστειλε για ειρήνη και δήμευσε τις περιουσίες των αρχόντων που κατηγορήθηκαν ότι ήταν μέρος του Καντακουζηνού. Τον πολέμησε προσωπικά στη Χριστούπολη, στη Ρεντίνα και στο Γυναϊκόκαστρο και τον ανάγκασε να καταφύγει στους Σέρβους. Τον κάλεσαν στην Αρμενία και έγινε βασιλιάς αυτής το 1342 μ.Χ. Επειδή ήταν καθολικός τον μίσησαν οι Αρμένιοι και τον δολοφόνησαν το Νοέμβριο του 1344 μ.Χ.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Τα Χρυσόβουλα της παρά τας Σέρρας Μονής του Προδρόμου, Αθήναι 1934.

¹⁰⁵ Κατακουζηνός, ό.π., 1.52, σ. 162.

¹⁰⁶ Γρηγοράς, ό.π., 11.623.

10.2.7. Ανδρόνικος Καντακουζηνός Παλαιολόγος

Προάχθηκε σε χαρτουλάριος, κεφαλή του θέματος Βολερού–Μοσυνοπόλεως–Σερρών, Στρυμόνος και της χώρας Κράσαβας. Ήταν στρατηγός με τον Καντακουζηνό της εσπερίας στρατιάς στη βασιλεία του Ανδρονίκου Β΄ του Πρεσβυτέρου. Ο Ανδρόνικος Γ΄ τον Αύγουστο του 1327 μ.Χ. τον αποκαλεί «συμπέθερε της βασιλείας καλέ μου, πρωτοπρεσβύτε, πρωτοσπαθάριε, κεφαλή του τόπου Σερρών». Διαδέχθηκε στη διοίκηση των Σερρών τον Αλέξιο Τζαμπλάκωνα. Προήχθη από τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο στη θέση του μέγα στρατοπεδάρχη το 1355 μ.Χ. Ήταν έμπιστος του γέροντα Ανδρονίκου Β΄, αλλά στον εμφύλιο πόλεμο υποστήριξε τον εγγονό Ανδρόνικο Γ΄. Στα γεράματά του έγινε μοναχός και πέθανε ως καλόγερος. Βρέθηκε ένα μολυβδόβουλό του με τις επιγραφές «Κύριε βοήθεια τον σον δούλων Ανδρονίκον Παλαιολόγον - Κριτή Βολερού–Στρυμόνος–Θεσσαλονίκης»¹⁰⁷.

10.2.8. Δημήτριος Άγγελος ο Μετοχίτης

Προερχόταν από τις πιο μεγάλες και ξακουστές οικογένειες του Βυζαντίου. Ήταν ένας από τους γιους του μεγάλου λογοθέτου Θεόδωρου Μετοχίτη. Διαδέχθηκε στις Σέρρες τον Οκτώβριο του 1328 μ.Χ. τον προηγούμενο διοικητή. Σε πρόσταγμα του Ανδρονίκου Β΄ ονομάστηκε «Κεφαλή του αυτόθι τόπου των Σερρών». Το 1355 μ.Χ. είχε το αξίωμα του μεγάλου στρατοπεδάρχη¹⁰⁸.

10.2.9. Κωνσταντίνος Παλαιολόγος

Είναι ο τελευταίος βυζαντινός διοικητής των Σερρών προ της Σερβοκρατίας (1342-1345 μ.Χ.). Παλαιός κάτοικος των Σερρών με τεράστια περιουσία. Ήταν θείος του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ΄, αλλά στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ αντιβασιλέων και Καντακουζηνού υποστήριξε στην αρχή τον δεύτερο. Εγκατέλειψε τον Καντακουζηνό όταν πολιορκούσε τις Σέρρες το 1342 μ.Χ. για να σώσει την περιουσία του. Εγκαταστάθηκε στις Σέρρες και του φέρθηκε πολύ εχθρικά. Άφησε τους φανατικούς κυβερνητικούς να σφάξουν και να κρεμάσουν τεμαχισμένο από τους πύργους της πόλεως των Σερρών τον πρεσβευτή που τους είχε στείλει ο Καντακουζηνός για να του παραδώσουν την πόλη.

10.2.10. Θεόδωρος Στρατηγός Παλαιολόγος

Σε προστάγματα του Ανδρονίκου Β΄ τον Απρίλιο του 1325 και τον Ιούλιο

¹⁰⁷ Κατακουζηνός, *ό.π.*, 1.52, σ. 161.

¹⁰⁸ Κατακουζηνός, *ό.π.*, 1.43, σ. 129.

του 1326 μ.Χ. ονομάζεται κεφαλή Βολερού και Μοσυνοπόλεως έτι Χριστουπόλεως και των περί αυτού.

10.2.11. Συργιάννης Παλαιολόγος ο Φιλανθρώπινος

Δεν ήταν αποκλειστικά στρατηγός του θέματος του Στρυμόνα, αλλά μέγας δούκας, στρατηγός της Εσπερίας, δηλαδή η κεφαλή στη Δύση όλων των κέντρων και των χωριών. Ανέλαβε το αξίωμα αυτό το 1328 μ.Χ., μετά από την αποχώρηση του Συργή. Ήταν πολύ στενός συγγενής του Παλαιολόγου και μάλιστα γαμπρός του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου από την ανεψιά του.

Φάνηκε αγνώμων διότι μαζί με τον Ιωάννη Καντακουζηνό προετοίμασαν την ανταρσία κατά του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄. Συγκρούστηκε με τον Ανδρόνικο Γ΄ και κατέφυγε υπόδικος στον κράλη της Σερβίας Δουσάν. Του υποσχέθηκε ότι θα κάνει τους Έλληνες της Μακεδονίας υπηκόους των Τριβαλλών, των Σέρβων. Βοήθησε τους Σέρβους το 1334 μ.Χ. να καταλάβουν τις πόλεις της δυτικής Μακεδονίας και πρόδωσε την πατρίδα του. Δολοφονήθηκε τον ίδιο χρόνο από τον Παλαιολόγο Σφραντζή.

10.2.12. Ιωάννης Τραχανειώτης (δομέστικος)

Ανήκε σε μεγάλη βυζαντινή οικογένεια. Μεγάλοι δομέστικοι της οικογένειας ήταν ο Νικηφόρος Τραχανειώτης και ο Μιχαήλ Τραχανειώτης. Ο πρώτος παντρεύτηκε την αδερφή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγου το 1261 μ.Χ. Ένα μολυβδόβουλο του Μιχαήλ Τραχανειώτη βρέθηκε στη Βουλγαρία. Από τη μια όψη εικονίζεται ο Άγιος Δημήτριος και από την άλλη η επιγραφή «Κύριε βοήθα ως απογραφέας όλου του θέματος σε πρακτικό απογραφής κτημάτων τον στον δούλον Πατρίκιον στρατηγόν Μιχαήλ Τραχανιώτην». Σε πρόσταγμα του Ανδρονίκου Β΄ το Νοέμβριο του 1325 αναφέρεται ότι παρουσιάστηκαν στους επικεφαλής των Σερρών Θεόδωρο Παλαιολόγο και Ιωάννη Τραχανειώτη δυο μοναχοί της Μονής του Τιμίου Προδρόμου¹⁰⁹.

10.2.13. Κωνσταντίνος Μακρηνός

Αναφέρεται το 1335 μ.Χ. σε σχέση με το θέμα της Χριστουπόλεως. Κατά τα προστάγματα του Μαρτίου και του Ιουνίου 1333 μ.Χ. του Ανδρονίκου Β΄ ήταν αρμόδιος διακανονισμού κτηματικών προσόδων (υπερπύρων). Ονομάζεται πανσέβαστος, σεβαστός, οικείος, δομέστικος των θεμάτων.

¹⁰⁹ Χριστοφόρου, *Προσκλητήριο*, σ. 99 και 101. Παπαγεωργίου, *Αι Σέρραι και τα προάστεια*, σ. 327.

10.2.14. Μανουήλ Λιβερός (δούκας εφοριακός)

Σε ορισμό του Ανδρονίκου Γ΄ το Μάρτιο του 1334 μ.Χ. ονομάζεται σεπτός, πανσέβαστος και πάνσεπτος, δούξ του θέματος Βολερού και Μοσυνοπόλεως–Σερρών και Στρυμόνος.

10.2.15. Γεώργιος Στρατηγός (εφοριακός)

Σε ορισμό του Ανδρονίκου Β΄ τον Αύγουστο 1312 και το Σεπτέμβριο 1317 προσφωνούνται με τον Νικόλαο Θεολογίτη πανσέβαστοι, σεβαστοί, οικείοι της βασιλείας μου δομέστικοι των δυτικών θεμάτων. Αμφότεροι ήταν εφοριακοί στο θέμα Βολερού και Μοσυνοπόλεως–Σερρών και Στρυμόνος¹¹⁰.

10.2.16. Στέφανος Στρατηγός (δομέστικος)

Διατάχθηκαν με τον Νικόλαο Θεολογίτη να διορθώσουν τα απογραφικά πρακτικά και να τα παραδώσουν στη Μονή Τιμίου Προδρόμου. Σε πρόσταγμα προσφωνείται «Πάνσεπτε, σεπτέ, οικείε τη βασιλεία μου δομέστικε των δυτικών θεμάτων».

10.2.17. Λέων Αζανίτης

Ήταν καστροφύλακας στις Σέρρες. Αναφέρεται στο αφιερωτήριο γράμμα της Υπομονής τον Ιούλιο του 1339 μ.Χ., όπου υπογράφει ως μάρτυρας της δωρεάς της Μονής του Αγίου Γεωργίου Κρυονερίτου στη Μονή Προδρόμου. Υπογράφει τελευταίος. Ονομάζεται άρχοντας της πόλεως Σερρών¹¹¹.

10.2.18. Μιχαήλ Αβραμπάκης

Αναφέρεται σε πρόσταγμα του Δουσάν τον Απρίλιο του 1349 μ.Χ. ότι ήταν κεφαλή της θεοσώστου πόλεως Σερρών στα χρόνια της Σερβοκρατίας.

10.2.19. Ορέστης (καθολικός κριτής)

Ήταν κεφαλή των Σερρών στα χρόνια της Σερβοκρατίας, το 1350 μ.Χ. Φαίνεται ότι ήταν και καθολικός κριτής στις Σέρρες, διότι υπογράφει ως λαϊκός στα πρακτικά της δίκης του μικτού δικαστηρίου της μητροπόλεως Σερρών τον Οκτώβριο του 1366 μ.Χ.¹¹²

¹¹⁰ Χριστοφόρου, *ό.π.*, σ. 100.

¹¹¹ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 298.

¹¹² Ostrogorsky G., *Serska Oblast posle Dušanove smirti*, Βελιγράδι 1965 (μτφρ. Ταρνανίδη Ι., Θεσσαλονίκη 1966), σ. 33.

10.2.20. Νικήτας Πεδιάσιμος (καθολικός κριτής)

Γεννήθηκε στις Σέρρες και σπούδασε στη Θεσσαλονίκη. Σώζονται στη Καισαροβασιλική Βιβλιοθήκη μερικά από τα έργα του, όπως η *Έκφρασις περι του ιερού του ναού των Αγίων Θεοδώρων*. Διατελούσε μαζί με τον Ευδαιμονοϊωάννη μέλος του μικτού δικαστηρίου της μητροπόλεως Σερρών στα χρόνια της προεδρίας του Σέρβου μητροπολίτη Σερρών Θεοδοσίου (1365-1375 μ.Χ.). Το Φεβρουάριο του 1369 δίκασαν την υπόθεση της διαφοράς του Ίσαρη με την Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου. Η δίκη συνεχίστηκε στη Θεσσαλονίκη και ο Πεδιάσιμος απεστάλη από το δεσπότη Ούγκλεση ως αντιπρόσωπος. Ο Δημήτριος Καβάσιλας αποκαλεί στους λόγους του τον Νικήτα Πεδιάσιμο «θαυμάσιο και έξυπνο Ρωμαίο» αξιωματούχο στο σερβικό κράτος των Σερρών¹¹³.

10.2.21. Κομνηνός Ευδαιμονοϊωάννης (καθολικός κριτής)

Προσαγορεύεται στα έγγραφα με το αξίωμα «ο δούλος του Θεού της κραταιάς και αγίας ημών κυρίας και δεσποίνης, Κεφαλή των Σερρών, Κομνηνός Ευδαιμονοϊωάννης». Προάχθηκε στο αξίωμα του καθολικού κριτή. Υπογράφει μαζί με τον Ορέστη και τον Νικήτα Πεδιάσιμο στο πρακτικό του μικτού δικαστηρίου της μητρόπολης Σερρών τον Οκτώβριο του 1366 μ.Χ. Έκτοτε αυτός και ο Ορέστης δεν αναφέρονται σε καμιά ιστορική πηγή. Δεν γνωρίζουμε τι απέγιναν.

10.2.22. Ίσαρης (πριμικήριος)

Κατείχε τον τίτλο του έπαρχου στις Σέρρες και τον διατήρησε και στα χρόνια της Σερβοκρατίας¹¹⁴. Πήρε τον τιμητικό τίτλο του πριμικήριου από το δεσπότη του πριγκιπάτου των Σερρών Ούγκλεση. Είχε κτηματικές διαφορές στην περιοχή των Σερρών με τη Μονή Χιλανδαρίου για κτήματα που χάρισε ο Σέρβος γαμπρός του Γεώργιος Στάνεσης στο Χιλανδάρι. Προσκόμισε στο μητροπολιτικό δικαστήριο των Σερρών πλαστογραφημένη διαθήκη και γι' αυτό δικαιώθηκε η Μονή Χιλανδαρίου. Όταν επέστρεψαν αργότερα οι Βυζαντινοί στις Σέρρες πήρε τον τίτλο του μεγάλου κοντοσταύλου.

Οι διατελέσαντες ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι του κράτους επί Σερβοκρατίας είναι οι εξής:

10.2.23. Ράικος, κεφαλή

Προσαγορεύεται κεφαλή Τριλισίου και Βροντούς στον ορισμό του Δουσάν

¹¹³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Γ, σ. 90.

¹¹⁴ Χρυσόβουλο Στεφάνου Ντουσάν στη Μονή Βατοπεδίου, Απρίλιος 1348.

τον Απρίλιο του 1345. Κατά τον Καντακουζηνό (II.532) ήταν ο ανεψιός του Μομτσίλ και έλαβε μέρος στη μάχη του Περιθωρίου κατά του Καντακουζηνού και του Ουμούρ.

10.2.24. Ραδοσλάβ, Τορνίκιο κεφαλή

Έγινε γαμπρός της Ελένης, χήρας Δουσάν. Ως γαμπρός του Δουσάν αναφέρεται το 1365 μ.Χ. σε δικαστικό πρακτικό της Μητρόπολης Σερρών «Κεφαλαί Ραδοσλάβος». Είναι ο τελευταίος με αυτό τον τίτλο στη διοίκηση των Σερρών.

10.2.25. Ιόσκουλης Μιχαήλ, καθολικός κριτής

Αναφέρεται τον Ιανουάριο του 1371 μ.Χ. ως καθολικός κριτής. Σε έγγραφο της παραδόσεως μιας περιοχής γύρω από τον Στρυμόνα στη Μονή Χιλανδαρίου υπογράφει ως «δούλος του αγίου ημών αυθέντου του πανευτυχιστάτου δεσπότη καθολικός κριτής Μιχάλης Ιόσκουλης».

10.3. Στρατιωτικοί προνοιάριοι στις Σέρρες

Λόγω της μεγάλης γεωγραφικής και στρατιωτικής σημασίας της περιοχής Σερρών, με το στενό πέρασμα στη θέση Κλειδί που κινδύνευε από τις επιδρομές των βάρβαρων εχθρών, έπρεπε να υπάρξει αξιόλογος τοπικός στρατός για να αμύνεται κατά των εισβολέων.

Υπήρχε ανάγκη να ενισχυθεί η στρατιωτική άμυνα από το κράτος με το θεσμό της πρόνοιας. Το κράτος υποχρέωνε πληθυσμό από άλλες περιοχές να εγκατασταθούν μόνιμα στις ακριτικές περιοχές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας παραχωρώντας εκτάσεις γης (κτήματα). Οι μετακινούμενοι εργάζονταν στα κτήματα και εν καιρώ εχθρικών επιδρομών αναλάμβαναν την στρατιωτική άμυνα της περιοχής.

Ο προνοιάριος (γεωργός-στρατιώτης) είχε ισόβια την επικαρπία του παραχωρηθέντος κτήματος και ποτέ την κυριότητα αυτού, η οποία παρέμενε στο δημόσιο. Κατέβαλλε στο κράτος σαν πάροικος τους τακτικούς φόρους και το αναλογούν μερίδιο από την παραγωγή του σε είδος ή σε χρήμα. Ήταν υποχρεωμένος ακόμη να κατατάσσεται στο στρατό, όταν τον καλούσαν.

Οι αξιωματούχοι με μεγάλο προσωπικό τιμάριο υποχρεώνονταν να κατατάσσονται στο στρατό εφίππων οπλισμένοι, έχοντας και έναν αριθμό εφίππων ή πεζών οπλισμένων στρατιωτών, των οποίων αναλάμβαναν τα έξοδα. Τους απάλλαζε ο νόμος από ορισμένες υποχρεώσεις φορολογίας. Όταν κάποιος αδυνατούσε λόγω υγείας να στρατευθεί ο ίδιος, εξαγόραζε την υποχρέωσή του.

Ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Α΄ το 808-809 μ.Χ. οργάνωσε τις σκλαβηνίες,

τα στρατιωτόπια ή τις στρατιωτικές αποικίες. Εγκαθιστούσε χριστιανούς στρατιώτες με τις οικογένειές τους στα στενά και αντί να μισθοδοτούνται έπαιρναν από το δημόσιο κλήρο κτημάτων με αντάλλαγμα να υπηρετούν στη διαφύλαξη των συνόρων και των στενών περασμάτων από βορρά προς νότον, προς το εσωτερικό του Βυζαντίου. Αξιόλογο ήταν το στατιωτόπι του Κλειδίου του Στρυμόνα στα στενά του Ρούπελ.

Σε περίπτωση αναχωρήσεως του αποίκου και εγκαταλείψεως της αποικίας των προνοιάρων απαλλοτριώνονταν διά νόμου όλη η περιουσία του. Ο νόμος εφαρμόζοταν αυστηρά μέχρι το θάνατο του Νικηφόρου το 812 μ.Χ. και την εισβολή του Κρούμου στη Μακεδονία, παρόλες τις διαμαρτυρίες για την κάκωση και τη δέσμευση της οικογένειας του αποίκου στρατιώτη. Παρόλη την αυστηρότητα του νόμου, μερικοί στρατιώτες «οι τον Στρυμόνα οικούντες μετοικιοι, προφάσεις δραξάμενοι εν τοις ίδιοις φεύγοντες επανήλθον». Ο θεσμός αυτός κράτησε για αιώνες μέχρι τον αυτοκράτορα Αλέξιο (1081-1118 μ.Χ.)¹¹⁵.

Τα παραχωρηθέντα κτήματα ήταν καταγεγραμμένα λεπτομερώς στο κτηματολόγιο του κράτους από τους απογραφείς εφοριακούς υπαλλήλους κατά τόπο, όρια, έκταση, αξία και προκαθημένους κατοίκους. Μπορούσε το κράτος να πάρει τα κτήματα από τον μη ανταποκρινόμενο στις υποχρεώσεις του και να τα παραχωρήσει σε άλλον. Σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους απαγορευόταν στο δικαιούχο να πουλήσει, να δωρίσει, να κληροδοτήσει, να προικοδοτήσει ή να παραχωρήσει σε άλλον, εκτός από στρατιωτικό και συγκλητικό, ή να εγκαταλείψει τα παραχωρηθέντα χέρσα κτήματα. Αν παρέβαινε τις παραπάνω διατάξεις του νόμου το κτήμα περιερχόταν στο βασιλικό θησαυροφυλάκιο. Ο Αλέξιος κατάργησε αυτές τις απαγορεύσεις και επέμεινε στην υποχρέωση της στράτευσης. Ο θεσμός έγινε κληρονομικός από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο. Ένα παράδειγμα πρόνοιας εγκαταστάσεως των Κλαζομενών στρατιωτών στην περιοχή των Σερρών την εποχή που εισέβαλαν οι Τούρκοι στην Ασία αναφέρεται στο χρυσόβουλο σιγίλλιο του αυτοκράτορα Ιωάννου του Ε΄ το 1303 μ.Χ.

11. Γεωργία, γαιοκτήμονες και γαιοκτησίες μονών στις Σέρρες

11.1. Γεωργία

Η βυζαντινή ιστορία χωρίζεται σε τρεις περιόδους: α) την Πρωτοβυζαντινή (4^{ος} ως 7^{ος} αιώνας), β) τη Μεσοβυζαντινή (7^{ος} ως 11^{ος} αιώνας) και γ) την Υστεροβυζαντινή (από τα μέσα του 11^{ου} αιώνα μέχρι την εποχή των Κομνηνών και των Παλαιολόγων αυτοκρατόρων, το 1453 μ.Χ.).

Στην πρώτη περίοδο αναπτύχθηκε η αστική οικονομία, ενώ στη δεύτερη συρρικνώθηκε λόγω της παρεμβολής των Φράγκων. Επήλθε ο γεωργικός κερματισμός και άρχισε το βυζαντινό κράτος να εξαρτάται από τη Δύση. Στην

¹¹⁵ Θεοφάνους, 1.430, 21.457, 496.10.